

מפתחות לאדם עם ומקום

ספר לימוד במקצוע תרבות יהודית-ישראלית

לכתה
ה'

מדריך למורה

כתיבה והפקה:

לפי תכנית הלימודים החדשה בתרבות יהודית-ישראלית

כתיבה והפקה: חל"ד מפעלים חינוכיים www.heled.org.il

מנהלת כללית: הדר סופר

עורכת ראשית: חני מנצורה

צוות הכתיבה: רועי זמיר, נעמה מאור, חני מנצורה, יסכה אליצור

כתיבת מדריך למורה: רועי זמיר, חני מנצורה

עריכה פדגוגית-דידקטית: גילה ליטורה

עריכה פדגוגית ומגדרית: הדר סופר

עריכה מדעית: ד"ר רונן אחיטוב

ייעוץ פדגוגי-תרבותי: ליאורה אילון, אמנון מגיד

עריכה גרפית: תמר אפרתי

עריכת לשון: בת שבע ורדי

איורים: רועי מרגליות, מנחם הלברשטט, דבורה אייזנבך

טיפול בזכויות יוצרים: חל"ד

דפוס: כריכיית המאירי בע"מ

מהדורה ראשונה תשע"ט 2019

© כל הזכויות שמורות לחל"ד מפעלים חינוכיים

זכויות הקניין הרוחני רבות זכויות יוצרים והזכות המוסרית של היוצרים בספר זה, מוגנות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגרי מידע, או לשדר בכל דרך או אמצעי כל חלק מספר זה. כמו כן, אין לעשות שימוש מסחרי כלשהו בספר זה, או בחלקים ממנו, אלא אך ורק לאחר קבלת אישור מפורש בכתב מחל"ד מפעלים חינוכיים.

לפרטים ומידע על הזמנות הספרים - אתר חל"ד: www.heled.org.il | או בטלפון: 03-5231311

תוכן עניינים

4	חל"ד - מי אנחנו?
5	תוכנית הלימודים - רציונל
5	חלוקת הספר לשערים
6	ציר מארגן - זיקה לעם ולארץ
7	מיומנויות למידה בספר
8	ארון הספרים היהודי - תפילת האדם: סידור, פיוט ושירי תפילה מודרניים
9	נושאי הלימוד לפי שערים
12	מדורים קבועים ומתחלפים
13	הערכה ומדידה
13	תקשוב
14	מדריך למורה - מטרות והעשרה לכל השערים

מורים ומורות יקרים,

בידכם מדריך למורה המצורף לספר הלימוד "מפתחות לאדם עם ומקום" בהוצאת חל"ד מפעלים חינוכיים.

במדריך למורה ייפרס לפניכם הרציונל של תוכנית הלימודים "תרבות יהודית-ישראלית" לכיתה ה' ויינתנו הכלים להפקת מרב התועלת בעשייתכם החינוכית בכיתה.

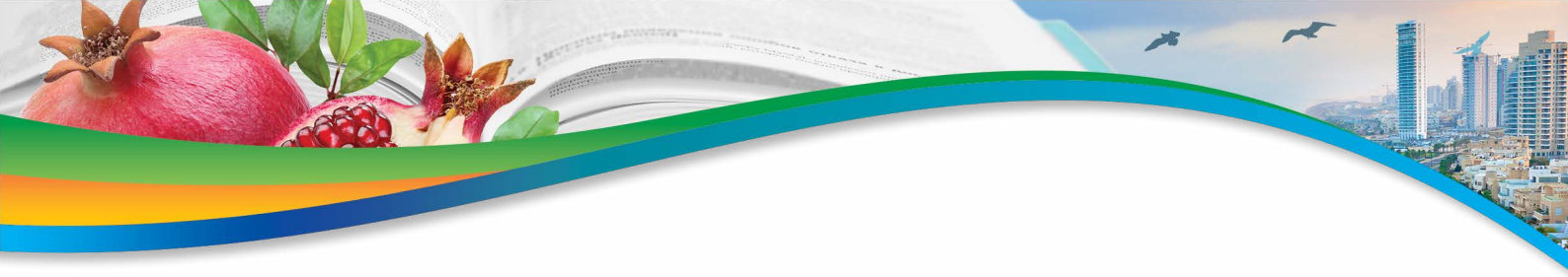
בפתחו של המדריך למורה נציג את מטרותיו של הספר, את מבנהו ואת נושאו. לאחר מכן נצלול לתוך יחידות הלימוד ונעניק כלים והעשרה להוראת כל יחידה ויחידה בכיתה.

הכנה מקדימה לשיעורים וראייה רחבה של ספר הלימוד כולו יאפשרו לימוד מעמיק מתוך הוראה ממוקדת וכוללת ומיצוי מיטבי של ההזדמנויות החינוכיות שלכם עם תלמידים.

מי אנחנו?

חל"ד ("חֶנֶךְ לְנֶעַר עַל פִּי דָרְפוֹ" [משלי כ"ב, ו]) **מפעלים חינוכיים** הוא ארגון העוסק בפיתוח והטמעה של תוכניות פורמליות ובלתי פורמליות בתרבות יהודית-ישראלית וכן בהכשרה, הנחייה וליווי של מורים המלמדים את המקצוע.

אנו בחל"ד מציעים ספרי לימוד למקצוע החדש "תרבות יהודית-ישראלית", שמטרתם להביא לגיבוש זהות יהודית-ישראלית בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. בהתאם למטרות המקצוע ומתוך רצון לגרום ללומדים לחוש 'בני בית' בתרבות זו, דרכי ההוראה הן חדשניות וחוייטיות, והתכנים מונגשים לתלמידים מתוך גישה פלורליסטית המשלבת היבטים רלוונטיים ואקטואליים.

❖ תוכנית הלימודים - רציונל

תוכנית הלימודים של כיתה ה' מעמידה במרכז הלימוד את הערך של הזיקה לעם ולארץ. ערך זה שזור לאורך כל הספר ובא לידי ביטוי בכל אחד מחלקיו, והוא נלמד באמצעות טקסטים קאנוניים, שירה, מפגש עם סמלי המדינה, היכרות עם דמויות מרכזיות בתרבות היהודית-ישראלית מן העבר ומן ההווה ועם מקומות שונים ומיוחדים בארץ.

הנושא חשוב מאוד לבניית זהותו של הילד ומתאים לשלב ההתפתחותי שבו הוא נמצא. בשלב זה התלמיד מברר ובונה את הזהות האישית שלו ביחס למשפחה ולחברה הקרובה וכך בבד הוא מתחיל להתעניין במתרחש סביבו ולהיפתח לאירועים ולידיעות הנוגעים למעגלים רחבים יותר כגון העם והארץ. גם יכולות ההפשטה של התלמיד מתחזקות והוא מסוגל להבין טקסים רעיוניים מופשטים באופן יסודי יותר.

כמתבקש מן הערכים שתוכנית הלימודים מבקשת להנחיל לתלמידים, ספר זה עוסק בהיכרות עם סידור התפילה המסורתי ועם טקסטים הקשורים לתפילה המונחים בבסיס התרבותי של העם היהודי כבר מימי התנ"ך (כגון "שמע ישראל"). הספר מזמן ללומדים מפגש עשיר עם 'תפילת האדם' באופנים השונים שבהם היא באה לידי ביטוי ובחיבור של כל אדם לנושא בדרך שהוא מוצא לנכון.

יחידה נרחבת מוקדשת להעמקה בארבע חטיבות חגים שבלוח השנה העברי: ראש השנה (חג יחיד), שלושת הרגלים (פסח, שבועות וסוכות), הימים הלאומיים (יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי פעולות האיבה, יום העצמאות ויום ירושלים) וארבעת צומות החורבן (צום גדליה, י' בטבת, י"ז בתמוז וט' באב). לימוד מועדים אלו נעשה מתוך תפיסה הוליסטית הרואה בהם מכלול המבטא רעיון ולא מתוך התבוננות בכל אחד מהם בנפרד.

הספר מעשיר את הילדים בתכנים מתוך ההיסטוריה היהודית, המדע והידע הכללי ועוסק בשאלות מוסר וערכים הקשורות לזיקה שלנו לעם ולארץ מתוך חיבור מתמיד לעולם הילדים.

❖ חלוקת הספר לשערים

שער עמי וארצי (21 ש"ש)

הנושא המרכזי שבו עוסק הספר ילו מוקדש השער הרחב ביותר, הוא הקשר של התלמיד לעם ולארץ. הלימוד בנושא זה בנוי כציר הפותח בקשר ההיסטורי והדתי של היהודי לארצו במשך 2000 שנות הגלות וממשיך לנושא העליות (לדוגמה עליית החלוצים לפני קום המדינה, עליית יהודי ארצות האסלם לאחר הקמתה ועליית יהודי ברית המועצות לשעבר ואתיופיה בעת האחרונה). הציר ממשיך בבירור סמליה של מדינת ישראל כמייצגים ערכים ורעיונות לאומיים וכולל בתוכו גם את הקשר היהודי האוניברסלי - קשר שמכונה בימינו 'עמיות יהודית'. היחידות בשער זה נעות הלך ושוב בין המרחב הקונקרטי של הילדים - משפחה, שכונת מגורים, קהיליית בית הספר, הטבע והסביבה הגאוגרפית שבה הם חיים, ובין המרחב הלאומי של מדינה ועם, בעבר, בהווה ואפילו בעתיד.

שער סידור התפילה (17 ש"ש)

סידור התפילה הוא הטקסט הנפוץ ביותר והמוכר ביותר בעולם היהודי לאורך הדורות. כלולים בו פריטים שבמשך 2000 שנה נחשבים לנכסי צאן ברזל בתרבות ובמסורת היהודית ומשותפים ליהודים בכל קצווי תבל ובכל הדורות. בשער סידור התפילה התלמידים נחשפים לרעיון התפילה כתופעה אוניברסלית, לאו דווקא דתית, ורוכשים ידע בסיסי על מסגרת התפילה והסידור במסורת היהודית.

שער 'סידור התפילה' בנוי סביב ציר ערכי וכל נושא נלמד מתוך בחינת ערך אחד הרלוונטי לחיי התלמיד והנגזר מתוכנית הלימודים. אנו ממליצים בחום לאפשר לתלמידים להתמקם אל מול התכנים במקומות הנוחים להם ואשר מתאימים להשקפת עולמם, למרחב שבו הם חיים ולתרבות שאליה הם משתייכים.

התכנים שבשער זה קשורים כמובן לערך המרכזי של הספר - הזיקה לעם ולארץ.

שער חגים ומועדים (17 ש"ש)

תוכנית הלימודים של "תרבות יהודית-ישראלית" בנויה כתוכנית ספירלית בתחום מועדי ישראל, ובכל שנה לומדים התלמידים על חלק ממועדי ישראל בהתאמה לגילם. בשער זה יילמדו ארבע קבוצות חגים ומועדים. אומנם חגים אלה נלמדו בעבר כחגים 'יחידניים', אך הפעם בחר משרד החינוך להתכונן בהם בתוך הקשר רחב יותר.

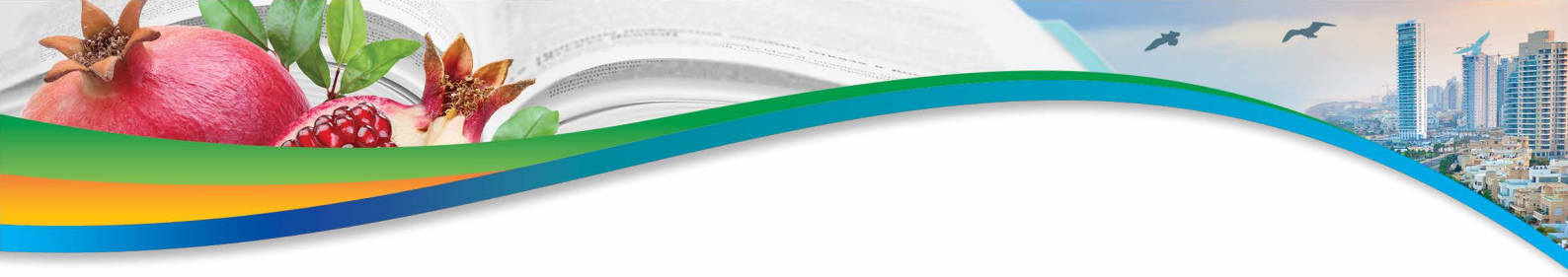
- שלושת הרגלים - פסח, שבועות וסוכות המצטרפים לקבוצה של חגים בעלי אופי חקלאי.
- הימים הלאומיים - יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי פעולות האיבה, יום העצמאות ויום ירושלים.
- ארבעת צומות החורבן - י' בטבת, י"ז בתמוז, ט' באב, ג' בתשרי.
- החג החריג שנלמד השנה כחג 'יחידני' הוא ראש השנה.
- קבוצות חגים אלו נלמדות בזיקה מובהקת לשני השערים הקודמים.

❖ ציר מארגן - זיקה לעם ולארץ

הערך המרכזי המוביל את הספר והשזור לכל אורכו הוא הזיקה לעם ולארץ, שני מושגים הדורשים הסבר.

העם היהודי הוא עם שראשיתו על פי המסורת בסיפור אברהם אבינו היוצא מחרן והולך אל ארץ כנען. בהמשך הסיפור יורדים צאצאיו של יעקב למצרים, שם הם הופכים לעבדים לתקופה של 400 שנה עד ליציאת מצרים, ובעקבותיה - ההליכה במדבר אל עבר ארץ ישראל וההתנחלות בה. גם אם נתעלם מהסיפור המסורתי, ניתן לדבר על עם קדום המופיע על בימת ההיסטוריה לפני כ-3000 שנה ושיאו בעת ההיא הוא בקיום ממלכת בית חשמונאי שמרכזה בירושלים.

בעקבות דיכוי המרד ברומאים ב-136 לספירה, נפוץ עם ישראל לגלות ארוכה שנמשכה כ-2000 שנה. בכל שנות הגלות, בעוד ישראל מפוזר ברחבי העולם ומתגבש בקהילות, מתעצבת דמותו כעם, והיצירה הספרותית והתרבותית שלו מתפתחת.

אומנם הוא מושפע מן התרבויות שסביבו, ועם זאת לאורך כל השנים, הוא מצליח לשמור על גרעין המאחד את היהודים בכל מקום שהם. גרעין זה הוא ששימר את המסורת היהודית והדתית של העם.

הזיקה של העם היהודי לארץ ישראל, שהחלה בעת העתיקה, נמשכה גם בשנות הגלות הארוכות. יהודים הזכירו את ישראל וירושלים בתפילותיהם, נהגו מנהגים שמחזקים את הקשר לארץ והביעו שאיפה לחזור ולהתיישב בה.

הרעיונות הלאומיים שהחלו בתקופת הנאורות, לא פסחו על העם היהודי. בד בבד עם השאיפה הדתית החלה מתגבשת תודעה לאומית שהובילה לשאיפות לאומיות ומדיניות בארץ ישראל. הראשונים שניסו לממש רעיונות אלו היו החלוצים שהחלו להגיע ארצה לקראת סוף המאה ה-19. אליהם נוספו גלי עלייה שהגיעו ארצה ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה וגם אחריה, עם הקמת מדינת ישראל בשנות ה-50-60 של המאה הקודמת, ומפעל העלייה נמשך עד היום עם העלייה הגדולה של שנות ה-90 ועליות נוספות מאוחרות יותר.

לצד הזיקה של העם היהודי לארץ, קיימת גם זיקה בתוך העם היהודי, זה כלפי זה. אנו שומעים על הקשר הזה בספרות השו"ת (קשר מכתבים חובק עולם של שאלות ותשובות בנושאים הלכתיים בין קהילות יהודיות בכל העולם), בעזרה ההדדית של יהודים יחידים זה לזה ושל קהילות יהודיות זו לזו בעת מצוקה וצער ובקשר הדו-כיווני שמתקיים גם היום בין יהודי התפוצות למדינת ישראל.

בספר הלימוד "מפתחות לאדם עם ומקום" אנו שואפים לעורר ולחזק אצל התלמידים את המודעות והקשר לעם היהודי, לארץ ישראל ולמורשת היהודית והישראלית.

להרחבה והעמקה ניתן לקרוא את מאמרו של פרופסור יהודה אליצור על הקשר שבין עם ישראל לארץ ישראל, ונאמנותה של ארץ ישראל לעם ישראל: [המאמר באתר דעת](#). [מאמר נוסף](#) הוא של פרופסור שלום רזנברג על הזיקה לארץ ישראל בהגות היהודית בהוצאת יד בני צבי.

❖ מיומנויות למידה בספר

ספר הלימוד לכיתה ה' נכתב בשלושה דגשים:

1. הענקת ידע ופיתוח יכולת החשיבה והניתוח של התלמיד.
 2. פנייה לרגש והדגשת החוויה כדי ליצור הזדהות עם הנושא הנלמד וחיבור אליו.
 3. העשרה אוריינית-טקסטואלית שתתרום להתפתחות מיומנויות למידה ושפה, כולל יכולת הבנת טקסים הכתובים במשלב גבוה ויכולת התבטאות משובחת.
- מתוך השילוב של שלושת הדגשים התלמידים לומדים לפתח ולשכלל מיומנויות למידה – מהן מוכרות להם ומהן חדשות. המיומנויות העיקריות הן:
1. הבנה וניתוח – מה אנו חושבים על טקסט/שיר? מה הם הערכים העולים ממנו? השוואה, הערכה, ארגון ועיבוד, זיהוי והבחנה, יכולת הכללה.
 2. פיתוח שפה – העשרת השפה, פיתוח דרכי ביטוי אישי והבעה, הרחבת אוצר המילים, שימוש בהיקשים ובמטפורות.

- 3. לימוד בחברותא - לימוד משותף עם חבר: דיון, תרבות המחלוקת, הגדרת עמדות, נקיטת עמדה ויכולת נימוק וביטוי עצמי.
- 4. למידה דרך חקר ויישום באופנים שונים ומגוונים.

❖ ארון הספרים היהודי - תפילת האדם: סידור, פיוט ושירי תפילה מודרניים

התפילה היא תופעה עתיקה ואוניברסלית הבאה לידי ביטוי בדרכים רבות ומגוונות.

עיקרה הוא הבעת רחשי לב האדם כלפי גורם נשגב וגדול.

במסורת היהודית התפילה היא מעשה דתי שלבש צורות שונות לאורך הדורות. בתנ"ך מופיעה התפילה כקריאה אל האל מתוך משבר, או כפנייה ודיאלוג עם האל. האדם הפשוט לא מתפלל אלא נביאים ומנהיגי העם. הפולחן הדתי התבטא בעיקר בהקרבת קורבנות. יוצאים מן הכלל הם דמויות כמו חנה, אימו של שמואל הנביא, המופיעה בספר לתלמידים בעמוד 69. המעבר לתפילה באופן המוכר לנו היום נעשה רק לאחר חורבן בית המקדש השני כחלק מהצורך לשמור על גורם מאחד של העם והציג חלופה לעבודת הקורבנות שהתבטלה.

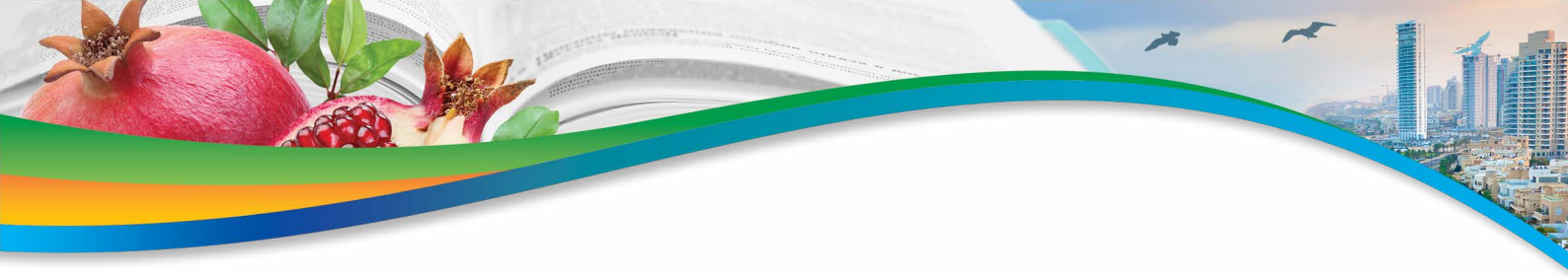
בגיבוש התפילה הממוסדת בעלת הנוסח הקבוע החל רבן גמליאל ביבנה בסוף המאה הראשונה לספירה. במשך מאות שנים הטקסטים של התפילות התפתחו, בעיקר בעל פה, עד ליצירת ספר התפילות הראשון, הסידור, במאה ה-7.

תפילות ממשיות להיכתב לאורך הדורות, חלקן נכנסות לקאנון של הסידור וחלקן לא, חלקן נאמרות בקרב חלק מעדות ישראל וחלקן בקרב האחרות. לצד התפילות ישנם שירי תפילה ופיוטים שנועדו לעטר ולהעשיר את התפילה, וחלקם הפכו לחלק מהקאנון.

בעת המודרנית אנו פוגשים ביטויים חדשים לתפילה כגון שירה מודרנית, אומנות, מחול ותנועה. התפילה מקבלת תפקיד בתרבות היהודית הכללית והיא חלק מהשאיפה לרוחניות ולעיסוק בתכנים גבוהים. ישנם גם קהלים שונים שמתפללים במקומות שונים, בנוסחים שונים ובהרכבים שונים.

בשער 'סידור התפילה' שבספר אנו שואפים להכיר לילדים את התפילה במובנה האוניברסלי, לחשוף אותם לנושא כפי שהוא הצטייר במורשת ובמסורת של העם היהודי ולבחון את מקומו בחיינו תוך פיתוח חשיבה לגבי הערכים הנגזרים ממנו. נושא התפילה משמש גם אמצעי לחזק את רעיון הציר המרכזי של הספר - הזיקה לעם ולארץ.

❖ נושאי הלימוד לפי שערים

יחידות הלימוד כתובות באופן מודולרי, ורצף הלימוד נתון לשיקול דעתו של המורה. הצעה להתאמת התוכנית ללוח השנה בבית הספר מוצעת בסוף המדריך למורה.

נושאים לשער עמי וארצי

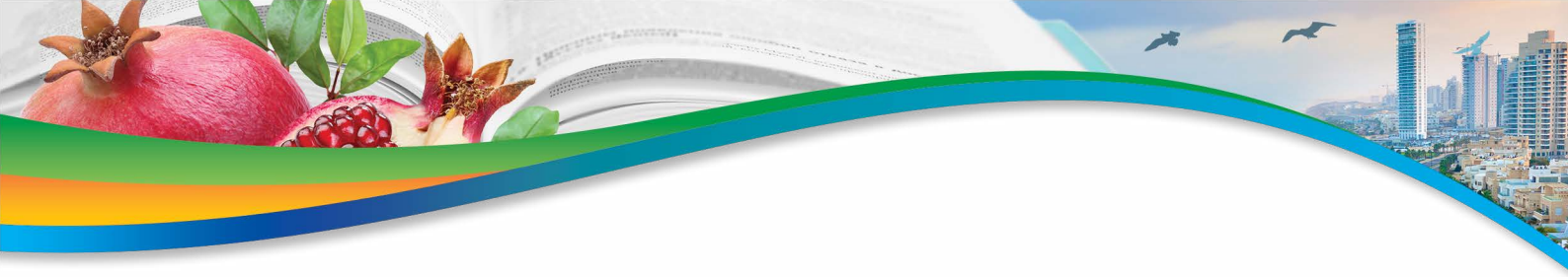
בשער עמי וארצי 10 יחידות. כל אחת מהן (למעט יחידת הסיכום) היא יחידה כפולה. סה"כ: 21 ש"ש.

שם היחידה	תוכני היחידה
1	ארץ געגועיי הגעגועים לארץ בתקופת הגלות והביטויים לגעגועים אלו.
2	השיבה לארץ - ארץ ישראל - ארץ זבת חלב ודבש? - חלוציות. - ציונות.
3	ישראל - הבית שלי - 'האדם תבנית נוף מולדתו'! - הקשר והאהבה שלנו לישראל. - ישראל הבית של כל אזרחיה.
4	העם היהודי - כאן, שם ובכל מקום - יהודי התפוצות. - עמיות יהודית. - ערכות הדדית.
5	עולים לארץ - גלי העלייה לארץ בעת המודרנית ולאחר קום המדינה. - קליטת עלייה. - חוק השבות.
6	סמל המדינה - מנורה עם ענפי זית - הסמל וחשיבותו, תהליך בחירת הסמל ומשמעות מרכיביו.
7	דגל המדינה - תהליך עיצוב הדגל, משמעות הדגל ומשמעות מרכיביו.
8	המנון התקווה - הבנת טקסט המנון. - הבנת המשמעות של המנון וחשיבה ביקורתית על הרלוונטיות שלו לחיינו.
9	ירושלים עיר הבירה - מרכזיותה של ירושלים בתרבות היהודית ובהיסטוריה היהודית. - ירושלים כבירת מדינת ישראל.
10	במבט נוסף - שער עמי וארצי יחידת סיכום לשער עמי וארצי.

נושאים לשער סידור התפילה

בשער 'סידור התפילה' 8 יחידות. כל אחת משבע היחידות 11-17 היא יחידה כפולה שללימודה נדרשים שני שיעורים, והיחידה האחרונה (18) היא יחידת הסיכום שללימודה מומלץ להקדיש שלושה שיעורים. סה"כ: 17 ש"ש.

שם היחידה	תוכני היחידה
11	מהי תפילה? - תפילה כהבעת רחשי לב האדם. - תופעה אוניברסלית.
12	מילים של תפילה - 2 סוגי תפילה: תפילה ספונטנית ותפילת קבע. - היווצרות תפילת הקבע במסורת היהודית.
13	סידור התפילה - מהו סידור התפילה? - תפילת שמונה עשרה - תפילת העמידה כתפילה המרכזית בסידור.
14	חוליה בשרשרת הדורות - התפילה היהודית כטקסט ומעשה המשותף לעם היהודי בכל שנות הגלות בכל קצוות תבל. - מקומה של תפילת "שמע ישראל" במסורת ובתרבות היהודית לאורך הדורות.
15	אומרים תודה - ערך הכרת הטוב וההודיה הבא לידי ביטוי במילות התפילה.
16	התבוננות ופליאה - ערך הסקרנות, ההתבוננות והפליאה מהטבע סביבנו המשתקפים במילות התפילה.
17	מחזיקים ידיים - ערך האכפתיות והדאגה לכלל הבא לידי ביטוי במעשה התפילה. - המושגים בית כנסת (כמקום התכנסות) ומניין.
18	במבט נוסף - שער סידור התפילה - יחידת סיכום לשער סידור התפילה.

נושאים לשער חגים ומועדים

בשער חגים ומועדים 8 יחידות. כל אחת משבע היחידות 19-25 היא יחידה כפולה (שני שיעורים) והיחידה האחרונה (26) היא יחידת הסיכום של לימודה מומלץ להקדיש שלושה שיעורים. סה"כ: 17 ש"ש.

שם היחידה	תוכני היחידה
19 ראש השנה (א) - יוצאים לדרך חדשה	- ראש השנה כתחילתה של שנה עברית חדשה. - סימנים ואיחולים לשנה החדשה. - הסתיו וסממניו והקשר בינם לנושא ההתחדשות. - ביטויי התחדשות בתפילות החג.
20 ראש השנה (ב) - משתפרים ומשנים	- השופר ומשמעותו. - ראש השנה כיום הדין (מזל מאזניים). - מנהג ה'תשליך'.
21 שלושה רגלים - חגים של הטבע	- ההיבטים החקלאיים של שלושת הרגלים. - ההיבטים ההיסטוריים של שלושת הרגלים. - הכרת הפעולות החקלאיות העיקריות בשדה. - משמעות שלושת הרגלים בציונות. - חיזוק הקשר שלנו היום לטבע ולאדמה.
22 הימים הלאומיים (א) - שואה זיכרון ותקומה	- היכרות עם ארבעת הימים הלאומיים ומאפייניהם. - הקשר הרעיוני בין הימים הלאומיים וחשיבה ביקורתית עליו.
23 הימים הלאומיים (ב) - זיכרון לאומי	- חשיבות הזיכרון בימים הלאומיים. - תפילת 'זכור'. - מעשים של זיכרון. - טקסים וחגיגות.
24 צומות החורבן (א) - ארבעה צומות - סיפור אחד	- הכרת הסיפור ההיסטורי של חורבן וגלות. - משמעות החורבן והגלות והשפעתם לדורות.
25 צומות החורבן (ב) - לומדים מהעבר למען העתיד	- לומדים מהעבר - שנאת חינם המביאה לפילוג וחורבן; אהבת חינם המביאה לבנייה ולחיים. - תרבות המחלוקת.
26 במבט נוסף - יחידת סיכום	יחידת סיכום לשער חגים ומועדים.

❖ מדורים קבועים ומתחלפים

מדורים קבועים

לכל שער בתוך יחידות הלימוד יש פתיח וסיום קבועים.

שער עמי וארצי

- נעים להכיר** - מדור פתיחה: היכרות עם דמות מהעבר או מההווה של העם היהודי הפותחת את הנושא ומציגה אותו.
- יש לי מושג** - הבהרת מושג מתוך הטקסט הפותח.
- 5 דברים על...** - סגירה של יחידה תוך הרחבת האופקים באחד הנושאים שעלו ביחידה או קשורים אליה.
- סוגרים עניין** - סגירת הנושא תוך יישום של רעיון מהיחידה על ידי התלמידים.

שער סידור התפילה

- שיר מהלב** - פתיחת הנושא והבאת מעט מידע על השיר ומחברו ושאלות עליו.
- עמי וארצי** - סגירת היחידה באמצעות היכרות עם אתר או תופעה בישראל הקשורה לנושא.
- סוגרים עניין** - סגירת הנושא תוך יישום של רעיון מהיחידה על ידי התלמידים.

שער חגים ומועדים

- סיפורו של מקום** - היחידות נפתחות בסיפורו של מקום בארץ המבטא רעיון מרכזי בנושא.
- במבט ראשון** - חלק מהיחידות נפתחות בהיכרות עם חפץ שקשור בקשר מובהק לאותו מועד.
- 5 דברים על...** - הרחבת אופקים באחד הנושאים בהם עסקה היחידה.
- סוגרים עניין** - מדור הסוגר את שער החגים והמועדים.

מדורים מתחלפים

גוף היחידה עצמו מורכב ממדורים מתחלפים המוצבים בסדר משתנה.

שעת סיפור - סיפור מהמקורות או מהפולקלור היהודי או הכללי.

מדרש - מדרש חז"ל.

בראי האומנות - מדור המציג יצירת אומנות: ציור, בול או חפץ מיוחד, שמציגים זווית נוספת ומעניינת של הנושא הנלמד.

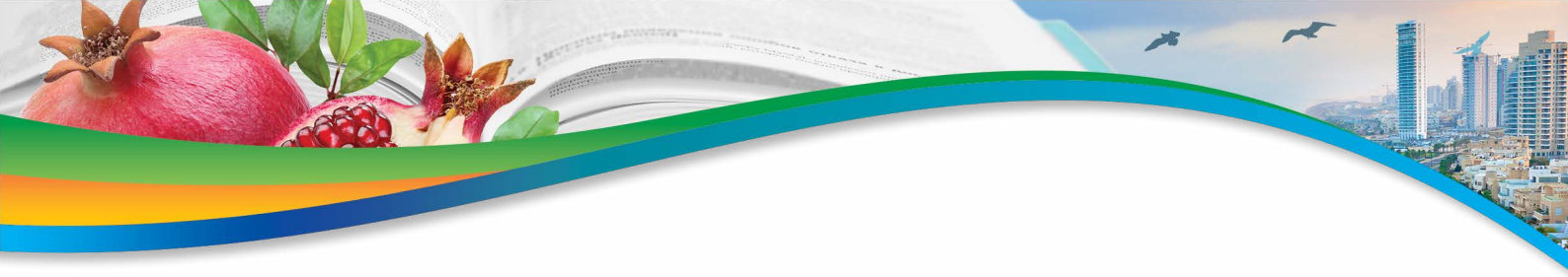
בחנו את עצמכם - שאלון או פעילות שבאמצעותם התלמידים מבררים את עמדתם האישית כלפי נושא היחידה.

רגע של עברית - העשרה לשונית הכוללת מושגים ומטבעות לשון בשפה העברית.

חברותא - טקסט יהודי ללימוד בחברותא. הלימוד כולל: ניתוח הטקסט והבנת הנקרא, היכרות עם מושגים חדשים, תרגום המסר של הטקסט לימינו ובחינת הרלוונטיות שלו לימינו.

יש לי מושג - היכרות עם מושגים ודמויות מהעולם היהודי.

הידעתם? - הרחבת אופקים ותוספת מידע.

❖ הערכה ומדידה

הספר מציע שתי דרכים עיקריות להערכה ומדידה של הלימוד וההפנמה אצל התלמידים:

1. בסוף כל יחידה מופיע מדור קבוע: סוגרים עניין. במדור זה התלמידים מתבקשים לבצע משימה שנשענת על החומר הנלמד ביחידה.
2. בסוף כל שער אנו מציעים פעילות סיכום - במבט נוסף, והיא מאפשרת למורים להעריך את הלמידה וההפנמה של הנושא. פעילות הסיכום מבוססת על עבודת חקר ויצירה של התלמידים ונועדה להציג את פירות הלימוד של השער בחלל הכיתה.

❖ תקשוב

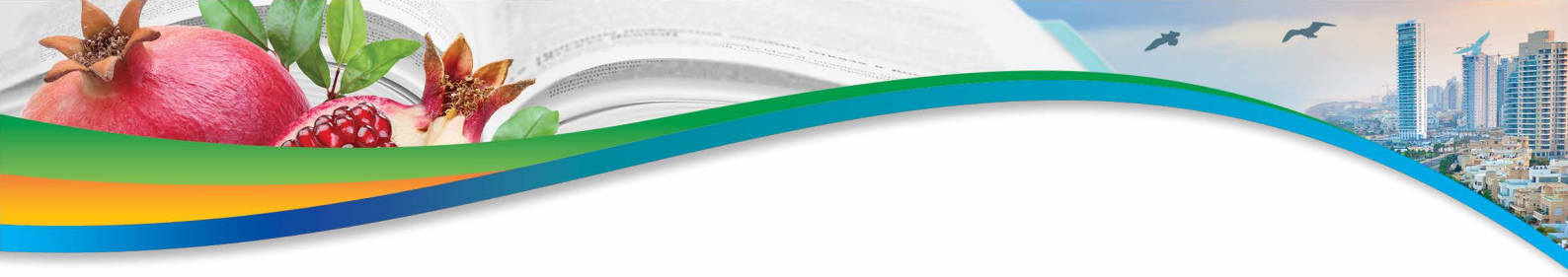
לספר "מפתחות לאדם עם ומקום" יש גרסה דיגיטלית לשימוש בכיתות חכמות. בגרסה הדיגיטלית יש שכבות מידע - קישורים והפעלות שפותחו בשיתוף מט"ח.

מדריך למורה

שער 'עמי וארצי'

יחידה 1

ארץ געגועיי

מטרות

- 1 התלמידים ייחשפו לגעגועים לארץ שחשו יהודים לאורך השנים.
- 2 התלמידים יכירו מנהגים, תפילות ויצירות שאמצעותם באו הגעגועים לידי ביטוי במורשת ישראל.
- 3 התלמידים ילמדו שהעלייה לארץ והציונות הן (גם) תוצר של אותו געגוע.
- 4 התלמידים יבחנו את המשמעויות שיש לרגשות אלו בחייהם.

מושגי מפתח ביחידה

רבי שלום שבזי, קיר 'מזרח', אם אשכחך ירושלים, קונגרסים ציוניים.

מקורות וטקסטים

'אהבת הדסה' - רבי שלום שבזי, ציטוטים מהתפילה המביעים געגוע, השיר "סן פרנסיסקו".

מהלך היחידה

רבי שלום שבזי, רב תימני בן המאה ה-17, פותח את נושא הגעגועים לארץ. במשך 2000 שנות גלות שהה רוב העם היהודי מחוץ לישראל, אך בכל הזמן הזה לא שכח את הארץ, ובכל יום הזכיר אותה בתפילותיו, בשיריו ובמנהגים שונים. דוגמות לכיטויי הגעגוע הם שיריו של רבי שלום שבזי (ומשוררים נוספים ובהם רבי יהודה הלוי, שעליו לומדים בכיתה ד'), אזכור ירושלים בתפילות וקביעת כיוון התפילה לירושלים (למזרח - עבור מי שנמצא בספרד).

הקונגרסים הציוניים והתפתחות הלאומיות היהודית במאה ה-19 היו הצעד המשמעותי בהיסטוריה היהודית שהפכו את הגעגוע למנוף לעשייה ולחזרת העם לארץ.

← עמ' 7

העשרה והצעה לפעילות

רבי שלום שבזי היה מגדולי חכמי ומשוררי תימן במאה ה-17 ומגדולי היוצרים בספרות העברית והיהודית לדורותיהם. על רבי שלום שבזי סופרו אגדות פלאיות רבות. אחת מהן מוזכרת במדור **נעים להכיר**, ומקורה בספרו של יעקב ספיר "אבן ספיר":

”בכל ערב שבת נעשה לו נס קפיצת הארץ ובא לארץ ישראל לשבות שם: פעם בירושלם פעם בטבריא, פעם בעכו או בחברון, ואחרי מוצאי השבת שב אל ארצו.”

על בסיס סיפור זה חיברו אורי ברזילי ויהודה בדיחי את השיר **”אגדת רבי שלום שבזי”**. ניתן להשמיע את השיר בכיתה ולהיעזר בפעילות המוצעת המתלווה אליו באתר **”שיר של יום”**.

שאלות לעיון

לאחר קטע הקריאה מופיעות שתי שאלות. השאלה הראשונה היא שאלה שנועדה לבדוק את הבנת הנקרא. השאלה השנייה מעלה דילמות אפשריות כגון האם לארץ ישראל איכות סגולית מיוחדת או שהיא רק 'מקלט בטוח' ליהודים.

העשרה - יש לי מושג

על מבצע העלאת יהודי תימן לישראל 'על כנפי נשרים' ניתן ללמוד מתוך צפייה בסרטון **”חדשות מהעבר”**. במסגרת ההכנה לשיעור, אפשר לבקש משני תלמידים להכין חידון על בסיס הסרטון.

← עמ' 8

שימו לב - געגוע שבלב

הרחבה והעשרה על נושא יציאת עם ישראל לגלות ניתן למצוא בהמשך הספר ביחידות העוסקות בארבעת צומות החורבן (בעמ' 149-154).

שימו לב - מזרח

אומנות ה'מזרח' והמנהג להתפלל לכיוון מזרח - לכיוון ארץ ישראל - מתייחס כמובן למנהגם של היהודים שחיו באזור ספרד. יהודים שחיו מדרום לישראל או מצפון לה, נהגו לכוון את פניהם לצפון או לדרום, על פי מקומם היחסי כלפי הארץ, אבל המונח שנשתמר בקשר לתופעה זו הוא **”כותל המזרח”**.

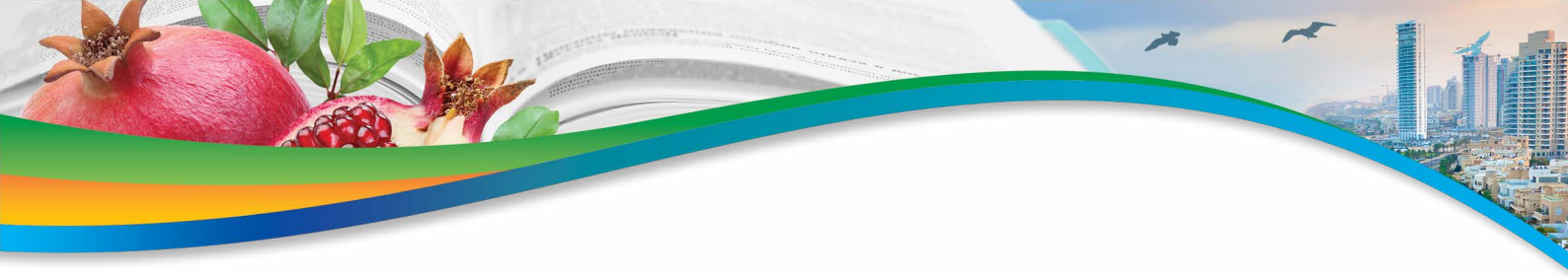
← עמ' 9

שימו לב

ירושלים מהווה סמל לגעגועים של עם ישראל לארצו והיא היוותה המרכז הפוליטי, הרוחני והתרבותי של העם. הכיסופים לציון ולחזרה לירושלים שובצו בתפילות כבקשת גאולה וכתזכורת מתמדת ליעד אליו שואף העם לחזור.

העשרה

ניתן להשמיע כאן את השיר **”כותל המזרח”** שכתב דודו ברק והלחין יוני רועה, השיר משתמש בביטוי "כותל המזרח" על

מנת לתאר הוויה ישראלית ים תיכונית בה נמזגים יחד צלילים, מראות ותרבויות.

← עמ' 11

העשרה והצעה לפעילות

התנועה הציונית קראה להקמת בית יהודי בארץ ישראל.

עם זאת, בשל הקשיים הרבים שנערמו בראשית דרכה של התנועה, עלתה ההצעה המוכרת בשם '**הצעת אוגנדה**'.

ב-1903 הציעה ממשלת אנגליה להעניק ליהודים חבל ארץ להתיישבות יהודית באוגנדה שבאפריקה. הרצל, שחשש מאוד לגורל יהודי רוסיה שהיו נתונים בתקופה של פרעות ואנטישמיות, נטה לקבל את ההצעה והעלה אותה בקונגרס הציוני השישי. ההצעה עוררה סערה גדולה סביב השאלה אם שעת הדחק ברוסיה מצדיקה נטישה של החלום לשוב לציון. לבסוף הוסכם שמשלחת תצא לאוגנדה לבדוק אם המקום ראוי ומתאים להקמת התיישבות. המשלחת מצאה שהמקום איננו מתאים, וההצעה ירדה מעל הפרק. ניתן להרחיב בלימוד הנושא ולקיים דיבייט בנושא תוכנית אוגנדה.

ניתן להיעזר ב**סרטון** המתעד חדשות מהעבר.

- הנחיות כיצד לקיים דיבייט ניתן למצוא בספר בעמ' 27 או **כאן** ו**כאן**.

יחידה 2

❖ השיבה לארץ ❖

מטרות

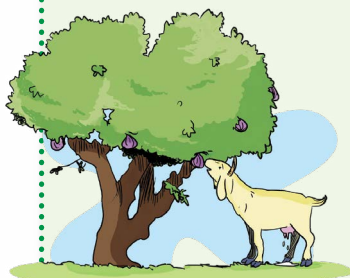
- 1 התלמידים יכירו את המושג 'ארץ זבת חלב ודבש' ויבחנו את הרלוונטיות שלו לימי ראשית הציונות.
- 2 התלמידים יתוודעו לזיקה ולקשר העמוק שחשו החלוצים לארץ ישראל.
- 3 התלמידים ייחשפו לעשייה החלוצית, הפרחת השממה ובניין הארץ.
- 4 התלמידים יבחנו את יחסם אל הארץ לאור הנלמד ביחידה.

מושגי מפתח ביחידה

ארץ זבת חלב ודבש, חלוצים, ציונות, עיירות פיתוח.

מקורות וטקסטים

המדרש "ארץ זבת חלב ודבש", השיר "פה בארץ חמדת אבות", עדות של ח"כ יחזקאל זכאי על התיישבות יהודי מרוקו בערי הפיתוח ובמושבים.

מהלך היחידה

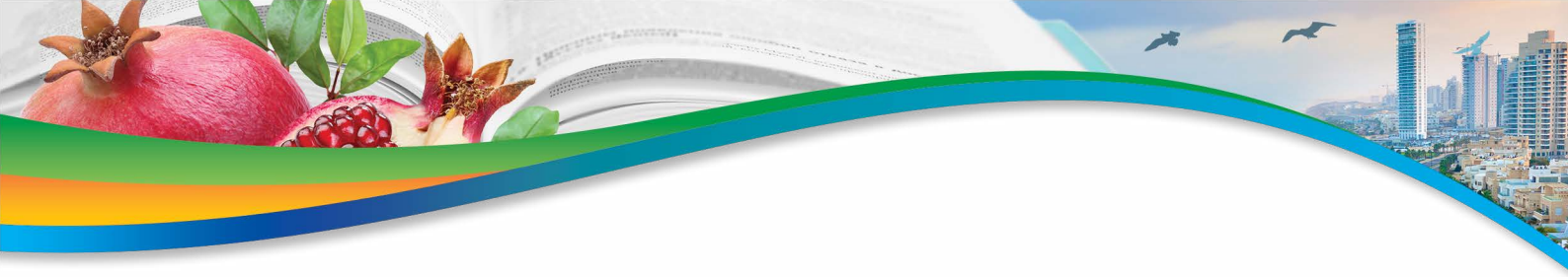
לאורך כל הדורות עלו יהודים לארץ ישראל, יחידים, משפחות, חבורות ואפילו קהילות, אבל העולים שהגיעו ארצה עם ראשית הציונות לפני 150 שנה ובהם רחל ינאית בן צבי, התייחדו באידאולוגיה החלוצית שהניעה אותם, שלא הסתפקה בשאיפה להגיע ארצה ולשבת בה אלא שאפה גם לבנות את הארץ, לפתח בה יישובים וחקלאות ולהקים בה בית יהודי לכל עם ישראל.

ארץ ישראל, שתוארה במסורת כ'ארץ זבת חלב ודבש', הייתה למעשה ארץ של 'קוץ ודרדר', והחלוצים עבדו קשה עד שראו פרי בעמלם. עם קום המדינה הצטרפו אל החלוצים פליטי השואה ועולים מכל קצות תבל וכולם יחד הטו שכם לבניית המדינה שבה אנו חיים היום.

← עמ' 13

העשרה

סרטון נדיר שבו מופיעה רחל ינאית.

בסרטון מושר השיר של אנשי העלייה השנייה "בוקר בא לעבודה, צוהריים בא לעבודה, ערב בא לשמירה", המבטא את הערכים ודרך החיים של החלוצים.

הצעה לפעילות

ניתן לערוך השוואה בין השיר המוזכר בסרטון ובין השיר "שלוש ארבע ולעבודה" של אריק איינשטיין. את מילות השיר אפשר למצוא **כאן**.

ולהאזין לשיר - אפשר **כאן**.

← עמ' 14

העשרה

המילים 'ארץ זבת חלב ודבש' מופיעות במקרא כמה פעמים בעת שהיא מוזכרת בהשוואה לארץ מצרים, לדוגמה: "וְאָרֶץ לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִוא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְיָרְחָהּ אֶל אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ" (שמות ג, ח). הפסוק שובץ גם באגדה שלפנינו, העוסקת בשבחה של הארץ. הביטוי גם הולחן על ידי אליהו גמליאל וזכה **לביצועים שונים**.

במאה ה-19 **אחד העם** 'מתנבא' על הארץ ואומר שאף על פי שבימיו הארץ חרבה, עתידה היא "לתת חיים ואושר לרכבות בניה". דברי אחד העם הם דוגמה לאופן שבו הביטוי 'ארץ זבת חלב ודבש' השפיע על עיצוב התודעה של החלוצים. הם האמינו שלמרות הקשיים, הארץ עתידה לשנות את פניה ולהעניק ליושביה 'חלב ודבש'.

← עמ' 15

שימו לב

המושג **חלוצים** מופיע ביחידה זו כמה פעמים, וחשוב לוודא שהתלמידים מבינים את משמעותו.

חלוץ: הראשון לעשות מעשה, פורץ דרך בתחומו. דוגמה לחלוץ שכזה היא דמותו של נחשון בן עמינדב, שהעז לקפוץ ראשון לים סוף בעת יציאת מצרים והפך לאב טיפוס לחלוצים.

חלוצים: כינוי לראשונים שעלו לארץ בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 כדי ליישב אותה ולחדש בה את ההתיישבות היהודית. החלוצים בנו את היסודות להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

שאלה 1

ארץ ישראל מכונה בשיר 'ארץ חמדת אבות'. כוונת הביטוי להזכיר את שלושת האבות המוזכרים בתנ"ך - אברהם, יצחק ויעקב. השם 'אבות' יכול להתייחס גם ליהודים שחיו בעבר בארץ, והם נתפסים בעינינו כאבותינו. החלוצים מחברים את פעילותם לימים עברו ורואים בעשייתם המשך של תהליך שהתחיל מזמן.

שאלה 3

מומלץ לקיים דיון בכיתה בעקבות שאלה זו וגם את הפעילות שבתחתית העמוד, שנועדה לברר את השאלה: האם במדינת ישראל של היום אפשר לראות התגשמות של תקוות החלוצים במדינת ישראל של היום, ואם כן - באיזו מידה?

העשרה

הסרטון "ארץ מולדת - להיות פועל בארץ ישראל" שהפיקה הטלוויזיה החינוכית, משחזר באופן מצוין את חייהם של החלוצים הפועלים בארץ ישראל. ניתן לצפות בו [כאן](#).

← עמ' 16

בעמ' 16 נעסוק בהדגשה בהתפתחות התנועה הציונית מתנועה למדינה ונעיין בחלקם של יוצאי צפון אפריקה בהקמתה כחלק מהמעשים החלוציים.

דוגמות לפעילות חלוצית נוספת של ארגונים ושל יחידים מיוצאי ארצות האסלאם:

- א. חיים ניסים אמזלג (1828-1916), איש עסקים ומנהיג קהילתי בארץ ישראל, שהיה שותף ברכישת אדמות להקמת המושבות הראשונות - פתח תקווה, ראשון לציון, נווה צדק. ראו [כאן](#).
- ב. חלוצי כינרת יוצאי תימן, הגיעו לכנרת ב-1912, עבדו כחלוצים והתמודדו עם קשיים רבים. ב-1929 הם גורשו על ידי תושבי כינרת. את סיפורם אפשר לקרוא [כאן](#).

← עמ' 17

שימו לב

היחידה בנויה על פי רצף היסטורי - החל מימי מדרשי האגדה, לפני כ-2000 שנה, דרך ראשית הציונות והחלוציות ועד הקמת המדינה ועיירות הפיתוח. בעמוד זה אנו מגיעים לימינו.

חשוב לפתח דיון סביב משמעותה של הציונות היום ולבדוק אם התלמידים מסוגלים להבחין בהבדלים בין האתגרים שעמדו לפני הציונות בראשית הקמת המדינה ובין האתגרים הניצבים היום לפני המדינה.

בחנו את עצמכם

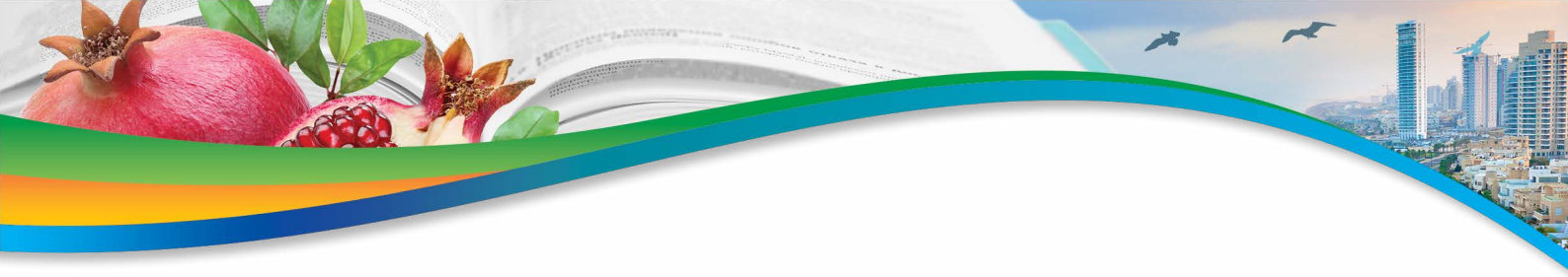
מדור זה נועד לבחון את המשמעות שיש לארץ ולמדינה בעיני התלמידים ואת הקשר שכל אחד ואחד מהם חש כלפיהן.

← עמ' 18

שימו לב

במדור **5 דברים על...** ניתן ליצור חיבור בין-תחומי למקצועות ולטקסטים שונים שנלמדים בבתי הספר בכיתה ה':

- א. 'אם החיטה' - בבתי ספר רבים קוראים את הספר "שרה גיבורת ניל"י" מאת דבורה עומר, המזכיר ומספר את סיפורו של אהרון אהרונוסון.
- ב. השקיה - בחינוך הלשוני מלמדים בכיתות ה'-ו' יחידה העוסקת במיומנויות הסיכום ונקראת "חבל על כל טיפה",

והטקסט המרכזי בה עוסק בהמצאת הטפטפת.

ג. עגבניות שרי - אחד הטקסטים ממאגר מבחני המיצ"ב לכיתות ה' עוסק בהמצאות בישראל ובהן פיתוח עגבניות השרי.

סוגרים עניין - יצירת כרזה

כרזה היא אמצעי לתקשורת חזותית. יש בה כעין תקציר מסכם ומייצג של רעיון. חשוב לזכור שהכרזה מורכבת ממרכיב מילולי וממרכיב חזותי, והיא מעבירה מסר.

יחידה 3

ישראל - הבית שלי

מטרות

- 1 התלמידים יעסקו בדיקה שלהם לארץ ישראל.
- 2 התלמידים יכירו בהשפעה שיש למקום שבו הם חיים על אישיותם.
- 3 התלמידים ילמדו להיות ערניים לרבדים של היסטוריה, ארכאולוגיה, טבע וחברה שנמצאים בסביבה שבה הם חיים.
- 4 התלמידים יחשבו על דרכים להביע ולחזק את הקשר שלהם לארץ.

מושגי מפתח ביחידה

מולדת, אהבת הארץ.

מקורות וטקסטים

"שלום לך ארץ נהדרת" מאת אילן גולדהירש, "האדם אינו אלא תבנית
נוף מולדתו" מאת שאול טשרניחובסקי, מדרשי חז"ל העוסקים בכיטויים
לאהבת הארץ, פיוט מאת רבי דוד חסין 'אוחיל יום יום אשתאה'.

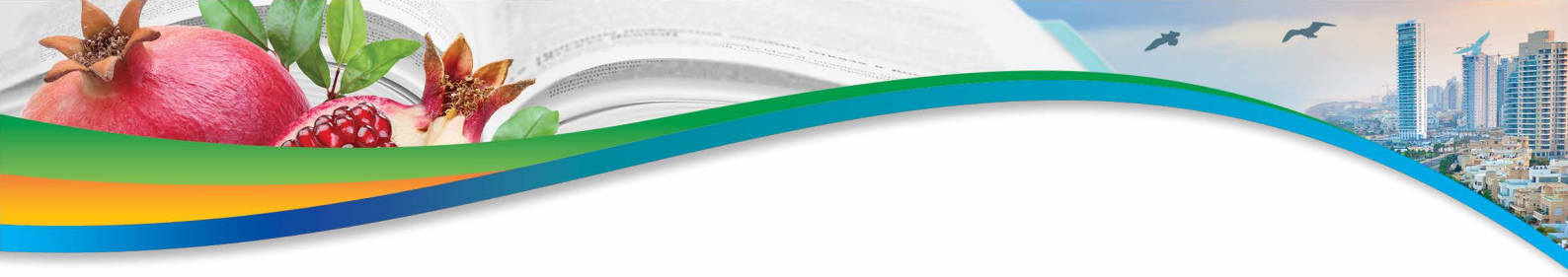
מהלך היחידה

לאחר שעסקנו בקשר של העם יהודי לארץ ישראל לאורך הדורות ולסיפורי תקומה והתיישבות סביב הקמת המדינה, ביחידה זו אנו עוסקים ב'כאן ועכשיו': 'כאן' - במדינת ישראל, ו'עכשיו' - בימים שבהם אוחזים התלמידים בספרים בכיתה. נפתח במפגש עם אטי קוריאט אהרון הממונה על כל אתרי רשות הטבע והגנים. אטי תמקד את הדיון ביחידה באהבת הארץ ובתפיסת הארץ כבית של כל תלמיד ותלמיד.

← עמ' 19

העשרה והצעה לפעילות - יש לי מושג

אחת הדרכים המשמעותיות לחזק את החיבור שבין אדם למקום מגוריו היא טיול. בעמודים 61-62 מופיעה פעילות סיכום

לשער הלימוד הנוכחי הכוללת בניית טיול באזור המגורים של התלמיד. ניתן להקדים ולקיים את הפעילות כבר בשלב זה.

העשרה והצעה לפעילות

מומלץ להקשיב לשיר "קום והתהלך בארץ" של יורם טהר לב ולקיים את הפעילות המוצעת סביבו באתר "[שיר של יום](#)".

← עמ' 20

העשרה והצעה לפעילות

"שלום לך ארץ נהדרת" - שירו של אילן גולדהירש עשיר בתמונות המיוחדות רק לארץ ומבטאות את האהבה והקשר של המשורר אליה. מומלץ [להקשיב לשיר](#) ואף לשיר אותו עם התלמידים.

ניתן להציע פעילות יצירתית מגוונת סביב השיר, שבה, בדומה למשורר, יביעו התלמידים את תחושותיהם כלפי הארץ:

א. הכנת תערוכה או מצגת של תמונות של מקומות, אביזרים ואנשים שלתחושת התלמידים הופכים את הארץ למיוחדת.

ב. ביצוע המשימה "[ארץ אהבתי כזמר העברי](#)".

ג. כתיבת מכתב (בזוגות) למישהו בקוטב הצפוני ובו תיאור הארץ.

ניתן לכוון את התלמידים באמצעות שאלות, לדוגמה: מה יש בארץ שלנו שהופך אותה לאטרקטיבית לטיולים ולתיירות? אילו מקומות, אנשים ואירועים מיוחדים אתם אוהבים בישראל?

דיון

המושג 'מולדת' מתייחס בדרך כלל למקום בו נולד האדם. בשפה העברית המונח הורחב כלפי המקום בו נולדה האומה או המקום אליו חש העם היהודי קשר ושייכות. ניתן לשאול את הילדים כיצד ישראל יכולה להיות מולדת של כל כך הרבה אנשים שלא באמת נולדו בה? מה עושה אותה מולדת עבורם? ולאחר מכן להמשיך ביחידה.

שימו לב

בעמוד זה ובעמוד הבא אנו מתייחסים לישראל כאל בית. ישנם תלמידים רבים שלא נולדו בישראל וייתכן שהם יתקשו להזדהות עם הרעיון. במקרה כזה אפשר להרחיב את ההקשר ולדבר על ישראל כמולדת של העם היהודי כולו - גם אם יש פרטים שלא נולדו בה או אינם חיים פה (כך מופיע במפורש במגילת העצמאות).

← עמ' 21

שימו לב

'ישראל - הבית של כל אזרחיה' - עיקרה של היחידה הוא בקשר של העם היהודי לארץ ישראל ולמדינת ישראל אך אל לנו להתעלם מהעובדה שבישראל חיים אזרחים רבים שאינם יהודיים וישראל היא גם ביתם. הדבר מעוגן כמובן בחוק וכן במקומות שונים [במגילת העצמאות](#). חשוב לפתוח את הנושא יחד עם התלמידים ולעורר את הדיון סביב הקשר של כל האזרחים לישראל. חשוב לשים לב שהדברים מתייחסים לאזרחים ולא לתיירים, מהגרים או עובדים זרים שנמצאים פה בתוקף אשרות מסוגים שונים.

שימו לב

שני מדרשי חז"ל מציגים שני ביטויי אהבה נוספים הרלוונטיים מאוד לימינו - הסרת מכשולים בדרכים (שמירה על הסביבה ועל בטיחות ההולכים בה) ועידוד שיח חיובי ומשבח על הארץ. התלמידים יתבקשו ליישם את המסר שיילמד ביחידה במטלת 'סוגרים עניין' שב'עמ' 24.

לניתוח המדרשים ניעזר בטבלה:

האם המטרה חשובה בעיניי?	מטרת המעשה	מעשה חכמים	
	שמירת הסביבה דאגה לזולת	הסיר מפגעים סביבתיים (תיקון מכשולים)	ר' חנינא
	שלא ידברו רעה על הארץ	הושיבו תלמידיהם במקומות נעימים	רב אמי ורב אסי

אפשר להציע לתלמידים להוסיף שורה בטבלה, ולנסח "מדרש" שבו יתארו מעשה שהיו עושים ויסבירו מה מטרתו ומדוע המטרה שלשמה נעשה חשובה בעיניהם.

ניתן להשמיע לתלמידים את **הביצוע של רוחמה רז** לפיוטו של רבי דוד חסין "אוחיל יום יום אשתאה".

העשרה - חן המקום על יושביו

העיר טבריה נוסדה בשנת 20 לספירה על ידי הורדוס אנטיפס ונקראה על שמו של הקיסר הרומי טיבריוס. אולם חז"ל דרשו את שמה ומצאו בו משמעויות חדשות: "רבי ירמיה אמר... ולמה נקרא שמה טבריא? שיושבת בטבורה (במרכזה) של ארץ ישראל... רבא אמר... ולמה נקרא שמה טבריא? שטובה ראייתה (העיר יפה וטוב לראות אותה)". (תלמוד בבלי, מגילה ו, ע"א)

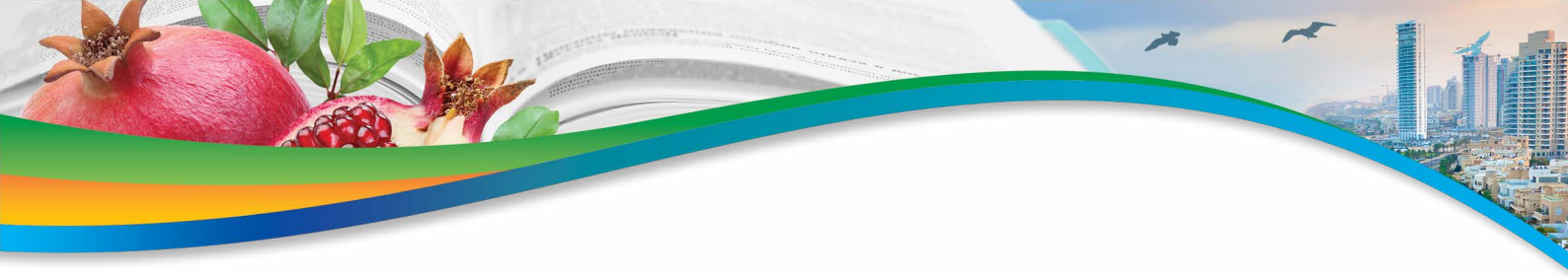
על רקע מדרש זה מתחדדת פליאתו של רבי שמעון בן לקיש על הדמויות שאומרות על טבריה שאווירה רע וזאת בהשוואה ליישוב הקטן שממנו הן מגיעות.

על כך מתבקשים התלמידים להשיב בשתי השאלות הראשונות לאחר הטקסט.

הצעה לפעילות

מדרש המביע רעיון דומה על אנשים שאוהבים את מקום מגוריהם אף על פי שמבט אובייקטיבי מצטייר הרושם שבתם הוא מקום דל ובעייתי, ניתן למצוא במדרש בראשית רבה, פרשה לד.

אורי אורבך עיבד **סיפור זה** בדרך יצירתית ומרעננת.

ניתן לקרוא את הסיפור עם התלמידים ולדון בשאלה: מה עושה את המקום שבו אנו גדלים וגרים למקום המועדף עלינו? האם זה תמיד כך? אפשר לבקש מהתלמידים לכתוב סיפור אישי על מקום מגוריהם.

לא הכול מושלם

מטרת הפעילות היא להציג תמונה מורכבת של המציאות ולאפשר לתלמידים להציף בעיות ופגמים שיש בארץ. לצד ההבנה שיש פגמים חשוב לשאול: האם העובדה שיש דברים לא טובים (שדורשים תיקון) שוללת את ההבנה שישראל היא 'בית'?

ניתן להשמיע את השיר "אין לי ארץ אחרת" שכתב אהוד מנור והלחינה קורין אלאל.

השיר נכתב בעקבות נפילתו של יהודה, אחיו של אהוד מנור, במלחמת ההתשה. בשירו, המשורר מותח ביקורת על מותם, לדעתו, של חיילים במלחמות, ואומר שעם כל הכאב והביקורת - ארץ ישראל נשארת ביתו.

יחידה 4

העם היהודי - כאן, שם ובכל מקום

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את ערך הערכות ההדדית בין קהילות השונות בעם ישראל.
- 2 התלמידים ילמדו על יחסי הגומלין בין מדינת ישראל לתפוצות.
- 3 התלמידים יבחנו את יחסם לקהילות היהודיות ברחבי העולם.

מושגי מפתח ביחידה

יהדות התפוצות, כל ישראל ערבים זה לזה, עלילות דם.

מקורות וטקסטים

תפילה לשלום ישראל שבשבי או במצוקה.

מהלך היחידה

במשך 2000 שנה היה העם היהודי מפוזר בכל קצות העולם, וגם לאחר הקמת מדינת ישראל, יותר ממחצית מן העם עדיין חיה מחוצה לה.

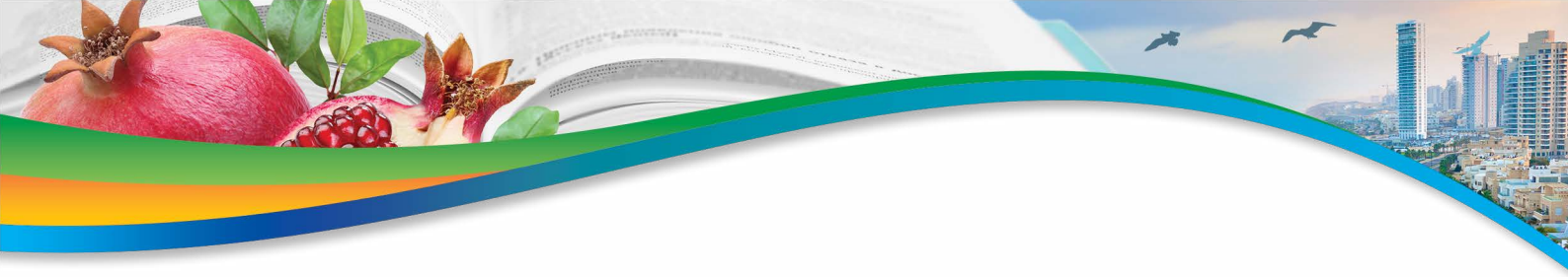
הקשר החזק והערבות ההדדית ששררו בין היהודים היו הכרחיים בתקופת הגלות וסייעו לעם לשרוד בכל התלאות שעברו עליהם שם. גם כשחל שיפור במצב העם והוקמה מדינת ישראל - זיקה זו ממשיכה להתקיים בין יהודי כל העולם ובמיוחד בין היהודים החיים בארץ. מטרת היחידה היא לחזק את הקשר הזה גם בקרב הדור הצעיר.

← עמ' 25

נעים להכיר - נתן שרנסקי

דמותו של נתן שרנסקי מוכרת וידועה לעם היהודי כולו ואף לרבים שאינם משתייכים לעמנו.

שרנסקי, אסיר ציון, פעיל למען החופש וזכויות אדם בכל העולם חזכה בפרסים ובאותות רבים ובהם פרס ישראל לקליטת עלייה, מדליית הזהב של הקונגרס האמריקאי ומדליית החירות הנשיאותית האמריקאית. שרנסקי כיהן בתפקיד יושב ראש הסוכנות היהודית במשך שנים רבות, ובמסגרת תפקידו פעל רבות לחיזוק הקשרים של העם היהודי עם מדינת ישראל ולחיזוק הזהות היהודית של יהודי התפוצות. סרטון לילדים על חייו ניתן למצוא [כאן](#).

יהדות התפוצות

מידע על התפלגות יהודי העולם בארצות השונות ניתן למצוא **כאן**.
כדאי לעורר דיון כיתתי בו נדון על יתרונות וחסרונות של היים של היהודים בתפוצות.

← עמ' 26

שימו לב - יהודי התפוצות מי אתם?

מטרת חלקו הראשון של העמוד היא להראות שיש מכנה משותף ליהודים שבכל העולם. חלק מהדברים כלליים ומשותפים לילדים באשר הם, וחלק - ייחודיים לילדים יהודים.

אברהם אינפלד, מנכ"ל ארגון הלל ישראל, מציין בהרצאותיו מכנה משותף של הביטוי היהודי הכולל חמישה יסודות: זיכרון משותף (כולל גם היסוד הדתי), תחושת שייכות משפחתית, ברית הדדית, קשר לישראל והשפה העברית. לדבריו, די שיתקיימו 3-4 מתוכם כדי שאדם ירגיש עצמו יהודי.

גיבורים פורצי דרך

התערוכה גורמת למבקר להגיע לתובנה שיהודים חיים בכל העולם, עוסקים במגוון של תחומים ותורמים לעולם בדרכים שונות. ניתן להיכנס לאתר בית התפוצות ולהתרשם מהפעילות הרבה במקום.

← עמ' 27-28

עמודים אלו עוסקים בערכות ההדדית שאפיינה את עם ישראל בעבר ומאפיינת אותו גם בהווה. ניתן לחזור ולרפרף בתכנים של הספר של כיתה ד' העוסקים בערכות ההדדית.

בעמ' 27 מובאות דוגמות של קשרים יהודיים בעל אופי כלכלי, בריאותי, חינוכי וספורטיבי.

בעמ' 28 מובאת דוגמה נוספת של ערכות בעת מצוקה, קשר שבאופן טבעי אכן חזק יותר ומתעצם בימים קשים.

שימו לב: דיבייט הוא מיומנות חשובה אך לא פשוטה עבור ילדים. כדאי לתת לתלמידים הקדמה תאורטית ולהסביר מהו דיבייט, איך מנסחים טיעון, ואיך בונים עמדה. הדבר מתקשר ללימודי הבעה בבית הספר. ניתן להשתמש ב**סרטון** שבקישור.

העשרה והצעה לפעילות - תפילה על כל ישראל

התפילה המופיעה בתחתית העמוד מבטאת את הדאגה של עם ישראל ליהודים שנמצאים בסכנה או במצבים קשים.

למן ראשית דרכה, מדינת ישראל רואה בעצמה אחראית לעזור ולפעול למען יהודים שנמצאים במצוקה בכל מקום שבו הם נמצאים. דוגמות רבות לכך: מבצעי עלייה חשאיים להצלת יהודי אתיופיה, סוריה או מדינות שאין לישראל יחסים דיפלומטיים עימן, הצלת אסירי ציון שנזכרו בתחילת היחידה, המאמצים שהמדינה עושה להשבת חיילים או אזרחים שנופלים בשבי אויב.

ניתן לבקש מהילדים לחפש במרשתת מידע על אחד מהאירועים הללו ולהסביר כיצד ערך הערכות ההדדית בא לידי ביטוי

בפעילות שמצאו.

שימו לב

בתפילה מייחסים לאל את היציאה מהצרה ונאמר בה כי האל ירחם על הנתונים בצרה ויסייע להם אבל בסיפור ראינו כי מי שסייע אלו היהודים האנשים. ייתכן והשאלה תעלה בכיתה.

איך משלבים בין שני מסרים מנוגדים אלו?

ניתן להתייחס בהקשר זה לתפילה ככלי חינוכי. כאשר אדם מתפלל הוא מפנים את הערכים העומדים בבסיס התפילה ונוצרת הזדהות ותחושת אחריות אישית כלפי יהודים אחרים שבצרה וזה מניע אותו לפעולה אנושית. מאמר להרחבה של עומר כהן ואביאל רזנברג בנושא ניתן למצוא [כאן](#).

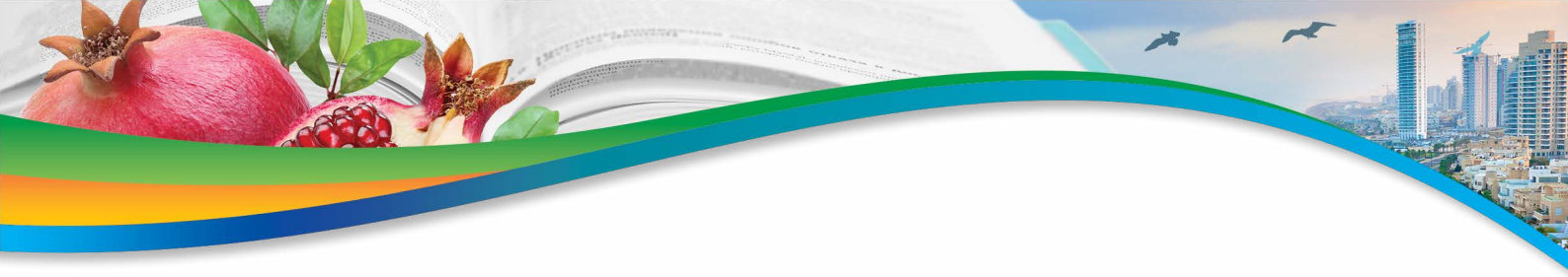
כמו כן ניתן למצוא פעילות בנושא יהדות התפוצות בציר הרבוד בישומון "[תמונה ישראלית](#)".

← עמ' 29

מטרתו של עמוד זה היא להציג לתלמידים עמדות מורכבות בנוגע לקשר עם יהודי התפוצות ולאחריות ההדדית בינינו היום.

העשרה

עוד על פרויקט תן ניתן למצוא [כאן](#).

יחידה 5

עולים לארץ

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את מפעל העלייה לארץ לאורך השנים ואת השפעתה של העלייה על עיצוב דמותה של המדינה.
- 2 התלמידים ייחשפו לאתגרים העומדים בדרכם של העולים ולמאמצי הקליטה.
- 3 התלמידים יבחנו את יחסם לעלייה לארץ בהיבטים אישיים, משפחתיים וחברתיים.

מושגי מפתח ביחידה

עלייה, חוק השבות.

מקורות וטקסטים

נבואת ישעיהו (ס', ד-ח) על קיבוץ הגלויות והשיר "בניך מרחוק" המבוסס עליה, מגילת העצמאות.

מהלך היחידה

חלק גדול מאוכלוסיית מדינת ישראל 'ה'צעירה' הוא למעשה עולים חדשים, ילדיהם ונכדיהם. גלי העלייה לארץ שהחלו עם עליית החלוצים לפני קום המדינה, התגברו לאחר השואה וביתר שאת עם קום המדינה ולאחריה ובכל שנות קיומה. עולים מכל העולם התקבצו ובאו ויצרו פה חברה מגוונת ועשירה. ביחידה זו נזכיר כמה עליות מראשית קום המדינה, נזכיר את העלייה הגדולה מברית המועצות ואת העלייה האחרונה מצרפת. נבחן את תרומתם הגדולה של העולים לארץ, ונעורר מודעות לקשיים של העולים.

נכיר את חוק השבות כבסיס לעלייה לארץ.

← עמ' 31

נעים להכיר - זימנה ברהני

זימנה ברהני היה איש מוסד ופעיל עלייה מרכזי בעליית יהודי 'ביתא ישראל' מאתיופיה לישראל. עוד על פועלו ותולדות חייו ניתן לקרוא [בקישור](#).

במסגרת הקריאה של המדור **נעים להכיר** ניתן להרחיב על עליית יהודי אתיופיה במבצעי משה ושלמה וכן ללמוד את השיר **"המסע לארץ ישראל"** של שלמה גרוניך ולהקת שבא. בשיר באים לידי ביטוי שני עניינים שזימנה מזכיר בדבריו: הכמיהה לארץ ישראל והקשיים שחוו העולים מאתיופיה.

הערה: כדאי להראות לתלמידים מפה שבה מופיעות ארץ ישראל ויבשת אפריקה ולהראות את הדרך הארוכה שעשו העולים ברגל מאתיופיה לסודאן, ומשם - במטוסים - לישראל.

← עמ' 32-33

בכפולת עמודים זו מוזכרים עליית החלוצים, גלי העלייה משנות ה-50 וה-60 והעלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר בשנות ה-90.

שיר מהלב

את השיר **"בניין מרחוק"** כתבה והלחינה נעמי שמר. מילות השיר לקוחות מתוך הפסוקים ד-ה, ח-ט, יא, טו מן הנבואה. על נבואת ישעיה ממנה נלקחו הפסוקים ניתן לקרוא **בקישור**.

← עמ' 34

עמוד זה חשוב מאוד. החומר המוגש בו נועד להראות שחשיבותם של העולים לארץ עצומה. תרומתם בכל התחומים לא תסולא בפז, ועל כן אנו צריכים לעשות ככל יכולתנו כדי לסייע להם בקליטתם.

שימו לב והצעה לפעילות

בתחתית העמוד מוצפים קשיים של תלמיד עולה חדש. מטרת הפעילות ליצור הזדהות ואמפתיה כלפי העולה ולחשוב כיצד ניתן לסייע לו.

זוהי הזדמנות להרחיב את הדיון. אם יש עולים חדשים בכיתה או בבית הספר, לחשוב על מעשים שניתן לעשות כדי לסייע להם. ניתן לחלק את הדיון לתחומים השונים שבהם אפשר לסייע לעולים בקליטתם: שפה, לימודים וחברה.

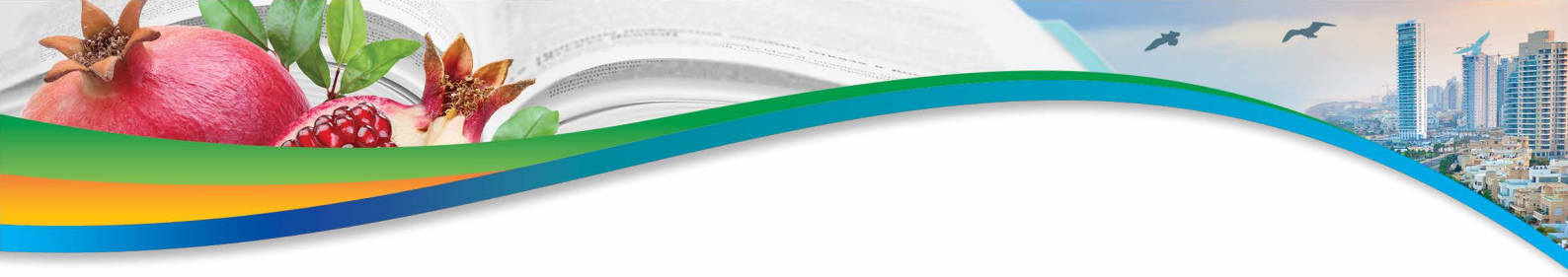
← עמ' 35

בעמוד זה נעסוק בנושא מורכב - חוק השבות.

חשיבות רבה להכרת החוק כי הוא עומד בבסיס ההבנה שישראל היא הבית של כל היהודים במידה שווה.

חברותא - חוק השבות

סיכום נרחב של הסוגיות ודיונים ציבוריים הקשורים בחוק השבות ניתן לקרוא **בקישור**.

← עמ' 36

העשרה

סרטון הסבר על עלייה בלתי חוקית ניתן למצוא [כאן](#).

יחידה 6

סמל המדינה

מטרות

- 1 התלמידים יכירו בתפקידם ובחשיבותם של סמלים.
- 2 התלמידים ילמדו על דרך התהוות סמל המדינה ועל משמעות מרכיביו.

מושגי מפתח ביחידה

סמל, שבעת הכוכבים, מנורה וענפי זית.

מקורות וטקסטים

תיאור מנורת הזהב במשכן (שמות כ"ה, לא-לז), פסוק על שבעת המינים (דברים ח', ח).

מהלך היחידה

סמל הוא ייצוג מופשט של רעיון. על כן עיצוב סמל המדינה, שצריך לכלול ביטויים לערכים, להיסטוריה ולרעיונות רבים, הוא מעשה לא פשוט.

ביחידה זו נעקוב אחר תהליך התעצבות סמל המדינה: החל מהצעות שונות שנשלחו לוועדת הסמל דרך המרכיבים השונים של הסמל הנבחר ומשמעותם וכלה בהרחבת אופקים על משמעויות שונות של המנורה - המוטיב המרכזי בסמל.

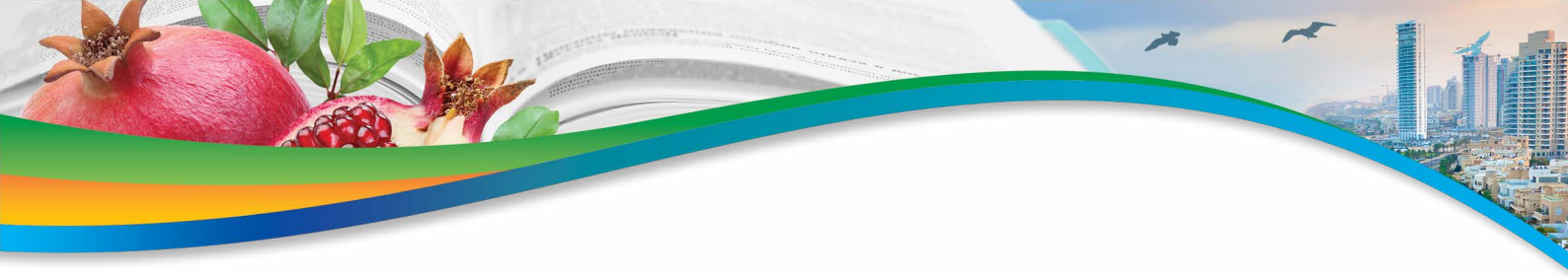
← עמ' 37

נעים להכיר - האחים גבריאל ומקסים שמיר

האחים שמיר עלו לישראל ב-1935 וייסדו בה את 'סטודיו האחים שמיר'. בסטודיו יצרו איקונים וסמלים רבים עבור אירועים מראשית קום המדינה. ניתן לראות את **העיצובים** שלהם על שטרות לירה ישראלית, בולים ישראליים וכרזות שונות.

הצעה לפעילות

כדי להסביר לתלמידים מהו סמל ניתן לקיים את הפעילות הזאת: נפזר על הרצפה בכיתה משולשים רבים ונבקש מהתלמידים להלך ביניהם וגם לדרוך עליהם (נניח אותם צפופים למדי, ולתלמידים יהיה קשה להימנע מלדרוך עליהם אפילו ירצו). לאחר מכן נסדר את המשולשים זה על גבי זה כך שיוצרו מגיני דוד ונבקש מהילדים שוב ללכת עליהם וביניהם.

- האם התלמידים דרכו על מגיני הדוד? (גם אם כן, האם הרגישו נוח בעשותם זאת?)
- מה ההבדל בין דריכה על משולשים נפרדים לדריכה על צמדי משולשים היוצרים מגיני דוד?

חשוב לפתח עם התלמידים דיון על המשמעות שיש לסמל - צורה גרפית שיש לה משמעות עבורנו. למגן דוד יש משמעות עבורנו מעבר לשני משולשים - הוא מביע ערכים ואמונות שלנו, ולכן אנו מרגישים שלא בנוח כאשר מזלזלים בהם. מכאן חשיבותם של הסמלים (וסמל המדינה של ישראל) - הם נועדו לייצג ערכים ורעיונות שחשובים לנו, ולכן חשוב להכיר אותם ולכבדם.

שאלה 2

אפשר לבצע את המשימה גם על סמל בית הספר או סמל העיר, לראות את מרכיביו ואת הערכים שכל מרכיב מבטא.

← עמ' 38

מטרת הלימוד של החומר שבעמוד זה - להתחקות אחרי תהליך בחירת סמל המדינה עם קום המדינה.

סרטון מצוין המסכם את תהליך בחירת סמל המדינה תוכלו למצוא כאן.

שאלה 2

ההצעות לסמלים המופיעות בעמוד זה מבטאות מסרים שונים. אם התלמידים מתקשים לענות על השאלה, אפשר להציע להם לבחון את המסרים האלה: גבורה מול אויבים, חלוציות ועוצמה, בניין הארץ, אור ותקווה לעתיד, זיכרון השואה, שלום, השורשים ההיסטוריים של עם ישראל, המסורת העתיקה של העם היהודי, הפצת אור לסובבים אותנו.

יש לי מושג - שבעה כוכבים

ביטוי לשבעת הכוכבים בסמל ניתן למצוא בהצעתו של הרצל לדגל המדינה - עמוד 46.

משימה

כדאי לתת לתלמידים ליצור סמלים משלהם, על פי הצעותיהם, על ניירות לבנים או על שמיניות בריסטול ולתלות אותם לקישוט בכיתה או במסדרון בית הספר.

← עמ' 39-40

העשרה

בלימוד עמ' 39-40 נעסוק במשמעות המנורה שבסמל המדינה. המנורה היא הפריט המרכזי, והיא סמל יהודי עתיק (ראו הרחבה בעמ' 42). המנורה מוזכרת לראשונה בחומש שמות בציווי המקראי לבנות את המשכן וכליו, ובהם מנורת הזהב. המנורה מייצגת אור, חוכמה ושלום.

ניתן לעקוב אחרי התיאור בפסוקים ולבחון באיזו מידה הוא תואם לאיור המנורה הנמצא לצידם.

ניתן להרחיב את העיסוק במנורה ובתבליט המנורה משער טיטוס בעזרת עיון בטקסט "המנורה" המופיע במאגר מבחני

המיצ"ב לכיתה ה' (עמ' 12).

- **תבליט המנורה על שער טיטוס** - שימו לב שהתבליט נמצא בחלקה הפנימי הימני של הקשת ולא על חזיתה. בתבליט נראים החיילים הרומאים ושבוויי המלחמה היהודים נושאים את כלי המקדש ובהם המנורה - לרומא. בסיס המנורה המפואר המתואר בשער טיטוס הוא כנראה תוספת מימי הורדוס, וכך נראתה המנורה בסוף ימי הבית השני. בסיס זה שונה במידה רבה מבסיס המנורה שעמדה בבית המקדש הראשון, שהיה צנוע בהרבה.
- תמונה זו מייצגת חורבן וגלות של העם היהודי במשך דורות. עד היום יש שסוברים שכלי המקדש גנוזים במחסני הוותיקן.
- כדאי להשוות את המנורה המופיעה בתבליט למנורה המופיעה בסמל המדינה שנבחר. האם המנורות דומות זו לזו? במה הן דומות, ובמה הן שונות?

העשרה

בנבואת זכריה המוזכרת בעמ' 41, מתוארת המנורה שעתידיה להיבנות בירושלים לאחר השיבה מן הגלות הראשונה לבבל. הרחבה על הנבואה ועל הקשר בין הפסוקים לסמל המדינה אפשר למצוא **כאן**.

← עמ' 41

כדאי לרענן את זיכרונם של התלמידים בסיפור נח והמבול ולהזכיר את ענפי הזית שהביאה היונה. ענף זה שימש סמל כדי להודיע שמי המבול יבשן, ואפשר לצאת מהתיבה - בהיבט הרחב יותר אפשר לראות בענף הזית סמל לשלום ושלווה. עץ הזית הוא אחד משבעת המינים שבהם נשתבחה ארץ ישראל, והוא מסמל שורשיות וקשר עמוק לארץ.

שבעת המינים

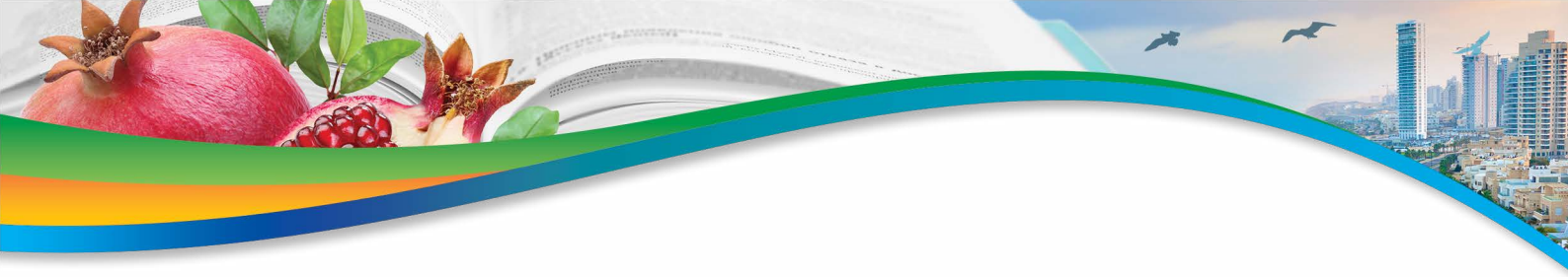
פעילות הרחבה והעשרה על שבעת המינים ניתן למצוא בסיכום שער חגים ומועדים (ביחידת שלושת הרגלים) בעמ' 163.

הרחבה

ניתן ללמד את התלמידים את השיר "מנורה וענפי זית" שכתב רפאל ספורטה והלחין עמנואל עמירן, ולדבר על התקוות והמסרים שמייצגים המנורה וענפי הזית בשיר וגם בחינו. את השיר תוכלו למצוא **בקישור הזה**.

← עמ' 42

הרחבה על מנורת הכנסת ניתן למצוא **בסרטון הזה**.

יחידה 7

דגל המדינה

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את הרקע לבחירת הדגל ואת משמעותם ההיסטורית של מרכיביו.
- 2 התלמידים ייחשפו לרגש הגאווה הלאומית שהדגל מעורר.
- 3 התלמידים יבינו שחשוב לכבד את דגל המדינה.

מושגי מפתח ביחידה

חוק הדגל, טלית, מגן דוד.

מקורות וטקסטים

משמעות הדגל ותיאורו בכתבי בנימין זאב הרצל ודוד וולפסון, פיוט של רבי דוד ריאחי 'גואל יבוא'.

מהלך היחידה

בהמשך ליחידות הסמלים הלאומיים נעסוק ביחידה זו בדגל המדינה, בתהליך התהוותו ובמרכיביו השונים. נברר יחד מה הוא נועד לסמל לדורות, ומה משמעותו עבורנו היום.

← עמ' 43

היחידה פותחת בתיאור הנפת דגל הדיו - דגל ישראל בזמן מלחמת העצמאות - על ידי חיילי חטיבת הנגב באילת (אום רש רש). תמונת תליית הדגל סימלה את תעוזתם ומסירותם של הלוחמים בעת מלחמת העצמאות. הרחבה על דגל הדיו ומבצע כיבוש אום רש רש תוכלו למצוא כאן.

יש לי מושג - חוק הדגל

על פי החוק במדינת ישראל, אדם שיבזה את דגל המדינה צפוי לקנס כספי או לעונש מאסר. ניתן לפתח עם התלמידים דיון בשאלת נחיצותו של 'חוק דגל' בכלל ואת נחיצותו של סעיף ענישה בתוכו בפרט. תוכלו לעיין בנוסח החוק כאן.

← עמ' 44

לפני שאנו צוללים לעומק התהליך ההיסטורי שהביא להתהוותו של דגל ישראל, נבחן עם התלמידים את השימוש המוכר להם בדגל ישראל ונתחקה על משמעותו.

בעמוד זה ארבע תמונות. התלמידים מתבקשים להתבונן בכל אחת מן התמונות ולבדוק מהי הסיבה להנפת הדגל בכל אחת מהן, מה הדגל מייצג בהקשר המצולם ולשער את תחושותיהם של הצופים בכל תמונה לנוכח הדגל. בתחתית העמוד יש סל רגשות שנועד לסייע לתלמידים להגדיר מה מייצגת הנפת הדגל בכל אחד מהמקרים. כדאי לשאול את התלמידים מה מסמלת עבורם הנפת הדגל בחזית בית הספר או על מרפסת החלון שלהם (או הרכב הפרטי) בתקופה שסביב יום העצמאות.

← עמ' 45

שימו לב - מהו דגל?

התלמידים יכולים לענות על השאלה "מהו דגל?" מתוך ידע מוקדם שרכשו בפרק 'סמל המדינה'. דגל הוא סמל שמבטא ערכים שונים. נזמין את התלמידים לנסות לשער מה הוא מסמל.

העשרה

עד ראשית תקופת הלאומיות, היה העם היהודי מאוחד בעיקר סביב מוטיבים דתיים: תפילות, חגים, הלכה ומנהגים. עם ראשית תנועת ההשכלה וההתעוררות הלאומית, חיפשו הוגי המדינה סמלים חילוניים שיעזרו לאגד את העם המפוזר סביב הרעיון הציוני. אומנם דגלים מוזכרים כבר במקרא - בעת מסע שבטי ישראל במדבר וחנייתם סביב המשכן (לכל שבט יש דגל משלו), אך במשך שנות הגלות לא היה דגל אחד או סמל אחד (לא דתי בהכרח) שגיבש את העם סביבו. לכן היה חשוב להרצל ולוולפסון ליצור דגל שכזה.

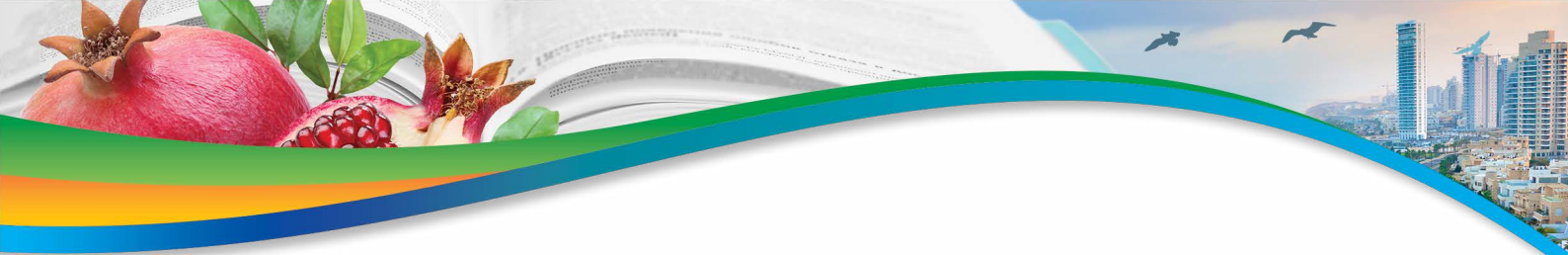
בחנו את עצמכם

מטרת הפעילות היא לערוך בדיקה אישית של הקשר שחש כל אחד מאיתנו כלפי הדגל.

← עמ' 46-47

בלימוד עמודים אלו ייחשפו התלמידים לתהליך גיבושו של הדגל כפי שאנו מכירים אותו היום, וגם ליסודות המרכיבים אותו - הטלית וסמל מגן דוד.

בעמ' 46 מופיעים הדגל שהציע הרצל - דגל שבעת הכוכבים; והדגל שהציע וולפסון - דגל כחול לבן עם מגן דוד במרכז. נוכל לארגן את המידע על שני הדגלים בטבלה:

מכבטא הדגל אילו ערכים	מה מסמל הציור?	מה מסמל הצבע?	הציור על היריעה	צבע היריעה	הסיבה להצעתו	
יושר, חריצות, עבודה	שבע שעות של יום עבודה במדינת היהודים	הלכן מסמל טוהר והתחלה חדשה.	7 כוכבי זהב מסודרים בצורת מגן דוד, ואחד נוסף למעלה	לבן	יצירת סמל שימשוך אחריו המונים	הדגל של הרצל
קשר למסורת ישראל	מגן דוד הוא סמל יהודי. פסי התכלת של הטלית מסמלים מסורת ותפילה.	כחול ולבן הם צבעי הטלית.	מגן דוד ופסי תכלת כשל הטלית	לבן	קישוט האולם שבו התקיים הקונגרס הציוני הראשון.	הדגל של וולפסון

סיכום קצר ויפה של משמעות הדגל ניתן לראות **כאן**.

ניתן לצפות בביצוע של רבי דוד ריאחי לפיוטו 'גואל יבוא' **כאן**.

48 ← עמ'

הרחבה על הופעת הסמל מגן דוד בתקופות קדומות ניתן למצוא **כאן**.

יחידה 8

המנון "התקווה"

מטרות

- 1 התלמידים ילמדו על הרקע לכתבת השיר התקווה ולבחירתו כהמנון המדינה.
- 2 התלמידים יבינו את משמעות מילות ההמנון ויבחנו את השאיפות והערכים העולים ממנו.
- 3 התלמידים יבחנו את מקומו של רגש התקווה בחיים הלאומיים והאישיים.
- 4 התלמידים ידונו בשאלת הרלוונטיות של ההמנון לכלל תושבי מדינת ישראל.

מושגי מפתח ביחידה

המנון.

מקורות וטקסטים

המנון "התקווה", מכתב מאת חיה טהורי (1944).

מהלך היחידה

המנון "התקווה" הוא אחד מסמליה של מדינת ישראל. ביחידה זו נעמיק בהבנת מילות ההמנון ומשמעותו, נראה כיצד המסר של ההמנון השפיע על יהודים בעבר, ונחשוב כיצד הוא משפיע עלינו היום. נדון גם במורכבות של בחירת "התקווה" להמנון לאומי רלוונטי לישראל של המאה ה-21.

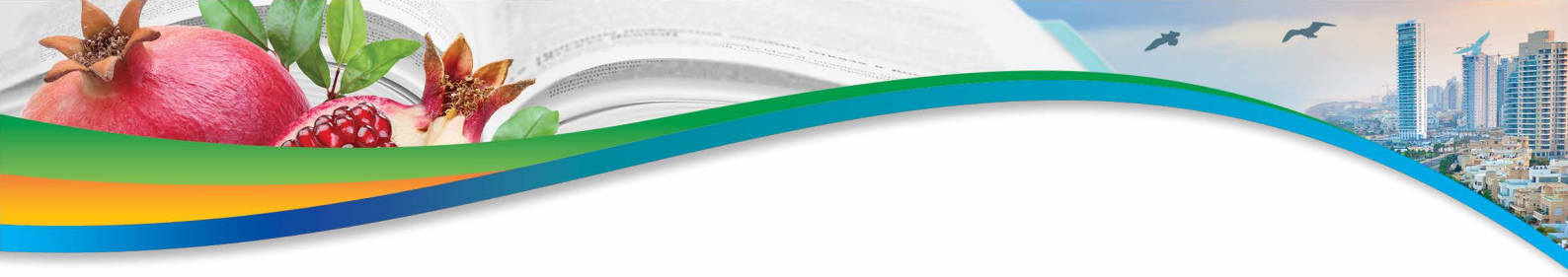
← עמ' 49

נעים להכיר - נפתלי הרץ אימבר

כאן ניתן לקרוא את השיר המלא "תקוותנו" וגם להאזין לו.

העשרה

ד"ר אסתרית בלצן **מוסיפה פרטים** על המנון "התקווה"

שאלה 1

אם התלמידים מתקשים לענות על שאלה זו, כדאי לעבור לעמוד הבא, ללמוד את מילות ההמנון ואז לשוב לעמוד הזה ולענות על השאלה.

כדאי להזכיר מה שלמדנו ביחידה 2 בספר על החלוצים ועל הקשיים שחוו בהגעתם לארץ: קשיי החקלאות, הארץ השוממה, חוסר ביטחון, עוני, הריחוק מהמשפחות וכו'.

הצעה לפעילות

לפניכם ביצועים שונים של המנון "התקווה" (ניתן לבחור ביצועים נוספים). האיזונו להם וחשבו איזה ביצוע מוצא חן בעיניכם, ונסו לזהות אילו רגשות מעורר בכם כל ביצוע. האם הייתם בוחרים באחד מהם להיות הביצוע הרשמי של המדינה? נמקו את תשובתכם.

[התקווה ברכבת הקלה בירושלים](#)

[התקווה בטקס יום העצמאות](#)

[התקווה בביצוע פאר טסי במשחק כדורסל](#)

[התקווה בביצוע ג'ז של דניאל זמיר](#)

[התקווה רמיקס טראנס](#)

← עמ' 50-51

בעמודים אלו נלמד את המשמעות המילולית של מילות ההמנון ואת הערכים שהוא נועד לבטא. ניתן להיזכר בחומר שנלמד ביחידה 1 על הגעגועים לארץ ישראל, שאפיינו את היהודים במשך 2000 שנות הגלות.

בספר מובאים שני בתי ההמנון ולצידם תרמילון לפירוש מילים קשות וכן שאלות שיסייעו לחדד את ההבנה של המסר. פעילות בנושא ההמנון ניתן למצוא [באתר תרבות יהודית ישראלית](#).

שימו לב

לאחר העיסוק בשאלת משמעות ההמנון, חשוב להתייחס גם למחוות הגופניות המקובלות בעת שירת ההמנון: עמידה בגוף מתוח, ידיים לצדי הגוף. בטקסי זיכרון שרים אותו בראש מורכן, ובטקסים חגיגיים (למשל באולימפיאדה) - בראש מורם בגאווה.

ניתן לשאול את התלמידים מה המשמעות של כל עמידה, ומה המסר שהיא משדרת.

שאלה 4

ההמנון הבריטי מעמיד במרכז את הדאגה לשלומה של המלכה (בכל עת מתעדכן ההמנון בהתאם לעומד בראש הממלכה - מלך/מלכה), מכיוון שהיא הסמל לממלכה הבריטית כולה. ההמנון הסיני מציב במרכז את הקריאה לחופש קריאה שנטבעה בעת המלחמה בין סין ויפן (בשנים 1937-1945).

העיון בהמנונים השונים והשוואה ביניהם עוזרים לתלמידים לזהות את הערך המרכזי המובע ב"התקווה" - תקווה להיות עם חופשי בארץ ישראל.

הצעה לפעילות

ניתן להרחיב את ההשוואה גם למילים של המנונים של מדינות שכנות של ישראל ולבחון אילו ערכים חשובים לשכנותינו.

העשרה

כאן תוכלו להאזין לתפילת הטל שעל פי טענתה של ד"ר אסתרית בלצן היא המקור למנגינת התקווה. ניתן לשאול את התלמידים האם הם מוצאים דמיון בין המנגינות.

← עמ' 53

שימו לב

המנון "התקווה" נכתב לפני כ-150 שנה, והרלוונטיות שלו לימינו לא תמיד ברורה. מטרת הפעילות היא לעורר חשיבה ביקורתית לגבי שאלה זו. יש לשים לב לרגישות שמתעוררת בכיתה שיש בה תלמידים לא יהודים. מצד אחד ההמנון לא מייצג אותם (ולראיה השופט סלים ג'ובראן נהג לעמוד בשקט ולא לשיר בעת השמעת ההמנון), ומצד שני, על סמך מגילת העצמאות, מדינת ישראל היא 'מדינת העם היהודי', וגם עליהם להכיר בזה.

כל תשובה של התלמידים חשובה ומקובלת.

בחנו את עצמכם

המסר של ההמנון הוא תקווה לעתיד. כדי להתחבר לנושא ננסה להרחיב ולהוסיף את התקוות שלנו לעתיד האישי, הכיתתי, המשפחתי והלאומי.

← עמ' 54

העשרה

- התקווה במחנות ריכוז - ניתן לצפות כאן.
- התקווה בשפת הסימנים - ניתן לצפות כאן.
- התקווה מסביב לעולם - ניתן לצפות כאן.

יחידה 9

ירושלים עיר הבירה

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את חשיבותה ומרכזיותה של ירושלים לאורך שנים רבות.
- 2 התלמידים יבינו את הסיבה שבגללה ירושלים היא בירת ישראל ואת המשמעויות הנגזרות מן המעמד הזה.
- 3 התלמידים יכירו את תפקידה של ירושלים כמחברת ומאחדת בין סוגי אנשים שונים בישראל.

מושגי מפתח ביחידה

עיר הבירה, עיר שחברה לה יחדיו.

מקורות וטקסטים

תיאור ירושלים בשלושת הרגלים (תהלים קכ"ב), מדרש על מרכזיות ירושלים (מסכת דרך ארץ זוטא פרק ט'), הכרזת דוד בן-גוריון על ירושלים כעיר בירה.

מהלך היחידה

ירושלים פנים רבות לה, וספרים רבים נכתבו עליה. ביחידה זו נצמצם את המבט שלנו לעיון בסיבה שבשלה נבחרה ירושלים לעיר הבירה של מדינת ישראל. לשם כך נתבונן במרכזיותה של העיר עוד מימי דוד המלך שקבע אותה לבירתו, ונראה שחשיבותה באה לידי ביטוי בפסוקי התנ"ך ובמדרש אגדה.

בהמשך נראה שהעיר ירושלים חשובה לא רק בעיני העם היהודי אלא בעיני בני דתות ועמים שונים.

ירושלים נבחרה לעיר הבירה של מדינת ישראל המודרנית. הוקמו בה מוסדות השלטון והתרבות החשובים, והיא סמל לשלטון מצד אחד ולשאיפה לחיבור ולשילוב של אוכלוסיות שונות מצד שני.

← עמ' 55

נעים להכיר - אסתר קיילנגולד

סיפורה של אסתר קיילנגולד הוא דוגמה לגעגועים ולכמיהה לירושלים שאפיינה את עם ישראל לאורך הדורות. אסתר מימשה את הכמיהה ועלתה לארץ ולירושלים ואף הייתה נכונה להקריב את הנפש למענה. אסתר נהרגה בקרבות לכיבוש העיר העתיקה במלחמת העצמאות.

שאלה 1

שאלה זו מחזירה אותנו ליחידה הראשונה בספר שבה עסקנו בכמיהה ובגעגוע לירושלים. ניתן להיזכר ב'מזרח' ובמנהגים נוספים המביעים געגוע זה.

ציר רבוד

כדאי להפנות את התלמידים ל**ציר רבוד** של משרד החינוך או לחפש "תמונה ישראלית" ברשת.

← עמ' 56

בלימוד המובא בעמוד נניח את המצע להבנת הסיבה שבשלה נבחרה ירושלים לבירתה של מדינת ישראל: הקשר של העם היהודי לירושלים עתיק יומין: מימי דוד המלך, דרך תקופת בית המקדש הראשון והשני ועד לימינו.

סרטון העשרה על כיבוש ירושלים בידי דוד המלך ניתן למצוא **כאן**.

שאלה 2

במזמור תהלים מוזכרים שלושה מוסדות חשובים ששכנו בירושלים, בעיר העתיקה: בית המקדש (מרכז רוחני/ דתי), סנהדרין (בית משפט) וארמון המלך דוד (מרכז שלטוני).

העשרה - ירושלים בלב

ניתן לעסוק בהרחבה בשירים המבטאים את שבחה של ירושלים כגון "מעל פסגת הר הצופים" או "ירושלים שלי". התלמידים יכולים לחפש במרשתת שירים נוספים.

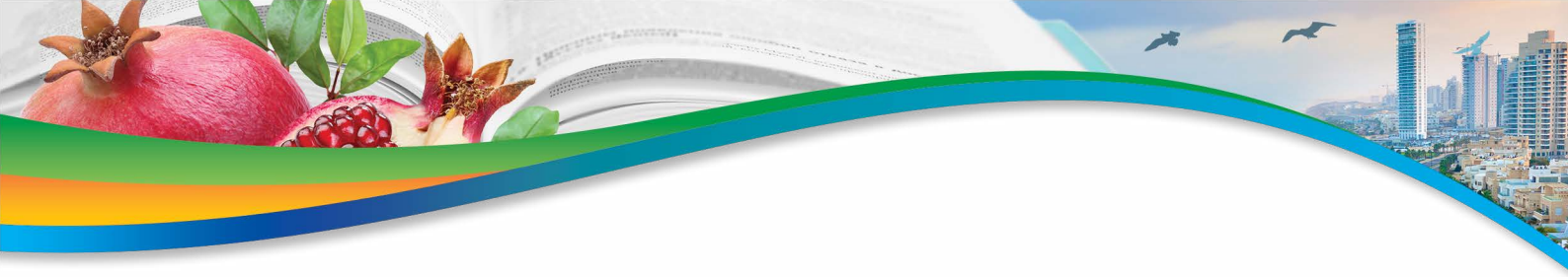
← עמ' 57

שימו לב - מרכזיותה של ירושלים

גם המדרש וגם מפת בונטיג מעמידים את ירושלים במרכז. השאלה הרביעית בעמוד היא החשובה ביותר, מכיוון שהיא יוצרת הבחנה בין מרכזיות גאוגראפית למרכזיות רעיונית וערכית.

ההצגה של המדרש היהודי לצד המפה הנוצרית מחזקת את האמירה המופיעה בתחתית העמוד שלפיה ירושלים חשובה ומרכזית לכל הדתות. ניתן להציע לתלמידים לחפש במרשתת מידע על מוסדות ומבנים חשובים של עמים שונים ודתות שונות מלבד היהדות, שנמצאים בירושלים.

אפשר לחפש את המוסדות הללו גם ב"גוגל ארץ" או בעזרת סיור וירטואלי באתר "**ירושלים 360**".

← עמ' 58-59

בעמודים אלו נעסוק בבחירתה ובתפקידה של ירושלים כעיר הבירה של ישראל. בעמוד 58 מוצגים מוסדות מרכזיים הקיימים בירושלים, השייכים לשלושה תחומים:

- מוסדות שלטון: בית הנשיא, הכנסת ובית המשפט.
- מוסדות דת: הכותל המערבי.
- מוסדות תרבות: מוזאון ישראל, יד ושם.

מובן שניתן להוסיף ולהרחיב על מוסדות חשובים כגון מטה המשטרה הארצי, הספרייה הלאומית ועוד.

העשרה על ירושלים כעיר בירה ניתן למצוא במצגת המובאת **כאן**. (ראו הפעלות נוספות בצד ימין של העמוד).

העשרה והצעה לפעילות

הרחבה על ירושלים כעיר שמחברת בין אנשים ניתן למצוא בשיר 'יא ליל' של קובי לוריא. פעילות על השיר ניתן למצוא **כאן**.

יחידה 10

יחידת סיכום - שער עמי וארצי

מטרות

- 1 התלמידים יוציאו מן הכוח אל הפועל ידע ומיומנויות שרכשו במהלך לימוד השער עמי וארצי.
- 2 התלמידים יעסקו בלמידת חקר, ויפיקו תוצר שאותו יוכלו להציג לתלמידים נוספים ולבני משפחה.

פעילות הסיכום היא פעילות בחירה. התלמידים יבחרו מטלה אחת מתוך שתיים (או מטלה הקשורה לארץ או מטלה הקשורה לעם), יעסקו בלמידת חקר הקשורה אליה ובסופה יוכלו להציג תוצר פרי עמלם. פעילות זו תשמש את המורה גם כהערכה חלופית לנלמד בשער זה.

מהי הערכה חלופית?

הערכה חלופית היא דרך אחרת למדוד את ההתקדמות של התלמיד חוץ ממבחן טקסטואלי. על פי הגדרת משרד החינוך 30% מן ההערכה של התלמיד תיקבע באמצעות הערכה חלופית.

מה צריכה לכלול פעילות להערכה חלופית?

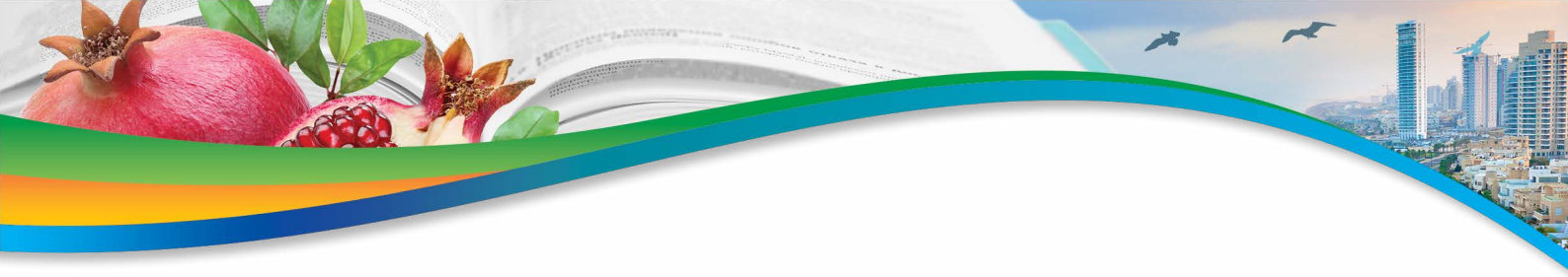
פעילות לשם הערכה חלופית היא בעצם אתגר שמביא לידי ביטוי הבנה מעמיקה של החומר ומאפשר להתייחס אליו ברבדים שונים ומתוך ראייה הוליסטית של התלמיד. פעילות זו דורשת יצירתיות ושימוש במרחבים נוספים מחוץ למבנה של שאלה תשובה באופן הצר.

איך בודקים הערכה חלופית?

פעילות ההערכה החלופית מוגשת לתלמיד באופן מפורט ומובנה ובעזרת שאלות מנחות. הוא לומד מה נדרש ממנו וכיצד לגשת למשימה. הוראות אלו הן גם המדדים שבאמצעותם המורה בוחן את טיב הביצוע של המשימה.

אפשרות א': בניית טיול

משימה זו מתבססת על נושאים שנלמדו במהלך השער: שבח הארץ, הקשר של העם אליה לאורך הדורות ודמויות משמעותיות שחיו בה. את הידע והמיומנויות שרכשו בשער יישמו התלמידים ('בקטן') בשכונה או ביישוב שבהם הם מתגוררים.

חלוקת משימת החקר לשישה תחומים (מתוכם ייבחרו ארבעה) נועדה לכוון את הלמידים בעבודתם. המשימה נושקת למושגים שהתלמידים לומדים בשיעור מולדת.

אפשרות ב': חדשות מהעולם היהודי - חיבור לעם

גם משימה זו מתבססת על הנלמד בשער זה, אבל הדגש בה מושם בעם היהודי ובתפוצות ישראל. התלמידים נדרשים לאתר מידע על יהודי התפוצות היום, ובעזרת המשימה לחזק את הקשר שלהם איתם.

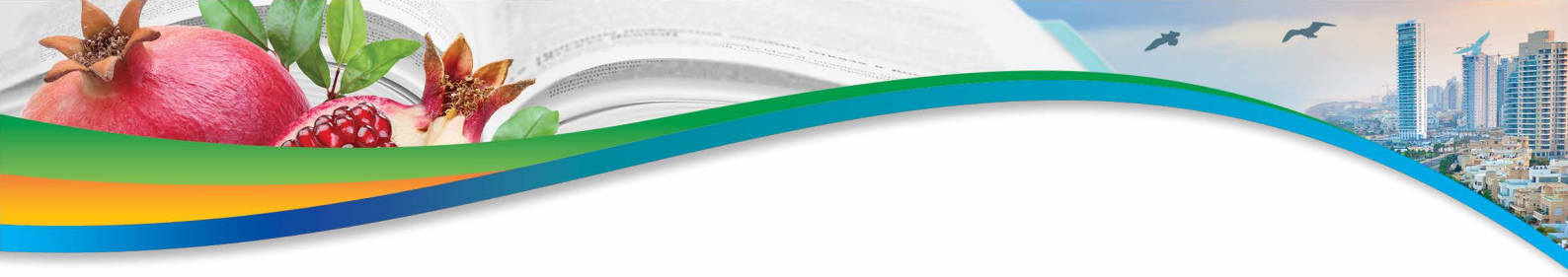
אפשר להציג את התוצרים של הפעילויות כפורום שכבתי, בית ספרי. אפשר גם לשלוח את המוצגים להורים הביתה או להזמין לצפות בהם בפעילות מיוחדת בבית הספר.

מדריך למורה

שער 'סידור התפילה'

יחידה 11

מהי תפילה

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את התפילה כתופעה תרבותית, בין-דתית, אוניברסלית.
- 2 התלמידים יכירו את התפילה כחוויה אישית-פנימית של האדם.
- 3 התלמידים יבחנו את מקומה של התפילה הספונטנית בחייהם.

מושגי מפתח ביחידה

תפילה אישית.

מקורות וטקסטים

השיר "לו יהי", תפילת חנה.

מהלך היחידה

היחידה פותחת במפגש עם חוויית התפילה כחוויה כלל אנושית ואוניברסלית, בעלת פנים רבות ומגוונות ולא דווקא דתיות או מסורתיות. היא נפתחת בשיר של נעמי שמר, מציגה מתפללים מדתות שונות ואזכורים ומפגשים שונים של חוויית התפילה האישית.

← עמ' 67

העשרה - לו יהי

השיר "לו יהי" מתאר תפילה אוניברסלית המביעה בקשה לעתיד טוב של שלום ושלווה.

השיר זכה לביצועים רבים. תוכלו לשמוע את השיר בביצוע של ילדי התוכנית "בית ספר למוסיקה", שיכול להתאים לילדים בגיל של קהל היעד של הספר - **כאן**.

בקישור הזה תוכלו למצוא ניתוח מעמיק של השיר וביצועים נוספים שלו.

שימו לב

כדאי לוודא שהילדים מבינים את פירוש המילים "לו יהי" – "הלוואי שיהיה".

הצעה לפעילות

בקישור הזה תוכלו למצוא פעילות מקוונת סביב השיר, שאותה ניתן לבצע עם התלמידים.

שימו לב

כל יחידה בשער 'סידור התפילה' פותחת בלימוד של שיר. הלימוד עוסק בערכים הנובעים מהשיר ואינו מקיים ניתוח לשוני וספרותי מעמיק. יחד עם זאת תכנית הלימודים בתרבות יהודית ישראלית מדגישה בין השאר את הרובד הלשוני ומעמידה את הטקסט במרכז. לכן כדאי ליצור חיבור בין שיעור ספרות לשיעור תרבות יהודית ישראלית ולבקש מהמורה לספרות ללמד את השיר לעומק במקביל ללימוד היחידה.

← עמ' 68

שימו לב - תפילות בקשות וחלומות

מטרת הלימוד בעמוד זה היא להרחיב את המושג תפילה אל מעבר למושגים הדתיים והמסורתיים ולהפגיש את התלמידים עם התפילה כחוויה אנושית אוניברסלית. המסורת מנסחת, מכוונת ומעצימה את החוויה הזאת, אך אין בהכרח תלות בין "תפילת האדם" לדתיות.

← עמ' 69

העשרה - תפילת חנה

המקור לסיפור על תפילת חנה מובא **בספר שמואל א', פרקים א'-ב'.**

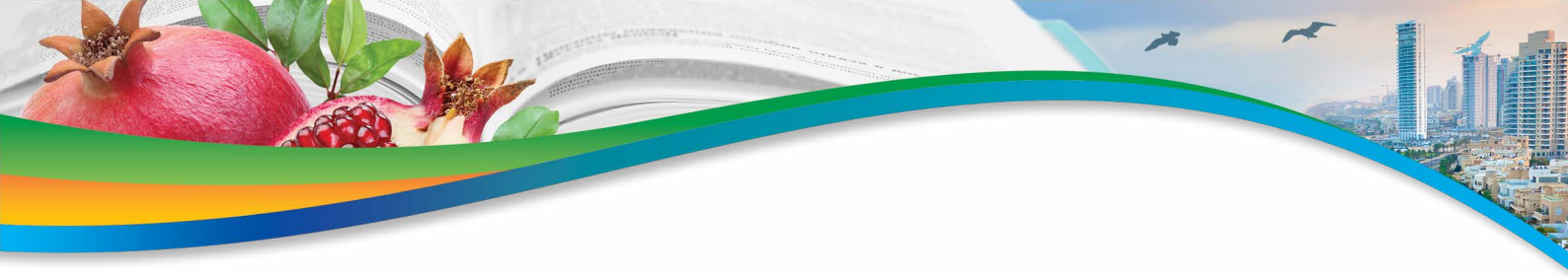
מעניין שאופן התפילה של חנה שבו "רק שפתיה נעות אך קולה לא יישמע" – תפילה בלחש, הופך להיות אבן יסוד של התפילה במסורת היהודית, שנאמרת גם היא בלחש, מבלי להשמיע קול.

שאלות לדיון

תפילת לחש – ניתן לשאול את התלמידים:

- מדוע בחרה חנה להתפלל באופן הזה?
- מה ניתן ללמוד מהשיח בינה לבין עלי הכוהן? מה הוא חשב עליה, ומה היא לימדה אותו?
- מדוע לדעתכם חכמים תיקנו שתפילת העמידה תיאמר בלחש, באותו האופן בו התפללה חנה?

(מידע נוסף על תפילת העמידה שנאמרת בלחש מופיע בעמ' 82)

← עמ' 70-71

תפילה מסביב לעולם

בעמודים אלו נעסוק בתפילה כמעשה דתי חוצה גבולות. בכל דת יש מעשה של תפילה. לתפילות הנהוגות בדתות השונות יש מאפיינים משותפים וגם מאפיינים המיוחדים לכל אחת מהדתות.

בעמ' 70 מופיעות תמונות של תפילה מוסלמית, תפילה בודהיסטית, תפילה יהודית ותפילה נוצרית. לכל דת יש מקומות מיוחדים המועדפים לתפילה; בכולן יש פנייה לגורם עליון; וכולן כוללות טקסטים מכוננים. בתמונות רואים לבוש שונה וצורות שונות של מנח גוף בתפילה.

שימו לב

התמונה המשותפת שבה מופיעים **הרב מנחם פרומן** ואנשי הדת מוסלמים מלמדת שיש לאדם צרכים שהם מעל למחלוקות ולאומיות ואידאולוגיות, והתפילה יכולה להיות כלי ליצירת קשר ולכינון שלום בין אנשים שונים.

שימו לב - מהי תפילה בשבילי?

השאלון האישי מאפשר הבעת מגוון רב של עמדות ביחס לתפילה. חשוב לאפשר לתלמידים את המרחב להביע את עמדתם האישית ולא לגרום להם לחשוב שיש עמדה שמצפים מהם להביע. חשוב גם שהאקלים בכיתה יאפשר זאת. המורה יכול, על פי שיקול דעתו, להחליט שהשאלון יישאר אישי לכל תלמיד ותלמיד, ולא לשמש פתח לדיון או לשית. חשוב שהמורה יאמר זאת לתלמידים, כי סביר להניח שהידיעה שהשאלון יישאר חסוי עשויה לעודד אותם להשיב בפתיחות ובכנות רבות יותר.

← עמ' 72

העשרה - הכותל

במסגרת החיבור לציר המרכזי של הספר - עמי וארצי, מופיע הכותל כמקום בארץ המסמל את תפילות העם היהודי במשך כל הדורות. הפעילות מכוונת לכך שהתלמידים "מדובבים" דמויות שונות שעומדות מול הכותל. זה גם מה שעשה המשורר יוסי גמזו בשירו. ביצוע של השיר וסיפור כתיבתו נמצאים **כאן**. לפני הפעילות או אחריה אפשר להשמיע אותו לתלמידים ולדבר עליו.

יחידה 12

מילים של תפילה

מטרות

- 1 התלמידים ילמדו מהי תפילת קבע ויבחנו את יתרונותיה וחסרונותיה לעומת התפילה הספונטנית.
- 2 התלמידים יכירו את התהליך שבו התגבשה התפילה הקבועה במסורת ישראל.

מושגי מפתח ביחידה

תפילה ספונטנית, תפילת קבע, רבן גמליאל.

מקורות וטקסטים

השיר "על כל אלה", סיפור חסידי "תפילת הילד".

מהלך היחידה

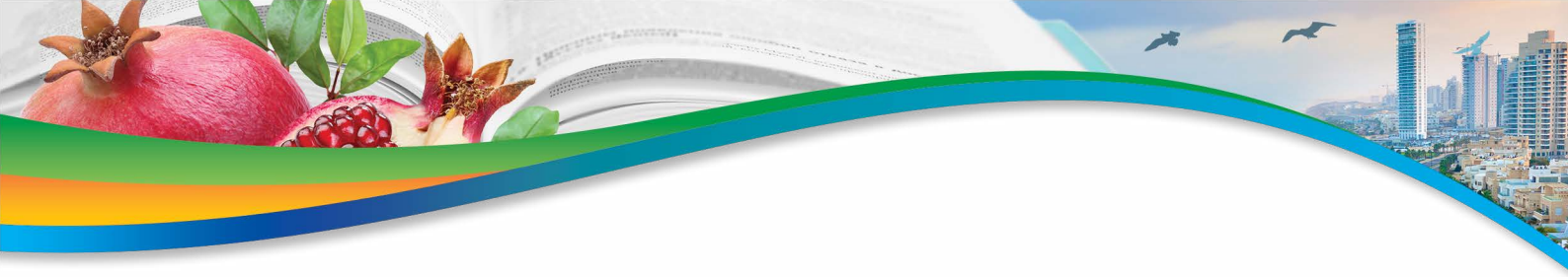
ביחידה זו יכירו התלמידים את התהליך שעוברת התפילה מחוויה אנושית אישית לחוויה מסגרתית, לאומית, תרבותית ודתית - המעבר מן התפילה הספונטנית לתפילת הקבע על כל המשמעויות של תהליך זה. היחידה פותחת בשיר של נעמי שמר, שהוא שיר תפילה המביע במילים תקוות ובקשות שונות; וצועדת אל תפילת הקבע שבסידור, שהוא כעין כלי שנושא בתוכו את תוכנה של התפילה המסורתית. במהלך היחידה נבקש לעמוד גם על המשמעויות של המעבר מהספונטני למסגרת - מה גרם למעבר הזה ואיזה רווח ומחיר הוא גובה.

← עמ' 73

שירה של נעמי שמר הוא שיר תפילה שלא נכנס לקאנון של התפילה הממוסדת. התפילה שבשיר, שנאמרת מחוץ לכותלי בית הכנסת ואין לה זמן וגם לא מסגרת מחייבת, מכניסה את התלמידים אל השיח על ההבדלים בין תפילה ספונטנית, אישית לבין תפילת הקבע הממוסדת.

העשרה

ניתוח מעמיק של השיר וכן קישורים לביצועים שונים שלו בגרסאות שונות ומגוונות תוכלו למצוא [בקישור הזה](#).

לכבוד חגיגות השבעים של מדינת ישראל התאספו לכיצוע משותף של **השיר** הזמר שלומי שבת, נשיא המדינה ושנים עשר אלף איש.

ניתן להראות לתלמידים את הסרטון ולשאול אותם:

1. מדוע לדעתכם נבחר דווקא השיר הזה לכבוד חגיגות יום העצמאות ה-70 של המדינה?
2. נסו לדמיין כיצד מרגישים האנשים כאשר הם שרים אותו כולם יחד.
3. ניתן לעמוד עם התלמידים גם על בקשת ממשורת בשיר לשמירה על "המר והמתוק". לשאול אותם כיצד הם מבינים את הכונה (מדוע לשמור על המר?)

בהקשר הזה אפשר להזכיר את נושא בקשה ותפילה על הטוב והרע ביהדות ("חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה" - **ברכות ט' ה'**) ועל צמיחה אישית מתוך הדברים הפחות טובים. לתת דוגמה מחיי היום יום שלהם

← עמ' 74

בעמ' 74-75 מוצגות שתי אפשרויות של תפילה. בעמ' 74 מוצגת דוגמה לתפילה ספונטנית, ובעמ' 75 מסופר על תהליך המעבר מתפילות ספונטניות לתפילות קבע.

הצעה לדיון

לפני שעוסקים בדיון על תפילת קבע ותפילה ספונטנית, אפשר לקיים דיון רחב יותר על היתרונות והחסרונות של קביעות וספונטניות בכל תחומי החיים. לאחר מכן יהיה אפשר להשליך מן הדיון אל נושא התפילה. כלים שיכולים להניע דיון מעין זה, כפתיחה לשיעור, אפשר למצוא בעמ' 77.

העשרה - תפילת קבע

הסיפור המובא כאן הוא סיפור חסידי. אחד הדגלים שהניפה החסידות בראשית דרכה היה העצמה ומתן לגיטימציה לחוויה הדתית הספונטנית. השיח על תפילת הקבע, יתרונותיה וחסרונותיה הוא שיח שמתקיים במסורת היהודית כבר מתהליך ההתגבשות שלה. המשנה במסכת ברכות (ד, ד) אומרת: "רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, הָעוֹשֶׂה תְּפִלָּתוֹ קָבֵעַ - אֵין תְּפִלָּתוֹ תַּחֲנוּנִים".

← עמ' 75

שימו לב

כדאי להסביר לתלמידים את מקומם של ירושלים ובית המקדש כמוקד לאומי ודתי. העלייה לרגל בחגים והפעילות המשפטית, הלאומית והדתית שהתרחשה בירושלים, ריכזה את כל תשומת הלב של העם למקום אחד ויצרה תחושה של שייכות סביב העיר וקדושתה. כאשר חרבה ירושלים ובטלה עבודת הקורבנות (ראו עמ' 150), היה חשש שלעם לא יהיה מרכז רוחני להתכנס סביבו, והוא יתפרק. בגלל החשש הזה החל תהליך יצירת התפילות (פירוט בעמוד הבא). בית הכנסת (שעליו נרחיב מעט בעמ' 78), המכונה מקדש מעט, גם הוא נועד להוות תחליף למקדש כמקום התכנסות קהילתי דתי. ראשיתם של בתי הכנסת לאחר חורבן בית המקדש הראשון והם קיבלו תנופה גדולה כמקום המרכזי של הפולחן לאחר חורבן בית המקדש השני.

העשרה - רבן גמליאל

הרחבה על דמותו של רבן גמליאל אפשר למצוא **כאן**.

שימו לב: שאלה 1

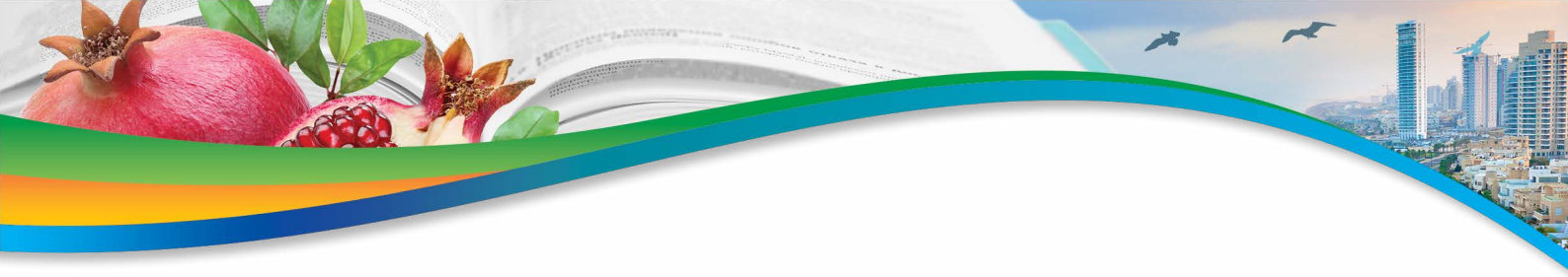
אחד מהיסודות של ניסוח תפילת הקבע הוא מוקד התכנסות ויצירת מכנה משותף דתי לאומי במקום עבודת הקורבנות שבטלה. רבן גמליאל יצר מצב שבו הקהילות השונות וגם האדם היחיד שותפים בעבודת ה' המשותפת באמצעות תפילת הקבע, שמשמשת מכנה משותף שאינו תלוי במקום או בריבונות. כמו כן בתוך נוסח התפילה עצמה מוטמע הרצון לשוב אל הארץ והגעגועים אליה ובכך משמרת התפילה את המאויים הלאומיים בתוך התרבות גם כאשר אינם באים לידי מימוש בפועל.

העשרה - סידור התפילה

בקישור זה תוכלו למצוא סרטון קצר שבו הפרופ' אביגדור שנאן מסביר על סידור התפילה ומציגו כספר הטקסטים של התפילות היהודיות המסורתיות. הרחבה ביחידת לימוד הבאה.

העשרה - הסידור העתיק בעולם

תהליך ההתגבשות של הסידור היה ארוך וממושך. בכתבה שלפניכם תוכלו לקרוא על **הסידור העתיק ביותר בעולם** שהתגלה עד כה, שהוא בן 1200 שנה. התקופה שבה נכתב היא התקופה שבה ככל הנראה סודרו הסידורים הראשונים.

יחידה 13

❖ סידור התפילה ❖

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את המבנה הכללי של סידור התפילה.
- 2 התלמידים יתעמקו בתפילת העמידה, שהיא התפילה המרכזית בסידור התפילה.
- 3 התלמידים ידונו בשאלה העקרונית: האם ומדוע נושא 'סידור התפילה' רלוונטי להם.

מושגי מפתח ביחידה

סידור התפילה, שחרית, מנחה, ערבית, תפילת מוסף, תפילת העמידה - תפילת שמונה עשרה, מגילות ים המלח.

מקורות וטקסטים

"למדני אלוהי", קטעים מתפילת העמידה.

מהלך היחידה

לאחר שעסקנו בהיכרות עם חוויית התפילה הספונטנית ותפילת הקבע, ביחידה ייפגשו התלמידים עם המבנה הכללי של סידור התפילה ועם החלקים המרכיבים אותו, וכן ייפגשו עם תפילת עמידה (שמונה עשרה), העומדת במרכז התפילה. כאשר חכמים מדברים על "התפילה" (מבלי לציין שם של תפילה מסוימת) דבריהם מכוונים לרוב לתפילה זו. בסוף היחידה נפגוש את מגילות ים המלח שהיו שייכות לחברי כת יהודית קיצונית בימי בית שני. חברי הכת התפללו תפילות מסודרות בכל יום על פי טקסט קבוע (מחוץ לבית המקדש).

← עמ' 79

השיר "למדני אלוהי" של לאה גולדברג הוא למעשה "תפילה על התפילה" המשוררת פונה אל הבורא ומבקשת ממנו לדעת כיצד לברך ולהתפלל כאשר מאחורי הבקשה הזו עומד הצורך של המשוררת לראות את היופי והטוב הסובב אותה ולא לאפשר לדברים הללו לחמוק מבלי שתתייחס עליהם ותחוה אותם. השיר פותח את היחידה העוסקת בסידור שהוא ניסיון לנסח את התפילה, להעניק לה מילים קבועות ולהטמיע אותה אל תוך סדר היום.

העשרה - "למדני אלוהי"

את הביצוע לשיר תוכלו לשמוע כאן .

השיר הוא חלק ממחזור שירים רחב יותר בשם "שירי סוף הדרך" ניתוח מעמיק של השירים תוכלו למצוא **כאן**.

← עמ' 80-81

שימו לב

מטרת הפעילות שבעמוד - להבין את המחזוריות של התפילה - המחזור היומי של שלוש תפילות ביום, וגם את התפילות הנוספות בימים מיוחדים - בשבת ובחגים. ניתן להזכיר בהקשר הזה את מעגלי הזמן שבהם עסקנו בחומר הלימוד של כיתה ד'. **(עמ' 108-111)**

הסידור מכיל גם התייחסות למעגלים נוספים - מעגל השנה שבא לידי ביטוי בתפילות החגים ומעגל החיים שבא לידי ביטוי בתפילות ובברכות הנאמרות בטקסי החיים השונים (לידה, חתונה, לוויה וכדו') וברכות המתייחסות לפעולות שונות (כמו אכילה, שתייה וכדו')

ניתן לדון עם התלמידים מדוע לדעתם תיקנו חכמים שהתפילות והברכות יהיו חלק כל כך מרכזי מאורח חייו של האדם ומה היא עמדתם ותחושתם ביחס לכך.

העשרה - מוסף

שמה של תפילה הנאמרת בשבתות, בראשי חודשים ובחגים. שם זה נגזר משמו של קורבן מוסף, הקורבן המיוחד שאותו היו מקריבים בימים האלה בבית המקדש. נוסח תפילה זו אומרים את הפסוקים שבהם מוזכר קורבן המוסף המיוחד ליום שבו התפילה נאמרת. הפסוקים הללו נקבעו בנוסח התפילה, משום שהתפילות תוקנו כתחליף לקורבנות וסודרו על בסיס סדר העבודה בבית המקדש.

שימו לב

הסידור הוא שם כולל לספר התפילות, ספר התפילות לחגים מכונה גם **מחזור** וישנם מחזורים לחגים השונים.

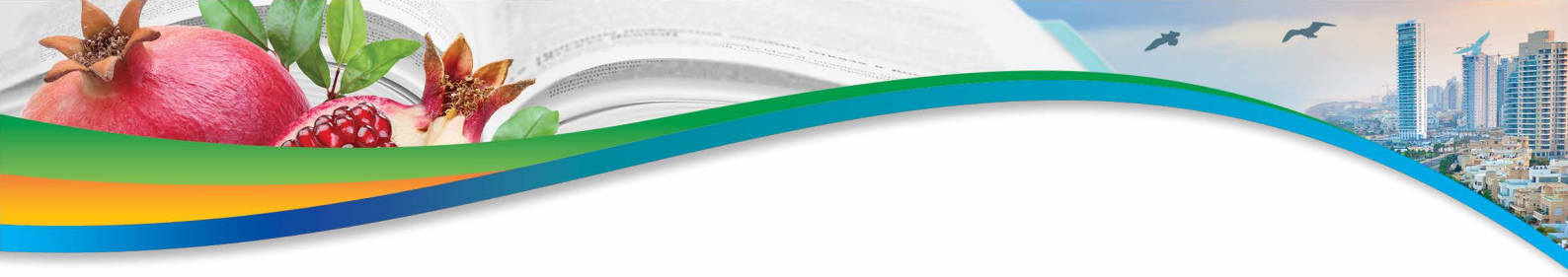
דיון: מה זה קשור אליי?

תוכנית הלימודים בחרה להכיר לתלמיד את סידור התפילה ומושגים שונים הקשורים אליו. למרות שטקסט התפילה ומושגים אלו מלווים את העם היהודי כבר אלפי שנים, הם נתפסים בעולם המודרני כטקסטים הקשורים רק לאדם דתי או לאדם המתפלל ואין להם משמעות ליהודי שאינו רואה בשימוש בסידור פרקטיקה מחייבת. הדיון בעמוד 81 נועד להעלות את השאלה מה הקשר של התפילות והסידור לחייו של ילד לא דתי ולחזק את ההבנה שלתפילות יש ערך תרבותי ולא רק דתי. חשוב להקפיד שהדיון יערך באווירה של כבוד ותינתן לגיטימציה לכל עמדה.

← עמ' 82-83

שימו לב - תפילת שמונה עשרה

תפילה זו מונה כיום יש תשע עשרה ברכות (קטעי תפילה). הברכה שנוספה היא ברכת המינים. על פי המסורת היא נתקנה ביזמת רבן גמליאל כנגד יהודים שפרשו מן היהדות והלשינו אצל הרומיים על היהודים המאמינים והביאו עליהם צרה גדולה.

העשרה - מבנה תפילת שמונה עשרה

מידע נוסף על מבנה תפילת שמונה עשרה תוכלו למצוא **כאן**.

שימו לב - תפילת עמידה

תפילת עמידה היא לב התפילה במסורת היהודית. תפילות השבתות והחגים בנויות במבנה הדומה לתפילת העמידה של יום-יום, אלא שבמקום הברכות שבהן מביעים בקשות שונות, מופיעה ברכה העוסקת בעניינם של השבת או החג הרלוונטיים. בחלק מהתפילות, לאחר שהתפילה נאמרת בלחש, שליח הציבור (החזן) חוזר עליה שוב בקול רם.

← עמ' 84

העשרה - מגילות ים המלח

מידע על מציאת המגילות בעיבוד לילדים ניתן למצוא **כאן**.

בסרטון הזה ניתן להראות לילדים את המקום שבו התגלו המגילות וללמוד מעט על חייהם של אנשי קומראן.

באתר הספרייה הלאומית ניתן למצוא מידע רב על המגילות וגם לראות ולעיין באופן מקוון במגילות עצמן. ניתן לתת לתלמידים להסתכל בהן ולנסות לזהות ולפענח מילים ומשפטים.

פעילות נוספת קיימת **בציר ריבוד**.

שימו לב: סוגרים עניין - מדפדפים בסידור

אם אין אפשרות לעיין בסידור ממשי, ניתן לעיין **בסידורים וירטואליים**.

יחידה 14

❖ חוליה בשלשלת הדורות ❖

מטרות

- 1 התלמידים יתוודעו להיותם חוליה בשרשרת ארוכה של דורות המרכיבים את העם היהודי.
- 2 התלמידים יבינו מדוע חשוב להכיר את המסורת של העם לאורך הדורות (ואת הרלוונטיות שלה לחיים שלהם היום).
- 3 התלמידים ילמדו שטקסט התפילה / הסידור הוא אחד הטקסטים המכוננים והחשובים בכל הדורות של העם היהודי עד ימינו.
- 4 התלמידים יפגשו את תפילת "שמע ישראל" וייחשפו למשמעויות התאולוגיות וההיסטוריות שלה.

מושגי מפתח ביחידה

קריאת שמע, שרשרת הדורות.

מקורות וטקסטים

"חיי", "שמע ישראל", שעת מיתתו של ר' עקיבא (מדרש), קטע מתוך "בעיניים פקוחות" - צבי זמיר.

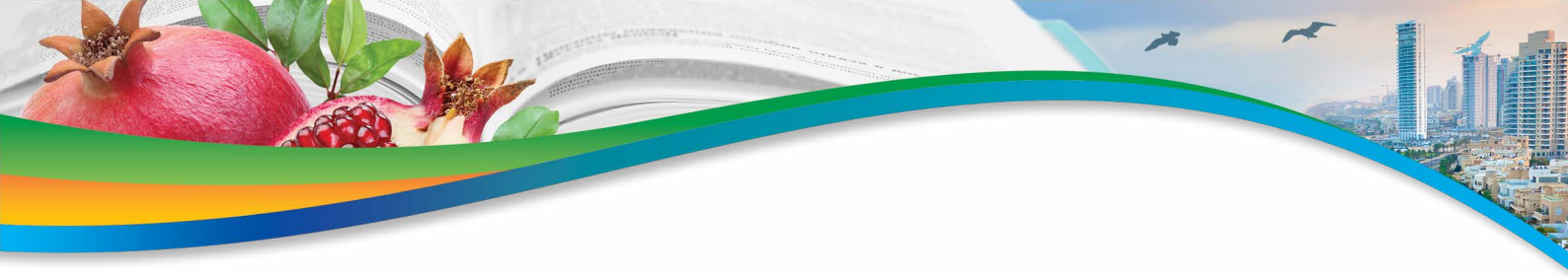

מהלך היחידה

היחידה נפתחת בשיר "חיי" כשיר שמייצג את שרשרת הדורות ואת הכוח שיש להמשכיות ולהעברת המורשת מדור לדור. גם התפילה היהודית היא חלק מהמורשת הזאת, והיא הטקסט המוכר והידוע ביותר בעם היהודי שהועבר מדור לדור בכל העולם. חלק מכוחה ומעוצמתה של התפילה היהודית נובע מן העובדה שהאדם לא משתמש רק במילותיו שלו אלא מביע את עצמו באמצעות מילותיהם של דורות רבים, וכך נוצרת אצלו חוויה שמוסיפה לטקסט עומק ומשקל. בהמשך להלך הרוח הזה, הרחבנו את העיסוק בתפילת "שמע ישראל", שהיא אחת ממטבעות הלשון המזוהות ביותר עם התפילה ועם העם היהודי, והיא משמשת סמל לשייכות לעם ולזהות יהודית.

← עמ' 85

השיר "חיי" של אהוד מנור עוסק בחיים ובהמשכיות של העם היהודי ובמסרים שהעם היהודי מעביר מדור לדור.

העשרה - "חי"

בקישור זה תוכלו למצוא את הביצוע לשיר "חי" מתוך תחרות האירוויזיון.

ביצוע מרגש נוסף שיכול לשמש פתח לדיון בנושא היחידה וממחיש באופן מיוחד את משמעות השיר הוא הביצוע בו שרים יחד ניצולי שואה וצאצאיהם את השיר.

← עמ' 86

לפני שנלמד על תפילת "שמע ישראל" ועל מקומה בשרשרת הדורות, נבחן את הקשר לעֶבֶר מהפן האישי של התלמיד. התלמידים ילמדו **שהזות** האישית שלהם מורכבת גם מדברים שהגיעו אליהם מדורות קודמים במעגל הלאומי ובמעגל המשפחתי האישי.

(הזות היא מכלול של מרכיבים שבאמצעותם האדם מגדיר את עצמו. חלק מהם שייכים לפרט מלידתו, כמו: מין, עדה וצבע עור וחלק מהם נרכשים, כמו: מקצוע, תחומי עניין ועוד. כל פרט בוחר להדגיש מרכיבים אחרים בזהותו.)

בחנו את עצמכם

בפעילות מופיעים שבעה היגדים המבטאים קשר לעבר ולמסורת. התלמידים יביעו את דעתם לגבי ההיגדים באופן פתוח וחופשי. בעקבות הפעילות חשוב לעורר דיון על המשמעות של העבר (הקרוב והרחוק) בחיינו היום. (בזיכרון העבר הקרוב נעסוק בעמ' 90 במדור "עמי וארצי").

← עמ' 87

שימו לב - "שמע ישראל"

חשוב לציין שיש להפריד בין ידיעת התוכן של קריאת שמע להזדהות עימו. חשוב שהתלמידים יכירו ויבינו את מטבע הלשון הזאת, שהיא אחד מעמודי התווך של המסורת היהודית.

העשרה - כשהלב בוכה

ניתן לפתוח את הדיון ב"שמע ישראל" בעזרת **השיר "שמע ישראל"**. ניתן להשוות בין המשמעות של המילים "שמע ישראל" בשני הטקסטים.

← עמ' 88-89

בעמודים אלו מובאים שני סיפורים שבשניהם משמשות המילים "שמע ישראל" ביטוי לזהות יהודית: סיפור אחד מתאר אירוע מתקופת התנאים (המאה הראשונה לספירה), ובו המילים "שמע ישראל" הן ביטוי ליהדותו של רבי עקיבא הניצב כנגד התרבות הרומית; והסיפור השני מתאר אירוע משנותיה הראשונות של המדינה, ובו המילים "שמע ישראל" הן סיסמה שמבטאת מכנה משותף של העולים לארץ.

העשרה - "שמע ישראל" הסיסמה של העם היהודי

סיפור מתקופת השואה בהקשר הזה של שימוש במילים "שמע ישראל" כסיסמה לזהות יהודית אפשר לקרוא **בכתבה** שבקישור המצורף.

העשרה

דמותו של ר' עקיבא היא אחת מהדמויות הבולטות ביותר בתקופת התנאים, מעט על דמותו תוכלו לקרוא **כאן**.

שימו לב

הסיפור עד שעת מיתתו של ר' עקיבא הוא סיפור לא פשוט, בחרנו להביא אותו מכיוון שהוא חלק מהסיבות שפסוק זה נישא על שפתיהם של יהודים בשעות קשות. תפילה זו מעטרת סמלים רבים, אנדרטאות ומצבות הקשורות באירועים מעין אלו. יש לגשת לסיפור ברגישות ובעדינות.

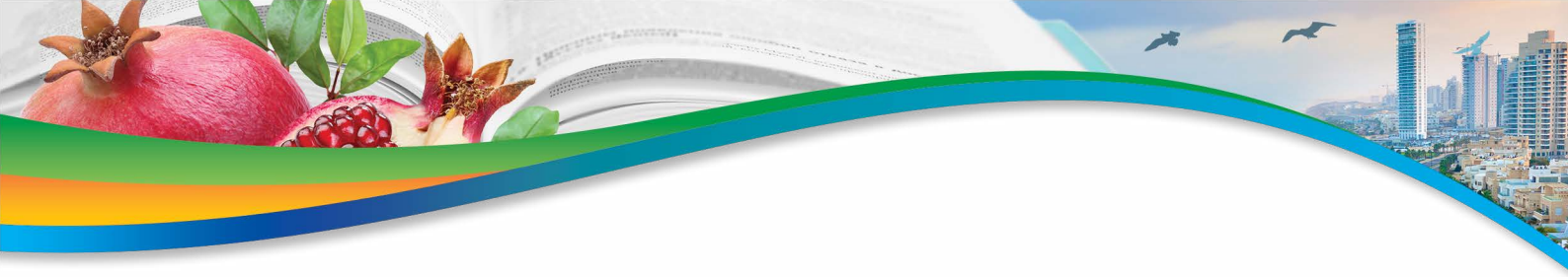
← עמ' 89

העשרה - טרומפלדור

הבאנו את דבריו של יוסף טרומפלדור. אם התלמידים לא מכירים את דמותו, ניתן להיעזר **בסרטון שבקישור**.

שאלה 2

הרחבה בנושא הזה ניתן למצוא בעמ' 26.

יחידה 15

אומרים תודה

מטרות

- 1 התלמידים ילמדו ויפנימו את המשמעות והערך שיש להכרת הטובה וההודיה בחיים.
- 2 התלמידים יכירו את משמעותן של הברכות שבתפילה כביטוי לאמירת תודה.
- 3 התלמידים יחשבו על דרכים שבהן אמירת התודה תהפוך ממעשה של נימוס למעשה כן ואמיתי.

מושגי מפתח ביחידה

ברכות, הכרת תודה, חצייה המלא של הכוס.

מקורות וטקסטים

השיר "מודה אני", ציטוט מתוך פוליאנה, ברכות שונות.

מהלך היחידה

על פי המסורת, מקובל לחלק את התפילה לשלושה חלקים: שבח - סיפור וביטוי של שבחי הבורא, בקשה - בקשת הצרכים של האדם, והודאה - אמירת תודה. ביחידה זו אנו מבקשים להתמקד בתפקיד השלישי של התפילה, הבעת תודה לבורא. את הלימוד נפתח בשיר "מודה אני" שכתב אבי אוחיון, שמבטא את רגשי התודה לבורא במילותיו שלו. לאחר מכן נעסוק במקומה של התודה בחיי היום-יום של התלמיד (תודה למשפחה, לחברים, למדינה ולמי שנמצא סביבנו). התפילות שבהן נעסוק הן הברכות - מטבעות הלשון הקצרות שנשזרות לכל אורך היממה, שבאמצעותן האדם מודה על חוויות שונות ומגוונות. בהשראת "הברכות" נשוב ונעסוק בביטוי רגשי התודה בעולמו של התלמיד.

← עמ' 91

בשיר "מודה אני" בביצוע עומר אדם מילים הפותחות את סידור התפילה ונאמרות מייד כאשר האדם מקיץ משנתו בבוקר (זו אחת הסיבות שבחרנו בו כשער כניסה לנושא). ניתן לדון עם התלמידים על הבחירה בזמן הבוקר להודאה.

העשרה - "מודה אני"

את הביצוע לשיר תוכלו לשמוע כאן.

בקישור הזה תוכלו לשמוע שיר שהוא למעשה הטקסט המופיע בסידור.

ניתן להשמיע לילדים את השירים השונים ולבחון מה הם חושבים על כל אחד מהם ועל מה שהוא מביע לעומת השיר האחר.

שימו לב - תודה וכנות

השאלה של הילדה שמובאת בעמ' 91 וגם חלק מהדברים שבראש עמ' 92 בוחנים את שאלת האותנטיות של אמירת התודה ועוסקים בשאלה מתי היא אמירה מן השפה ולחוץ ומתי היא ביטוי לרגש כן. דיון מסודר בסוגיה מופיע בעמ' 95 במדור "חברותא".

← עמ' 92-93

הכרת תודה והודיה על משהו אינן מחייבות מציאות מושלמת. גם אם יש קשיים ודברים שאינם מוצאים חן בעינינו ב-100%, עדיין - חשוב להביט על הדברים הטובים ולהיות מסוגלים להודות עליהם. כך עושה פוליאנה ב'שעת סיפור', ולכך מתייחס מטבע הלשון 'לראות את חצייה המלא של הכוס'. כהעשרה לשונית, אפשר להסביר מושג זה בכיתה בהרחבה ובעזרת דוגמות.

העשרה - פוליאנה

ביחידה מצוטט קטע מן הספר פוליאנה. פוליאנה הייתה ילדה יתומה שחיה אצל דודתה וחייה לא היו תמיד פשוטים. מעט על הספר ועל דמותה של פוליאנה תוכלו לקרוא **כאן**.

העשרה - הכרת תודה

לכוחן של הכרת טובה והודיה יש היום אישוש מחקרי. **בקישור** שלפניכם ניתן לקרוא על תרומתן לרווחה הנפשית של האדם, תוך שימת דגש בריטואלים שמחזקים אותן.

הצעה לפעילות

ניתן להעמיק ולפתח את הערך של הכרת הטובה וההודיה לכיוונים נוספים כגון הפעילות המוצעת **בקישור**.

← עמ' 94

שימו לב: ברכות - תמרורי תזכורת לאמירת תודה

בעמוד זה אנו נפגשים עם טקסטים שונים של ברכות שנותנות תוקף, משקל ומשמעות לאירועים שונים המתרחשים בחיים (אירועים קטנים ואירועים גדולים). לברכות יש בדרך כלל מבנה אחיד. הן פותחות במילים "ברוך אתה..." (לפעמים הן מופיעות בסוף). המילים האלה הן שמעניקות לרצף המילים את השם **ברכה**. בעמ' 94 מופיעות ברכות שמבטאות תודה בתחומים שונים.

הרחבה

הרמב"ם (רבי משה בן מימון, בן המאה ה-12, מגדולי הפילוסופים והרבנים של העם היהודי) חילק את סוגי הברכות לשלוש: ברכות הנייה (ברכות הנהנין) - ברכות על הנאה שהאדם חווה כמו אכילה, שתיה, ריח טוב וכדו' ברכות מצוות - ברכה שמקדימה קיום מצווה (כמו לדוגמא ברכה על הנחת תפילין) וברכות הודאה - כפי שהרמב"ם מסביר זאת "שהן דרך שכח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו".

ברכות השבח וההודאה שעומדות במוקד העיסוק שלנו כוללות את הברכות הבאות:

- ברכות הראייה - ברכות על ראיית תופעות טבע ומראות מיוחדים.
- ברכות השחר - ברכות הודאה הנאמרות לאחר ההשכמה בבוקר.
- ברכות התפילה - הברכות המרכיבות את תפילת שמונה עשרה, ברכות קריאת שמע, ועוד.
- ברכת שהחיינו - ברכה המבטאת התחדשות מזמן לזמן. נאמרת בחגים או על דבר חדש, כגון בגד או פרי חדש.
- ברכת הגומל - נאמרת לאחר הצלה מסכנה.
- ברכת "ברוך דיין האמת" - נאמרת על בשורה רעה.

← עמ' 95

חברותא - ממילים למעשים

אחת הדרכים להפוך את אמירת התודה לאמירה משמעותית שבאה מתוך הלב היא לצרף למילה מעשה. מעשה של תודה לא חייב להיות נתינה של מתנה יקרת ערך. הוא יכול להיות גם 'תודה' שמלווה ביצירת קשר עין ולחיצת יד, הוא יכול להיות 'תודה' שמלווה בנימוק ובמחמאה: "תודה שעזרת לי בהכנת שיעורי בית", "את חברה אמיתית". תודה יכולה להיות מלווה בשיר או בציור או בפרח.

העשרה: בחינה עצמית - מה התודה עושה לי

בסרטון המצורף ניתן לראות אנשים שמספרים למי הם מודים ועל מה. ניתן לצפות עם הילדים בסרטון ולנסות לברר עימם מה אמירת התודה עושה לאותם אנשים? ומתוך כך לדון גם בשאלה מה התודה עושה לנו.

← עמ' 96

הצעה לפעילות - מכתב לחייל בודד

בית קובי הוא בית שנותן מענה לחיילים בודדים. באמצעות **הקישור** תוכלו לשלוח מכתב שיגיע לחייל בודד.

יחידה 16

התבוננות ופליאה

מטרות

- 1 התלמידים יתנסו בפיתוח מודעות ורגישות לפלאי הטבע והחיים.
- 2 התלמידים יכירו טקסטים בסידור התפילה שמהללים את הטבע והעולם.
- 3 התלמידים ייחשפו לאחריות הערכית הנובעת מתוך רגשי הפליאה.

מושגי מפתח ביחידה

הללויה, פליאה, פלאי תבל.

מקורות וטקסטים

השיר "הללויה", קטע מתוך תהלים קמ"ז, קטע מתוך ברכות השחר, מדרש על ר' יהושע בן חנניה והילדה (תינוקת).

מהלך היחידה

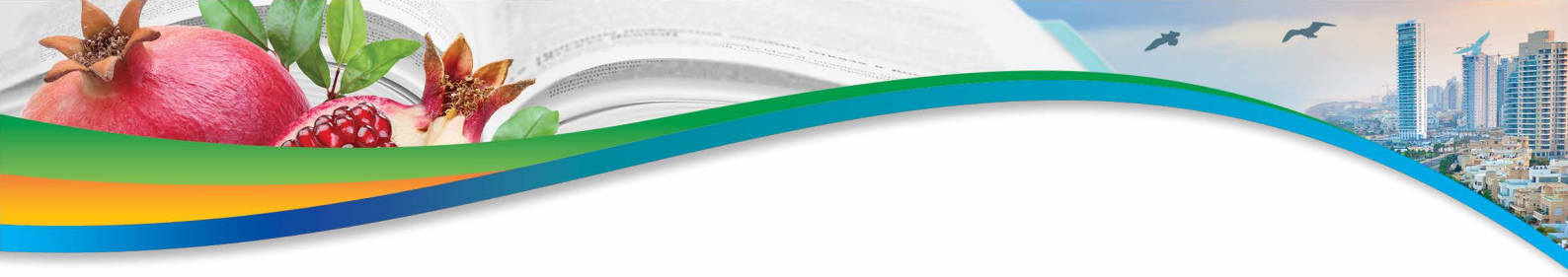
היחידה נפתחת בשיר "הללויה" שהוא למעשה עיבוד מודרני לסוגה של מזמורי תהלים ותפילות שמהללות את הבורא ואת העולם. בעקבות השיר נתבונן עם התלמידים בעולם המופלא שבו אנו חיים, ונתחקה על רגש הפליאה שההתבוננות הזאת מעוררת. לאחר שניפגש עם הרגש הזה 'ניכנס' אל תוך סידור התפילה ונעסוק מעט בשתי דוגמות מתוכו שבהן הרגש הזה בא לידי ביטוי. בסיום היחידה אנו מבקשים לתעל את רגש הפליאה לתחושה של אחריות ערכית ומוסרית לעולם שבתוכו אנו חיים.

← עמ' 97

הללויה היא מילה דתית במקורה, והיא מבטאת שבח לאלוהים. מילה זו מלווה בדרך כלל תיאור של משהו מופלא או יוצא דופן בעולם. האדם שעומד ומביט ב'פלא' מתרגש ומביע את התרגשותו ותודתו במילה אחת: הללויה.

העשרה - "הללויה"

ביצוע של השיר בתחרות הארוויזיון ניתן לראות [כאן](#).

המילה העברית **הללויה** היא מילה בין-לאומית, והיא מופיעה גם בתפילות נוצריות וביצירות מוזיקה שאינן שייכות לעולם היהודי. **בסרטון זה** ניתן לראות מקהלה שרה את מזמור ק"נ בתהלים לפני נשיא המדינה שמעון פרס והאפיפיור.

ביצוע של השיר המפורסם "הללויה" של לאונרד כהן ניתן לראות **כאן**.

לקראת חגיגות ה-70 למדינת ישראל הוחלט לחדש את השיר, בהפקה המחודשת שרו את השיר יהודים מכל רחבי העולם יחד באופן סימולטני.

על הגרסה המחודשת של השיר אפשר לקרוא **בקישור הזה**.

לסרטון עם השיר.

ניתן לקיים עם התלמידים דיון על בחירת שיר זה כמחבר בין כל יהודי הארץ והעולם.

← עמ' 98

מטרתו של הלימוד בעמוד זה - לעורר את הרגישות של התלמידים לשים לב לדברים הנהדרים שקיימים בעולמנו ולפלאי הטבע שנמצאים בכל מקום סביבנו.

שימו לב - עובדות מדהימות

תחת מילות החיפוש "עובדות מדהימות" תוכלו למצוא שלל כתבות וסרטונים המציגים כל מיני עבודות שכאלה מתחומים שונים. חשוב לשים לב שלא מדובר במפגשים נדירים או בתופעות חריגות. גם התכונות בגוף האדם וחשיבה על דרך פעולתו עשויות לחשוף לפנינו אין-ספור "עובדות מדהימות ומפליאות". כך גם התכונות בנמלה, בדבורה וכדומה.

← עמ' 99

בלימוד בעמוד זה יבחנו התלמידים שתי דוגמות (מסידור התפילה) להופעת רגש הפליאה וההערכה של עולם הטבע:

א. **הללויה** - הפסוקים לקוחים מתוך חלק בתפילת שחרית המכונה "פסוקי דזמרה" - מקבץ של מזמורי תהלים הנאמרים מדי בוקר לפני קריאת שמע ותפילת העמידה (גם המילה תהלים עצמה גזורה מן השורש הל"ל).

ב. **ברכות השחר** - ברכות השחר הוא אוסף של ברכות קצרות שנאמרות עם הקימה בבוקר ויש בהן הן השאר הודיה על פעולות הגוף השונות.

המשימה המופיעה בשאלה 3 לאחר ברכות השחר נועדה להרגיל את התלמידים לחשוב בחיוב על הגוף שלהם ועל הדברים הטובים שיש בו. כדאי למקד את התלמידים לשאול מה עוד כביכול מובן מאליו בהתנהלות היום-יומית שלהם, ושכדאי להודות על זה. על היכולת לנשום, ללכת, לראות, לשמוע, שלא כל אחד יכול לעשות זאת. כל מה שכל כך מובן לנו מאליו.

← עמ' 100

הלימוד בעמוד זה נועד להרגיל את התלמידים להסתכל על הטבע במבט חוקר וסקרני ולא במבט אדיש הרואה בעולם דבר מובן מאליו. הסתכלות כזו היא המפתח לחינוך האדם לעשייה ולשמירה על העולם.

העשרה - רייצ'ל קרטון

עוד על דמותה של רייצ'ל קרטון המוזכרת כאן, שהייתה מהראשונות שעסקו בנושאי איכות הסביבה, תוכלו לקרוא **בקישור**.

שימו לב - דיבייט

אם תרצו להרחיב את משימת הדיבייט, תוכלו להיעזר בסרטון ההנחיה **שבקישור**.

← עמ' 101

שימו לב - ומה זה עושה לי?

עמוד זה נועד לעודד את התלמידים לנתב את הרגישות לטבע והמודעות אליו למעשים של שמירה ודאגה לו. הדבר בא לידי ביטוי גם בפעילות וגם במדרש הקורא לשמור על הטבע ולשים לב לאופן בו אני מתנהג כשאני בטבע.

מדרש - שומרים על הסביבה

במדרש, הילדה מלמדת את רבי יהושע על האחריות שהאדם צריך לחוש כלפי סביבתו. בניגוד לר' יהושע שהולך בתלם מבלי להתבונן, הילדה מציגה התבוננות היוצאת מנקודה שיש בה מודעות וחשיבה.

הצעה לפעילות

אפשר לקרוא את הסיפור הקצר "**תחבולה כפולה**" (ח"נ ביאליק) ולעיין בו בהשוואה למדרש שקראנו. ננסה לזהות נקודות דמיון ושוני בין שני הסיפורים.

← עמ' 102

העשרה - ים המלח

בקישור שלפניכם תוכלו לראות קליפ קצר המציג את הנופים עוצרי הנשימה של ים המלח.

שאלו את התלמידים - אילו תחושות מעוררת בכם התבוננות בנוף? מה גיליתם בסרטון שהפליא אתכם שלא ידעתם קודם?

יחידה 17

מחזיקים ידיים

מטרות

- 1 התלמידים יעמדו על חשיבותה של הקהילה עבור האדם.
- 2 התלמידים יראו כיצד נוסח התפילות בסידור מביא לידי ביטוי את חשיבות הקהילה במסורת היהודית.
- 3 התלמידים יכירו את הקשר בין תפילת הציבור לערכים של ערבות הדדית וסולידריות.
- 4 התלמידים יכירו מבנים שונים של בתי כנסת ואת הרעיונות שהם משקפים.

מושגי מפתח ביחידה

ביחד ולחוד, כלל, מניין, בית כנסת, קהילה.

מקורות וטקסטים

"עם אחד עם שיר אחד", ברכת "רפאנו", ברכת "חונן הדעת", אחד ממניין (אבא קובנר).

מהלך היחידה

היחידה פותחת בשיר "עם אחד עם שיר אחד", המבטא את הרעיון שלעם היהודי יש 'שיר אחד' שמחבר בין הלבבות. אין הכוונה רק לשיר במובן המוזיקלי אלא לחיבור עמוק הבנוי מיסודות המשותפים לכל העם: שפה, תרבות, ערכים והיסטוריה של הארץ. בהמשך היחידה נעסוק במעגלי השייכות של התלמידים ובחשיבות השתייכות לציבור כחלק ממנו. ביחידה נבחן את הקשר העמוק בין טקסט התפילה ומבנה בית הכנסת לרעיונות של ערבות הדדית וקהילתיות. נסיים בהתבוננות על בית הספר כקהילה.

← עמ' 103

העשרה

ביצוע של השיר 'עם אחד עם שיר אחד' אפשר לראות כאן.

הצעה לדיון - שירת רבים

אחת התופעות המעניינות בתרבות הישראלית היא שירת הרבים. הרבים השרים עשויים להיות חבורות זמר או להקות צבאיות וגם ציבור כלשהו ששר יחד, ולאחרונה - **מפגשי קולולם**. ניתן להציג לתלמידים את התופעה ולשאל על ההבדלים בין שירת היחיד לשירת הרבים; על התחושות שמעוררת בנו שירת רבים וכדו'. שורשיה של שירת הרבים בישראל נעוצים גם במסורת התפילה והפיוט. הן בתפילה הן בפיוטים יש קטעים המושרים מפי הקהל כולו.

← עמ' 104-105

את הלימוד בעמודים אלה נפתח בהתבוננות במעגלי שייכות ובצורך של הפרט בקהילה, שתשמש לו עוגן. ומשם נעבור לעסוק בתפילה המבטאת את הזיקה בין אדם לרעהו ומחזקת אותה.

הצעה לפעילות - ביחד ולחוד

נפחו 5 בלונים. המשימה שלכם היא לדאוג שכל הבלונים יישארו באוויר במשך 2 דקות ולא ייפלו לרצפה. בשלב הראשון נסו להצליח בכך לבד, ובשלב הבאים - הוסיפו בכל פעם חבר אחד נוסף עד שתצליחו! קיימו דיון: איך קל יותר לדאוג שהבלונים יישארו באוויר - לבד או ביחד, בחבורה? איך נעים יותר לדאוג שהבלונים יישארו באוויר - לבד או ביחד? ייתכן שיש דברים שקל ונעים לעשות לבד, ויש דברים שקל ונעים יותר לעשות יחד. וכמובן, יש דברים שקל יותר לעשותם לבד, אבל נעים יותר לעשותם יחד, ולהפך. האם יש דברים שעד עכשיו נהגתם לעשות לבד ולא הצלחתם לעשותם היטב ותרצו לשתף בעשייתם את החברים שלכם? שתפו אותם! חשבו על דברים נוספים שאתם יכולים לעשות לבד, אך עשייתם בקבוצה תהיה מוצלחת ומענגת יותר.

העשרה - פותחים סידור דואגים לכולם

חכמים הדגישו מאוד את כוחה של התפילה לחזק את קשרי הרעות והאחוזה. בתלמוד נאמר: "כל המבקש רחמים על חברו, והוא צריך לאותו דבר - הוא נענה תחילה" (בבלי, בבא קמא צב ע"א).

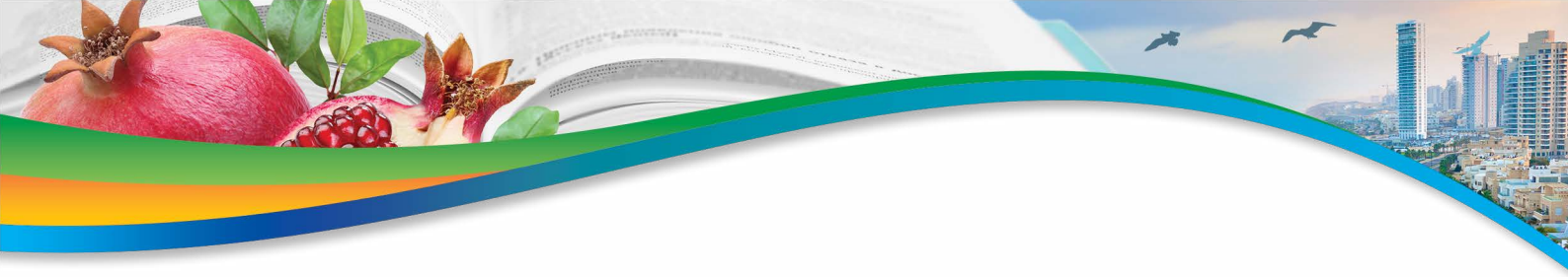
גם הנוהג שהנהיג האר"י, מגדולי המקובלים (1534-1572) מעיד על הקשר בין התפילה לקשרים בין אדם לחברו. האר"י הנהיג לומר בכל יום לפני התפילה: "הריני מקבל עליי לקיים מצוות עשה של ואהבת לרעך כמוך", מתוך ההבנה שאמירה כזאת תעורר במתפלל מודעות לכלול בתפילתו ובבקשותיו גם את רעיו.

שימו לב - נוסח התפילה בלשון רבים

ביחידה 11 עסקנו ביחס בין תפילה הספונטנית לתפילת הקבע. אחד התפקידים של התפילה הממוסדת קשור בשייכות ובמבנה הקהילתי. בהקשר הזה יש לתפילת הקבע גם תפקיד חינוכי: האדם מתפלל על צרכיו האישיים ועל עצמו, אבל לא עליהם לבדם. הוא מכוון את עצמו לבקש גם על צרכי הכלל, ובכלל זה בתחומים שיתכן שאינם נוגעים לו באופן אישי.

← עמ' 106

הזכרנו את דבריו של אבא קובנר. מעט על דמותו ופועלו ניתן לקרוא **כאן**.

שימו לב

הסבר על המבנים המאפיינים בתי הכנסת בעדות השונות תוכלו למצוא **כאן**.

העשרה - בתי כנסת מיוחדים

בקישור זה ניתן להכיר בתי כנסת מיוחדים באתרים שונים בארץ. ניתן להציג את חלקם לפני התלמידים ולדון איתם על הסיפורים והסמלים הקשורים בהם ובאופן בנייתם.

בקישור זה תוכלו לעשות סיור וירטואלי בבתי כנסת שונים בעולם.

מידע נוסף על בתי הכנסת והתפתחותו של מוסד זה תוכלו למצוא **כאן**.

יחידה 18

יחידת סיכום - שער תפילה

מטרות

- 1 התלמידים יחזרו על מושגים וידע שרכשו בשער תפילה.
- 2 התלמידים יתנסו בלמידת חקר ובעיבוד יצירתי ואישי של ערכים ונושאים שלמדו בשער תפילה.

יחידת הסיכום מורכבת משני חלקים:

- א. משחק מסלול לריענון ובחינת הידע שנרכש בשער תפילה.
- ב. פעילות יצירתית לבחירה סביב אחד הערכים או הנושאים שעלו במהלך יחידות הלימוד שבשער תפילה.

א. משחק סיכום

לפניכם משחק המאפשר לסכם את השער בצורה נחמדה וחוויתית. בהליכה במסלול משולבות שאלות ומשימות שיעזרו לתלמידים לרענן את זיכרונם ביחס למה נלמד בשער. המשחק מתאים לשניים או לשלושה תלמידים, והציוד הדרוש כולל חיילי משחק, קובייה, דף נייר וכלי כתיבה (לא לשכוח, אסור לכתוב בתוך הספר).

תשובון

1. שרשרת הדורות - שמע ישראל
2. ספרייה - סידור
3. סוגי תפילות - תפילה אישית
4. מתוך הסידור - תפילת העמידה
5. שירי תפילה - לו יהי
6. ערבות הדדית - מניין
7. בית הכנסת - ארון הקודש

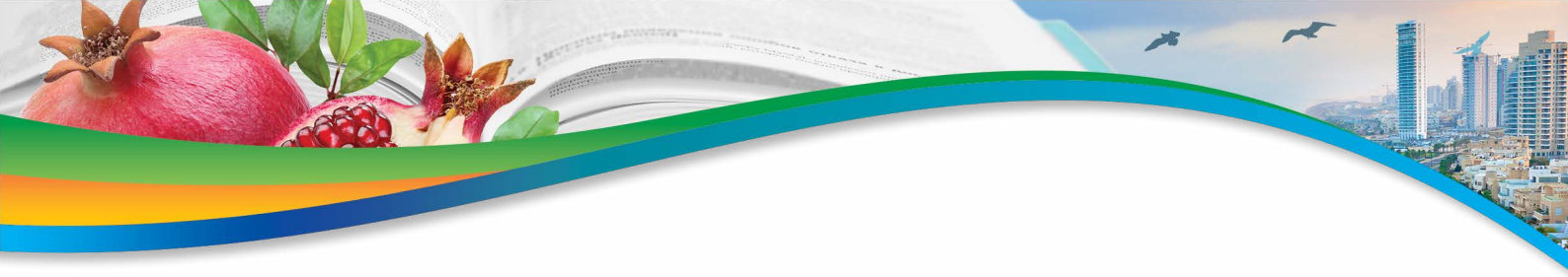
תוצאת הסיום - מודה אני

ב. יוצרים תפילה

יחידה זו מציעה ארבע אפשרויות בתחומי יצירה שונים בהשראת התפילות והערכים שנלמדו בשער.

היחידה מאפשרת לתלמידים ביטוי אישי, והיא יכולה לשמש חלק מהערכה חלופית.

הפעילות מאפשרת סוגים שונים של יצירה: צילום, איור, שירה, כתיבה יוצרת, תנועה וכדומה, והתלמידים יכולים לבחור את הדרך האהובה עליהם.

מדריך למורה

שער 'חגים ומועדים'

יחידה 19

❖ יוצאים לדרך חדשה ❖

מטרות

- 1 התלמידים יעמיקו במשמעותו של ראש השנה כמועד המציין התחלה חדשה לאדם ולעולם.
- 2 התלמידים יתבוננו ברצונות, בתקוות וברגשות האישיים שלהם לקראת השנה החדשה.
- 3 התלמידים ילמדו על ראש השנה בזיקה לארץ - עונת הסתיו.
- 4 התלמידים ילמדו קטעי תפילה ופיוט ממחזור התפילה של ראש השנה.

מושגי מפתח ביחידה

ראש השנה, חודש תשרי, גלגל המזלות - מזל מאזניים, איגרות ברכה, סתיו, פיוט, "אבינו מלכנו", "אחות קטנה".

מקורות וטקסטים

אגדה: "מה אירע בראש השנה?" (בבלי, ראש השנה י ע"ב), סימנים, הפיוטים "אבינו מלכנו" ו"אחות קטנה".

מהלך היחידה

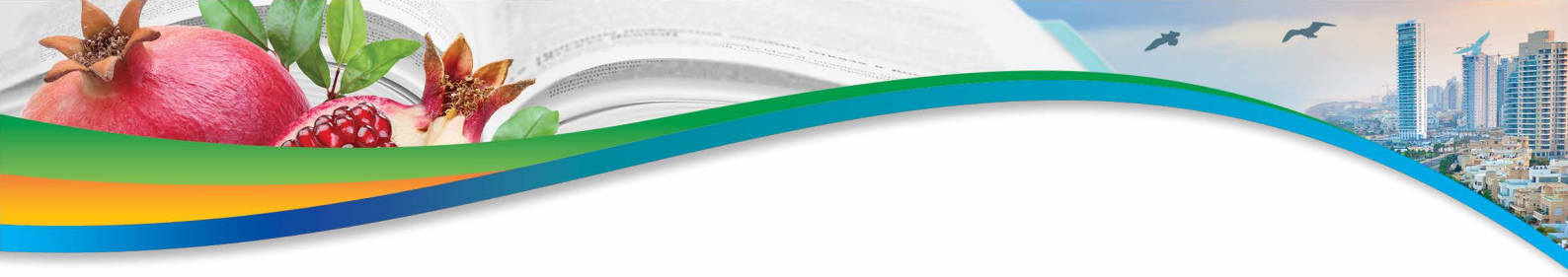
הלימוד על ראש השנה נחלק בספר לשתי יחידות: היחידה הראשונה עוסקת ברעיון ההתחדשות והיחידה השנייה - ברעיון השיפור והשינוי שאדם בוחר לעשות.

אנו ממליצים ללמד את היחידות סמוך לחג.

נושא ההתחדשות מתחיל קודם כול מעצם קביעתו של המועד ביום הראשון של השנה. לאחר מכן לומדים התלמידים על אירועים שונים של התחדשות במסורת היהודית שבגללם נקבע חודש תשרי לחודש הפותח את השנה.

היחידה מתעמקת בתקוות ובאיחולים של התלמידים לקראת השנה החדשה ומראה שגם בטבע הארץ ישנן עונות זו מתאפיינת בתהליכים שיש בהם התחדשות.

לקראת סוף היחידה התלמידים בוחנים את נושא ההתחדשות בתפילות ובפיוטים המיוחדים לחג.

← עמ' 117

שימו לב - פסיפס גלגל המזלות בבית אלפא

רצפת הפסיפס בבית הכנסת העתיק בבית אלפא השתמרה כמעט בשלמותה. בתמונת הפסיפס (המובאת בעמוד זה) מופיע גלגל המזלות. הגלגל מחולק ל-12 חלקים, וכל חלק מציג חודש אחד בשנה ואת המזל שלו. מזלו של החודש הראשון בשנה הוא מאזניים (בתמונה: דמות מחזיקה מאזניים). בעמוד זה נפתח את העיסוק במאזניים. להעמקה של הלימוד נגיע בהמשך (בעמ' 126). בלימוד בעמוד זה כדאי לחשוב על המשמעות הטמונה בייצוג השנה בתמונת גלגל, ולנסות לשער מדוע חודש תשרי נבחר לחודש הראשון.

העשרה: תשרי או ניסן?

אנו מציינים את א' ו-ב' בתשרי כימים הפותחים את השנה, אבל על פי הכתוב במקרא חודש ניסן הוא החודש הראשון, ותשרי הוא החודש השביעי. כיצד נוצר הפער? חודש ניסן הוא החודש שבו יצאו ישראל ממצרים והפכו לעם. זו כנראה הסיבה ל'הכתרת' ניסן ל'ראש חודשים' - הראשון בחודשי השנה. חודש תשרי מציין, על פי המסורת, את הזמן שבו נברא העולם, וכן הוא מציין סיום מחזור חקלאי אחד ותחילתו של מחזור חקלאי חדש. זו כנראה הסיבה לבחירתו לחודש הראשון של השנה. הרחבה ניתן למצוא כאן.

צילום איכותי של רצפת הפסיפס ניתן לראות כאן.

הצעה לפעילות יצירתית

ניתן לצפות בסרטוני הדרכה שונים במרשתת ולקראת סוף הפעילות, ליצור עם התלמידים פסיפס קטן של אחד מסמלי ראש השנה.

← עמ' 118

הראש של השנה

על פי המסורת היהודית, בראש השנה התרחשו אירועים שכל אחד מהם מסמל התחלה חדשה.

1. בריאת העולם - התחלה קוסמית של העולם.
 2. לידת האבות - אברהם ויעקב: אברהם מייצג את תחילת האמונה באל אחד - מונותאיזם; ויעקב מייצג את תחילת היווצרותו של העם היהודי מ-12 בניו.
 3. הריונות שרה ורחל - שתיים מתוך ארבע האימהות המוזכרות בחומש בראשית ומהן החלה היווצרותו של עם ישראל.
 4. שחרור יוסף מבית האסורים - סיפור מחומש בראשית. השחרור הוביל לעליית יוסף לגדולה במצרים והגיע למעמד שאפשר לו לקלוט את בני משפחתו במצרים, שם "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ כְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם" (שמות א', ז) - זה המעבר מ-12 בנים לעם.
 5. סיום עבודת הפרך במצרים - שלב בעבודת לפני הציאה לחופשי שאירעה בחודש ניסן.
- אירועים אלו מוזכרים בחומש בראשית, שאותו למדו התלמידים בכיתה ג'; הסעיף החמישי מוזכר בחומש שמות, שאותו למדו בכיתה ד'. כדאי לרענן את זיכרונם.

פעילות יצירה - לפתוח שנה בברכה

במנהג ה'סימנים' כליל ראש השנה יש הבדלים בין עדה לעדה ובין קהילה לקהילה. בספר הבאנו כמה מהסימנים המוכרים והמקובלים בעדות ישראל. כדאי לבקש מהתלמידים לחשוב על איחולים נוספים שחשוב להם לאחל לקראת השנה החדשה ולנסות להתאים להם סימנים נוספים. כדאי להפיק מהרעיונות המקוריים של התלמידים כרטיס שבו יופיעו הברכות והאיורים, והתלמידים יביאו אותו שי לחג למשפחתם.

← עמ' 119

מאחלים שנה טובה

בעמוד מופיעות איגרות ברכה בעלות אופי שונה: אגרת על רקע הכותל המערבי, אתר בעל משמעות דתית, איגרת בעלת אופי ציוני - כרזה משנות ה-20 של התנועה הציונית ואגרת מאוירת שנושאת מסר של תקווה לעתיד "וגר זאב עם כבש".

איגרות ברכה נוספות ניתן למצוא כאן.

← עמ' 120

בעמוד זה אנו בוחנים כמה מתופעות הטבע המתרחשות בסתיו ומסמלות התחדשות:

אסיף - אסיף הענבים והתבואה מסמל את סיומה של עונה חקלאית ופתיחתה של עונה חדשה.

שלכת - העץ משיר את עליו ומתכווץ לחורף, לקראת מחזור חדש של צמיחה. הרחבה אפשר למצוא כאן.

פריחת החצב - בכל יום גבעולו הגבוה מתחדש בפרחים חדשים. הרחבה אפשר למצוא כאן.

ציפורים נודדות - להקות הציפורים מתחילות מסע מארצות הקור לעבר ארצות החום. הרחבה אפשר למצוא כאן.

העשרה

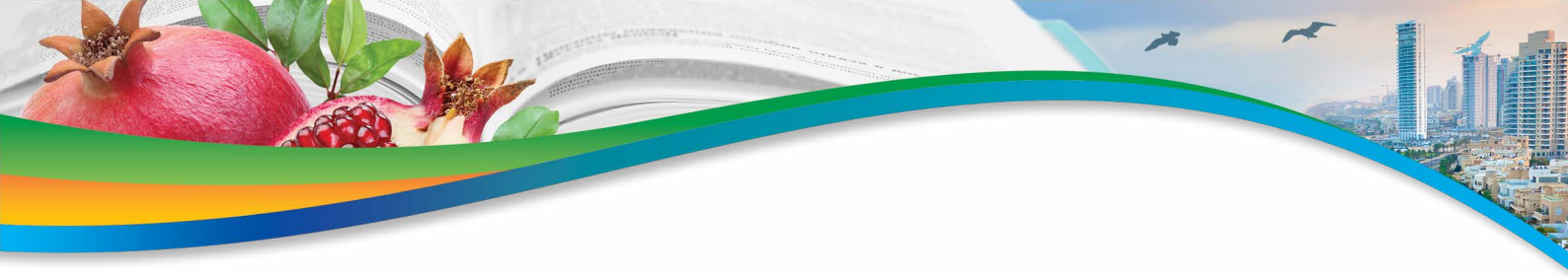
על הסתיו בטבע ניתן ללמוד גם משני השירים האלה: "סתיו יהודי" שחיבר אברהם חלפי ו"בראש השנה" שחיברה נעמי שמר. שני השירים משלבים תיאורי טבע ומוטיבים מהמסורת היהודית הקשורים לחגי תשרי.

ניתן גם להיעזר במערך שיעור שנמצא באתר תרבות יהודית-ישראלית על השיר סתיו יהודי.

← עמ' 121-122

שימו לב

המשימה המוטלת על הילדים היא משימת מיון: עליהם לשייך כל משפט לאחת מן הקבוצות האלה: 1. דברים שאנו רוצים להשאיר מאחור; 2. תקוות לשנה החדשה. העמקה בנושא הדברים שאנו רוצים להשאיר מאחור מופיעה במנהג ה'תשליך'.

שעליו נלמד בעמ' 127.

העשרה - "אבינו מלכנו"

תפילת "אבינו מלכנו" מופיעה כבר בסדר רב עמרים גאון, הסידור הקדום ביותר שהגיע לידינו. מקור התפילה בגמרא (תענית כה ע"ב). הגמרא מספרת שחכמים גזרו תענית ציבור, ורבי אליעזר התפלל והתפלל ולא ירדו גשמים. החליפו רבי עקיבא ואמר: "אבינו מלכנו, חטאנו לפניך. אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה", ומייד החל הגשם לרדת. כשראו חכמים את חשיבותה הגדולה של תפילת "אבינו מלכנו" הוסיפו אותה למחזור התפילות של הימים הנוראים. כדאי לשים לב שהפנייה לאל נעשית בשני כינויים: אבא ומלך.

ביצוע מילות השיר "אבינו מלכנו" של דוד ד'אור אפשר למצוא **כאן**.

ביצוע של ברברה סטרייסנד - **כאן**.

ביצוע לפיוט "אחות קטנה" **במנגינה מסורתית**, וביצוע **במנגינה מקורית**.

סוגרים עניין

איחולים ותקוות לשנה חדשה יכולים לפרוח באוויר אם לא נעשה פעולות שיגרמו להם להפוך למציאות. כדאי לפתוח עם התלמידים את המושגים: מטרה ואמצעים. לאחר שמסבירים את המושגים ניתן לגשת למשימה בקלות רבה יותר. חשוב לכוון את התלמידים לכתוב צעדים מעשיים שהם יכולים לעמוד בהם ויש בכוחם לקדם אותם לקראת המטרה שהציבו לעצמם.

יחידה 20

משתפרים ומשנים

מטרות

- 1 התלמידים יערכו היכרות עם משמעותו של ראש השנה כיום של חשבון נפש.
- 2 התלמידים יעסקו בתקיעת השופר ובמשמעותה.
- 3 התלמידים יכירו את מנהג ה'תשליך' ומשמעותו.

מושגי מפתח ביחידה

שופר, יום תרועה, יום הדין, "תשליך".

מקורות וטקסטים

הלכות תשובה לרמב"ם (פרק ג' הלכה ז'), משנה ראש השנה (א, ב)

מהלך היחידה

רעיון התשובה הוא רעיון מרכזי ביהדות: אדם עושה טעויות, אך הוא יכול לתקן את דרכו ולהשתפר.

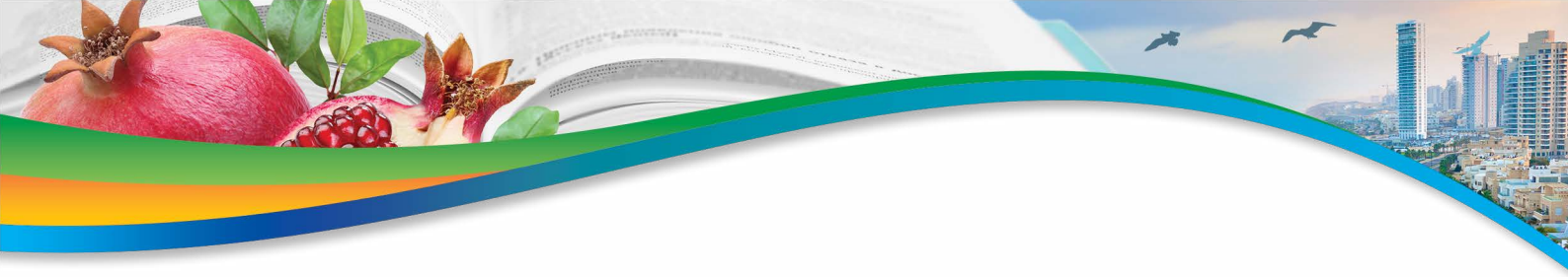
ביחידה שמנו דגש בתחילתה של שנה כזמן טוב לעריכת בדיקה עצמית (ביהדות זה נקרא 'חשבון נפש'): אנו בודקים את עצמנו במה אנו טובים, וכיצד נוכל לחזק ולהגביר את הטוב; ומה עלינו לתקן ולשפר בשנה הבאה.

היחידה פותחת בהיכרות עם השופר שבו תוקעים בראש השנה. אנו לומדים שהשופר הוא כלי שנועד לעורר את האדם לבחון את עצמו: היכן הוא נמצא ולאן הוא רוצה להגיע. כחלק מבחינה זו, יש דברים שאדם רוצה להשאיר מאחוריו (כפי שמבטא מנהג ה'תשליך'). בחינה עצמית זו היא חלק מהתהליך שהאדם צריך לעבור, על פי המסורת היהודית, דווקא בראש השנה, יום שנחשב 'יום הדין' - היום שבו אלוהים בודק את מעשי האדם (מוכן שהרעיון הדתי מועבר בצורה עדינה מאוד).

← עמ' 123

בלימוד בעמוד זה ייפגשו הילדים עם השופר וירכשו מעט ידע כללי עליו.

סרטון קצר על תהליך בניית שופר ניתן לראות כאן.

← עמ' 124-125

משמעותו של השופר

התמונות המופיעות בעמוד זה נועדו לגרות את החשיבה של התלמידים לגבי מטרת התקיעות בשופר בראש השנה. במסורת מובאות סיבות שונות לתקיעות וחלקן נרמזות בתמונות:

- א. 'להעיר' את ישראל לשים לב למעשיהם.
- ב. להמליך את אלוהים למלך (על פי המסופר בתנ"ך, בעת המלכת מלכים נהגו לתקוע בשופרות).
- ג. להזכיר לאלוהים את עקדת יצחק, שבה אברהם גילה אמונה מוחלטת והסכים לעקוד את בנו. בסופו של דבר נעקד האיל (כבש).
- ד. לעורר רגשות בקרב המתפללים כדי שירצו להיטיב את דרכם.
- ה. צליל השופר 'פותח שערי שמיים' ומאפשר לתפילות להגיע לאלוהים.

העשרה

בתפילות ראש השנה בבית הכנסת נוהגים לתקוע 100 תקיעות. התקיעות אינן אחידות: יש שלושה צלילים שמשמיעים בעזרת השופר: תקיעה (צליל ארוך), שברים (צליל מקוטע ל-3 שברים קצרים) ותרועה (צליל מקוטע ל-9 שברים קצרים).

ניתן להאזין לתקיעות שופר **כאן**.

הצעה לפעילות

כדאי לנסות להשיג שופר אמיתי לכיתה ולתת לתלמידים לחוש אותו ולנסות לתקוע בו. סרטון המדגים תקיעה בשופר אפשר למצוא **כאן**.

העשרה

סיפור מרגש על הכנת שופר בשואה ניתן למצוא **כאן**.

חברותא - הלכות תשובה לרמב"ם

על פי הרמב"ם, תקיעת השופר נועדה לעורר את האדם ולהוציאו מהשיגרה ומהשאננות ולגרום לו 'להביט בראי', לבחון את מעשיו ולתקן את מה שדרוש תיקון.

אפשר לדלג לפעילות 'בחן את עצמך' שבעמ' 126 או להגדיר עם הילדים, באמצעות דיון פתוח, תחומים שבהם יש דברים שאנו יכולים לרצות להשתפר בהם, למשל: בתחום החברתי (קשרים עם חברים לכיתה ולשכונה), בתחום המשפחתי (יחס בין האחים או התנהגות כלפי ההורים, קשרים עם סבא וסבתא), בתחום הלימודי, בתחום האישי - תכונות או התנהגויות אישיות שאני רוצה לשפר וכו'.

העשרה - בראי האומנות

יש יצירות אומנות רבות ויפות שעוסקות בראש השנה. לצד היצירה של ברוך נחשון המוצגת בספר, ניתן להראות לתלמידים גם את הציור של ארתור שיק המוצג **כאן**, ולשאול את השאלות האלה:

1. איזה רגע מתואר בציור? תארו את הפרטים שאתם מזהים בתמונה: מקום, זמן, דמויות, מעשים.
2. מצאו בתמונה פריטים וסמלים יהודיים רבים ככל שתוכלו.

3. הביטו במבט פניהן של הדמויות. כיצד לדעתכם הן מרגישות ברגע זה? על מה הן חושבות?

← עמ' 126

שימו לב

על פי המסורת היהודית, ראש השנה הוא גם יום הדין - היום שבו בני האדם נידונים על מעשיהם בשנה שחלפה, ואלוהים מחליט מה יהיה עתידם בשנה החדשה. הרעיון הזה מורכב עבור תלמידים צעירים, ובוודאי בחינוך הממלכתי, ועל כן חשוב שהמורה יפעיל שיקול דעת אם מתאים ללמוד עימם את המשנה המובאת בתחילת העמוד או לדלג עליה.

בחנו את עצמכם

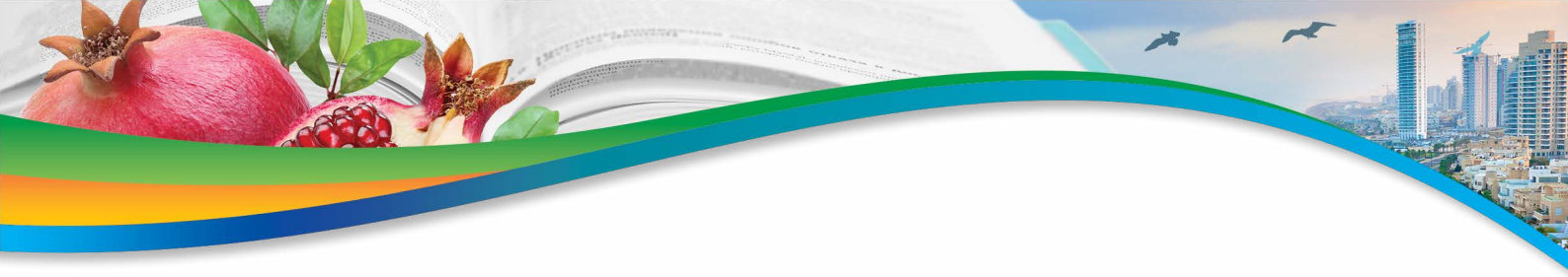
פעילות זו חשובה לא רק בהקשר המסורתי של ראש השנה אלא גם בהקשר נוסף שאנו נתונים בו - תחילת שנת לימודים. הפעילות מתחברת גם לתוכניות "כישורי חיים" ו"מפתח הל"ב" של משרד החינוך בנושא האקלים החברתי בכיתה ובבית הספר. מערכי שיעור מתאימים ללימוד הנושא ניתן למצוא כאן.

← עמ' 127

דין

בדו-שיח בין הילדים מוצג רעיון בסיסי ביהדות - רעיון התשובה והדף הנקי. על פי המסורת היהודית, אדם שמחליט לתקן את דרכיו, פותח 'דף חדש' נקי, וכל העבר שלו נשכח. יתר על כן, אדם שתיקן דרכיו ויצא לדרך חדשה, אסור להזכיר לו את עברו.

בחיי יום-יום שלנו קשה לנו לסלוח לאדם שטעה. השאלה העולה בדיון היא: האם באמת צריך לסלוח לאדם ולהתחיל 'דף חדש', או שלעולם נחוש כלפיו שילוב של 'כבדהו וחשדהו'? אם חשוב לנו, כתברה וכיחידים, לאפשר לאדם לפתוח באמת 'דף חדש', מה זה דורש מאיתנו?

יחידה 21

חגים של הטבע

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את שלושת הרגלים: פסח שבועות וסוכות בהיבט החקלאי וההיסטורי.
- 2 התלמידים ילמדו על מחזור הפעולות החקלאי ועל חוויית החקלאי בעבודתו.
- 3 התלמידים יכירו את הדגש שקיבל הפן החקלאי של החגים אצל החלוצים בוני הארץ.
- 4 התלמידים יבחנו את הרלוונטיות בשלושת הרגלים על הפן החקלאי שלהם לחייהם.
- 5 התלמידים יבחנו את הקשר שלהם לארץ ולאדמתה.

מושגי מפתח ביחידה

שלושת הרגלים, אסיף, קציר, ביכורים.

מקורות וטקסטים

פסוקי תנ"ך על שלושת הרגלים, תיאור שלושת הרגלים בקיבוץ מפי טוביה געש.

מהלך היחידה

יחידה זו עוסקת בשלושת הרגלים כחטיבה אחת ומפנה את הזרקור אל הפן החקלאי שלהם.

היחידה פותחת ברעיון שבמהלך השנה יש 'נקודות זמן' שבהן מתרחשת פעילות מיוחדת בשדה. נקודות זמן אלו מצוינות במסורת היהודית בשלושה חגים: פסח, שבועות וסוכות, וכבר בתנ"ך מתוארת הפעילות החקלאית הקשורה אליהם.

ביחידה אנו מרעננים את זיכרונם של הילדים באירועים ההיסטוריים המוכרים שאירעו בכל חג ומוסיפים עליהם את ההיבט החקלאי. נבחן את המשמעות של כל פעילות חקלאית שכזו עבור החקלאי, ונראה את הביטוי שחגים אלו קיבלו בראשית הציונות.

בסוף היחידה נבחן את הקשר שלנו היום לחקלאות ולטבע בארץ ישראל.

שימו לב

המדור 'סיפורו של מקום' נועד להציג לתלמידים את מחזור הצמיחה של הענבים בכרם ובאמצעותו להתחבר לפעילות החקלאית שבשלושת הרגלים.

העשרה - יקב ראשון לציון

בראשון לציון מגדלים ענבים כבר משנת 1885.

ב-1889 הקים הברון רוטשילד את שני יקבים מרכזיים וגדולים בארץ: יקבי "כרמל" בראשון לציון ובזיכרון יעקב. סרטון על היקב הראשון בראשון לציון ניתן לראות כאן.

שימו לב

פסח, שבועות וסוכות מכונים במסורת היהודית 'שלושת הרגלים' - שלושה חגים שבתקופת המקרא היו היהודים עולים בהם ברגל לירושלים לחגוג את החג בבית המקדש. בימי החג היו פעילויות פולחניות שקשורות לטבע כגון הבאת ביכורים בחג שבועות, הקרכת קורבנות הקשורים לעולם הצומח: קורבן העומר, שתי הלחם ועוד.

שלושת החגים הללו קבועים בשלוש עונות שונות במעגל השנה: באביב, בקיץ ובסתיו והם מתאפיינים בשלוש פעולות חקלאיות מרכזיות. בעמודים אלו אנו רוצים לחבר בין הידע הקודם שהילדים רכשו על החגים הללו להיבט החקלאי שלהם:

שם חקלאי	שם המתאר אירוע היסטורי	מנהגי החג
פסח	חג המצות / חג הפסח אירוע היסטורי: יציאת מצרים	ליל הסדר, אכילת מצות
שבועות	חג מתן תורה (השם לא מוזכר בתורה) אירוע היסטורי: מתן תורה בהר סיני	תיקון ליל שבועות, אכילת מאכלי חלב
סוכות	חג סוכות אירוע היסטורי: ישיבת עם ישראל בסוכות במדבר	נטילת ארבעת המינים, ישיבה בסוכות

הרחבה והעמקה על חג סוכות וחג שבועות בנפרד ניתן למצוא בשער "חגים ומועדים" שבספר הלימוד "מפתחות לערכות הדת" לכיתה ד' (בהפקת חל"ד).

הרחבה והעמקה על חג הפסח ניתן למצוא בשער "חגים ומועדים" שבספר הלימוד "מפתחות לעצמאות ואחריות" לכיתה ו' (בהפקת חל"ד).

משימה

את המשימה בתחתית עמ' 131 ניתן לקיים **כחברותא**. הלימוד בחברותא מאמן את התלמידים בשיתוף, בהקשבה, בקבלת אחריות ללמידה ובהבעת עמדה או דעה כלפי עמדות שהופיעו בטקסט כתוב או כלפי עמדה שהביע השותף ללימוד.

אנו רואים ערך מוסף משמעותי בהתנסות בלמידה בחברותא, וממליצים לאפשר לתלמידים לעשות כן בהזדמנויות רבות ככל האפשר.

בעמ' 131 אנו מציעים הזדמנות לתלמידים לחלוק מנהגים, מסורות ומאכלים הנהוגים בביתם עם תלמיד מכיתתם. בכך, ניתנת ההזדמנות לכל תלמיד להביא משהו ממנהגי ביתו ולהעמיק את ההיכרות בין תלמידים שונים בכיתה.

אפשר לשאול במליאה, בעקבות החברותא: האם מצאתם נקודות דמיון או שוני במנהגים השונים שעליהם סיפרתם? האם יש לדעתכם מקום לקביעה "נכון" או "לא נכון" בשאלה כיצד לנהוג?

← עמ' 132

שימו לב

המידע שבעמוד זה נועד לוודא שהתלמיד מכיר את הפעילות החקלאית הבסיסית שמתרחשת בשדה, ומתוך כך יוכל להבין מדוע הקציר והאסיף נבחרו לזמנים של חגיגה – מפני שהם מסמלים שיא ואיסוף תוצר של עבודה מאומצת.

ההתאמה בין השלבים לפתקים היא כדלהלן:

- א. חריש – פתק שני
- ב. דישון – פתק חמישי
- ג. זריעה – פתק רביעי
- ד. השקיה – פתק שלישי
- ה. קציר – פתק ראשון

← עמ' 133

שלושת הרגלים ובניין הארץ

בזמן שבת המקדש היה קיים, היה הפן החקלאי של שלושת הרגלים חשוב מאוד. ציבור גדול בארץ היה חקלאי, והחגים נחגגו בצמידות לעבודה החקלאית. הפן החקלאי של התרבות היהודית באותה תקופה בא לידי ביטוי בין השאר בזמן העלייה לרגל, כאשר העולים הביאו עימם את ביכורי יכולם לבית המקדש בחג שבועות.

במשך 2000 השנים שבהן רוב העם היה בגלות, רוב היהודים לא עסקו לפרנסתם בחקלאות. בתקופה זו לבשו החגים אופי אחר, והדגש הושם באירועים ההיסטוריים שאירעו באותו זמן ובמנהגים שונים שהיה בכוחם להזכיר ליהודי בגולה את הארץ.

עם החזרה לארץ במאה ה-19, החלו החלוצים לחזור לעבודת האדמה, והחקלאות נחשבה לאידיאל. מציאות זו יצרה הזדמנות לשוב ולצקת בשלושת הרגלים את המשמעויות החקלאיות, והפעם – מתוך זווית ראייה עכשווית ואקטואלית.

טוביה געש מתאר את המציאות הזאת.

סרטון להעשרה על מנהג הביכורים בראשית הציונות ניתן לראות **כאן**.

כדאי לקרוא את ההסבר המלווה את הסרטון ומופיע מתחתיו (בעמ' 134 מופיע ריבוע מידע לתלמידים בנושא).

ניתן ללמוד שירים שנתחברו בהשראת מנהגי הביכורים המודרניים ובהם: "פרי גני" (שמואל בס, שרה לוי-תנאי), "סלינו על כתפינו" (ליון קיפניס, ידידיה אדמון), "שיבולת בשדה" (מתתיהו שלם), ואפשר להאזין להם **כאן**.

העשרה למורים

את הטקסט המקורי שכתב טוביה געש על שלושת הרגלים תוכלו לקרוא **כאן**.

← עמ' 134-135

בלימוד בעמודים אלו נעסוק בבחינת הקשר האישי של התלמיד לטבע ולארץ ישראל.

במדור חברותא עולים שני הפנים של החגים: הפן ההיסטורי והפן החקלאי, והתלמידים מתבקשים להביע את דעתם בנושא.

קשורים לארץ ולאדמה

כדאי לקרוא ולהקשיב לביצוע של אריק אינשטיין לשיר "אימא אדמה: (מילים: יענקל'ה רוטבליט; לחן: מיקי גבריאלוב).

קישור **למילים**, קישור לשיר ניתן למצוא **כאן**.

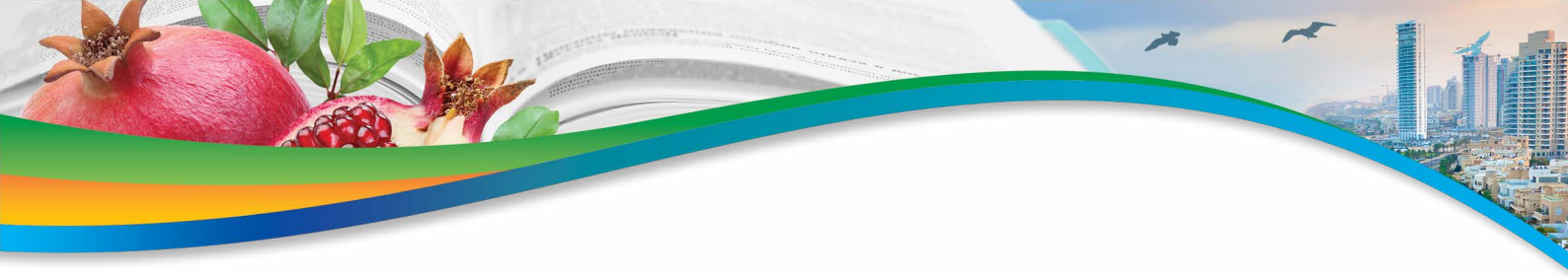
← עמ' 136

בעמוד זה מופיעות דרכים שונות שבהן האדם יכול להיות קשור לטבע גם בעולם התעשייתי והדיגיטלי שבו אנו חיים. כדאי לחשוב עם התלמידים כיצד ניתן לקרב את הטבע גם לכיתה ולבית הספר (למשל באמצעות תמונות וכרזות מתאימות).

העשרה

ברחבי קיבוץ כפר עזה, השוכן סמוך לרצועת עזה, הציבו כוחות הביטחון מבנים מוגנים (מיגוניות), המשמשות כעין מקלטים. במקרים שבהם נשמעת אזעקה, אנשים שאינם בביתם, ואינם יכולים להיכנס לממ"ד, נעזרים במיגוניות הפזורות ברחבי המשק.

מתברר שיש מי שעושה בהן שימוש אחר: בכל אחת מהמיגוניות הללו הקימו לעצמן סנוניות קן לתפארת. ילדי הגנים בכפר עזה מטיילים לשם בכל הזדמנות, ועוקבים אחר בניית הקן, הטלת הביצים ובקיעת הגוזלים מתוכן. וכך, בתוך מקום יישוב קטן, מצאו התושבים מקומות שבהם הטבע מתערבב עם מבנים מעשה ידי אדם.

כך נראה הקן של הסנונית:

סוגרים עניין - לתת ממה שיש לי

פעילות הסיום של היחידה מעלה היבט חשוב בחגים החקלאיים: נושא החסד והנתינה למי שאין לו (מתנות עניים). פעילות הרחבה על מתנות עניים ניתן למצוא [בספר של כיתה ד' בעמ' 208](#).

יחידה 22

שואה זיכרון ותקומה

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את המאפיינים של הימים הלאומיים: יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה, יום העצמאות ויום ירושלים.
- 2 התלמידים יכירו את הרעיון 'משואה לתקומה', שבא לידי ביטוי בימים הלאומיים.
- 3 התלמידים יתמודדו עם דילמות היסטוריות שעלו בזמן קביעת מועדי ימים אלו בלוח השנה.
- 4 התלמידים יכירו דרכים מסורתיות וחדשות לציון יום לאומי.

מושגי מפתח ביחידה

שואה, תקומה, יום לאומי, עשרת ימי תודה, כמותם ציוו לנו את החיים.

מקורות וטקסטים

שתי עמדות מנוגדות לגבי ההחלטה להצמיד את יום הזיכרון ליום העצמאות.

מהלך היחידה

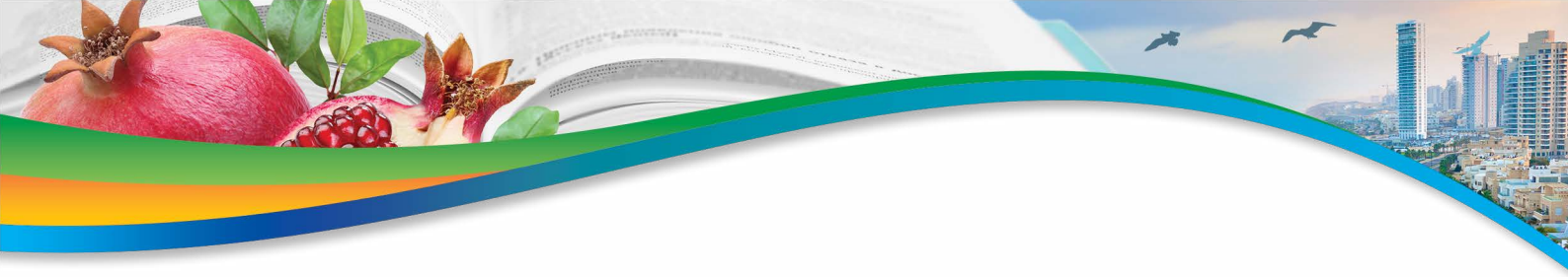
הלימוד על הימים הלאומיים נעשה מתוך התבוננות רחבה בארבעת הימים כחטיבה אחת. בספר, הלימוד נחלק לשתי יחידות: היחידה הראשונה עוסקת ברעיון קביעת ארבעת הימים כימים לאומיים, במאפייניהם ובמסר שהם מעבירים לנו בעצם סמיכותם זה לזה. היחידה השנייה עוסקת במשמעות הזיכרון הלאומי ובדרכים השונות לשמר ולציין את הזיכרון. היחידה מסתיימת במשמעות הטקסים השונים.

אנו ממליצים ללמד את היחידות סמוך לתאריכי הימים המיוחדים.

← עמ' 137

שימו לב

יחידת הלימוד פותחת בביקור בשביל המחבר בין "יד ושם" להר הרצל בירושלים.

מידע על השביל ועל אפשרויות של הדרכה במקום ניתן למצוא **כאן**.

לשני אתרים אלו משמעות רבה, המתעצמת בימי הזיכרון שמציינים בחודש אייר. באתרים אלו מתקיימים הטקסים המרכזיים (ניתן לצפות בהם ביו טוב).

השביל המחבר, הסיסמה "משואה לתקומה" וקביעת יום הזיכרון לשואה ויום העצמאות בסמיכות כה רבה מעבירים מסר עוצמתי בדבר היכולת של עם ישראל לקום מתוך האפר והקושי, להשתקם ולצמוח.

חשוב לשים לב שהלימוד אינו מכוון לצייר תהליך היסטורי של המורכב מסיבה ותוצאה (שהשואה היא הגורם להקמת המדינה) אלא להתבונן על בהלך הרוח של העם והדרך ובדרך שבה הצליח לקום מהשבר הגדול ולהקים מדינה.

העשרה

יחידות לימוד על יום השואה באופן נקודתי ניתן למצוא בספר הלימוד "מפתחות לערבות הדדית" לכיתה ד' (בהפקת חל"ד),

בעמוד 174.

יחידות לימוד על מגילת העצמאות ניתן למצוא בספר הלימוד "**מפתחות לעצמאות ואחריות**" לכיתה ו' (בהפקת חל"ד), בעמ' 77.

יחידת לימוד על ירושלים מופיעה בספר זה בעמ' 55.

← עמ' 138-139

בראי האומנות

התמונה במדור נוצרה על יד ארגון Stand With Us, ששם לו למטרה לקדם מסרים פרו-ישראלים בעולם ולהילחם באנטישמיות ובארגוני החרם השונים. חשוב לוודא שכל התלמידים מבינים שהתמונה מורכבת משתי תמונות נפרדות ושלא ייתכן שלפנינו תמונה אחת מקורית (של ניצולי מחנות השמדה מיד עם שחרור המחנות ב-1945 ושל חיילי צה"ל מהעשור האחרון).

התמונה יכולה לעורר בתלמידים רגשות שונים: גאווה, תקווה, עצב, החמצה וכו'. כדאי להרחיב את הדיבור עליה ולחשוב עם התלמידים מה המסרים האפשריים שהיא מבטאת.

שאלה לדיון

מה הקשר בין התמונה שבכרזה לכותרתה "עם ישראל חי"? מדוע בחרו המעצבים בכותרת זו לתמונה?

לכבוד יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשע"ח (2018) הוזמנו ניצולי שואה, ילדיהם ונכדיהם **לשיר יחד את השיר "חי"** במיזם קולולם. המשפט "עם ישראל חי" מופיע בשיר, והבחירה בו דומה מאוד לבחירת הכותרת לתמונה.

מילות השיר "חי" מופיעות בספר הלימוד בעמ' 85.

שימו לב - מהם הימים הלאומיים?

המושג "ימים לאומיים" נגזר מהמילה 'לאום'. לאום (עם) הוא קבוצה של אנשים המאוחדים ביניהם על ידי שפה, תרבות, מוצא אתני, דת, ערכים ואידאולוגיה משותפים. חשוב לציין שבישראל חיים בני לאומים נוספים (למשל: הלאום הערבי), וחלקם הם אזרחי המדינה, ומתוקף אזרחותם הם שותפים לציין הימים הלאומיים של מדינת ישראל.

פעילות

כדאי לפתוח יחד את היומנים, לחפש ולמצוא את ארבעת הימים הלאומיים ולראות את מקומם בלוח השנה. בד בבד עם הבדיקה, המורה תספר לתלמידים את האירועים היסטוריים שאירעו בכל תאריך, שבגללם נקבע ציון הימים הללו לדורות. חשוב לחבר את הילדים לימים הללו על ידי אזכור המעשים שאנו עושים באותו יום ועל ידי עידוד הילדים לקחת חלק פעיל בפעילויות המציינות את הימים הללו, למשל: הדלקת נר זיכרון בבית, לבישת חולצה לבנה, תליית דגל וכו'.

משימה

ניתן למקד את התלמידים לחשוב על דרך לציין את הימים הלאומיים בבית הספר ובמסגרת הכיתתית. לצורך העלאת ההצעות אפשר להיעזר ב'חמש המ"מים': **מה?** (תיאור הרעיון), **מדוע?** (רציונל: למה דווקא רעיון זה? איך הוא מתקשר ליום שמציינים?), **מתי?** (קביעת לוח"ז ותוכנית פעולה), **מקום?** (איפה), **מי?** (מי האחראים לביצוע הרעיון? מי המשתתפים באירוע?)

רעיונות לדוגמה: פיקניק משותף לכבוד ימי החג כולל משחק או חידון בנושא (מדינת ישראל או ירושלים); פעילות זיכרון כגון ביקור באנדרטה עירונית הקשורה לשואה, לחללי מערכות ישראל או נפגעי פעולות האיבה; הבאת תמונות של נופלים ופעילות חקר הקשורה אליהם.

← עמ' 140

סרטון על עשרת ימי תודה ניתן למצוא כאן.

ניתן להכין לוח גדול (כמו הלוח המודגם בסרטון) ולתלות אותו במקום בולט בבית הספר או בשכונה. התלמידים או העוברים ושבים יוכלו להוסיף ללוח את ה'תודות' שלהם.

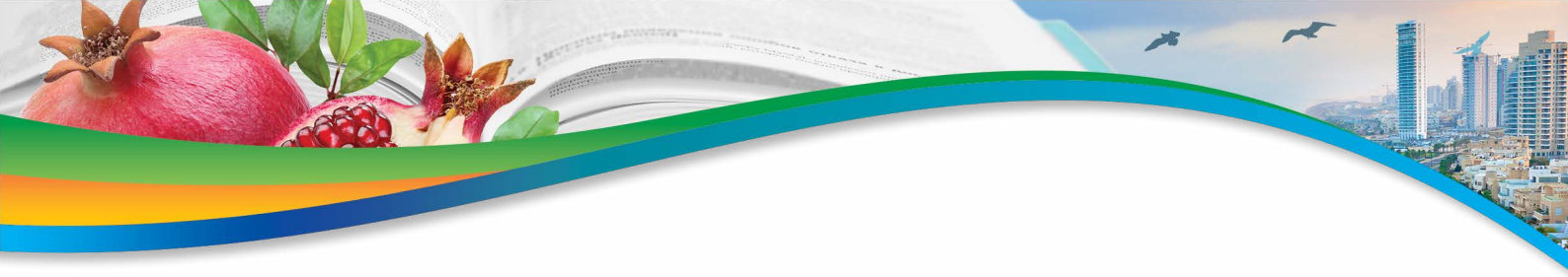
בחנו את עצמכם

הפעילות נועדה לאפשר לתלמידים להגדיר לעצמם מה הופך אירוע מסוים לראוי להנצחה על ידי כל תושבי ישראל ולקביעת היום שבו אירע ליום לאומי, וכן מה הופך ערך מסוים לראוי לייחוד יום מסוים שיוקדש לעיסוק בו. שימו לב שחלק מהימים המצוינים במדור כבר קבועים כימים לאומיים ובהם יום פטירתו של דוד בן-גוריון. אפשר לבקש מהתלמידים להציע ימים לאומיים משלהם. יום לאומי יכול להיות גם יום שמבוסס על ערך ולא דווקא אירוע היסטורי, לדוגמה: 'יום העזרה לקשיש'.

← עמ' 141-142

מטרת הלימוד של החומר המוגש בעמודים אלו - להעלות לפני התלמידים את אחת הדילמות הקשות שמעוררת סמיכות יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה ליום העצמאות. העיסוק בדילמה תחדד אצל התלמידים את המשמעות העמוקה של כל אחד מהימים הללו.

הלימוד ייעשה בחברותא: התלמידים ישבו בזוגות ובקבוצות, יקראו כל דעה, יענו על השאלות וינסו לגבש את עמדתם בסוגיה מתוך שיח ודיון. הדילמה והטקסטים ללימוד אינם פשוטים, ובחלק מהכיתות יהיה צורך בתיווך של המורה.

יחידה 23

זיכרון לאומי

מטרות

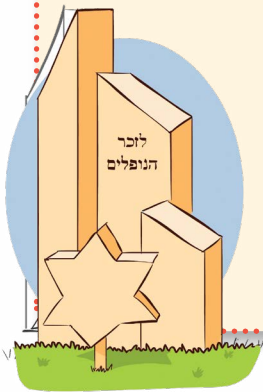
- 1 התלמידים יבינו את חשיבות הזיכרון במשמעות הלאומית.
- 2 התלמידים ייחשפו לדרכים מסורתיות ומודרניות לזכור את מי שאינם.
- 3 התלמידים ילמדו מהו טקס ומה משמעותו בהקשר של הימים הלאומיים.
- 4 התלמידים יחשבו על דרכים אישיות לשמר את הזיכרון הלאומי.

מושגי מפתח ביחידה

זכור, תפילת "יזכור", נצר אחרון, טקס, משואות.

מקורות וטקסטים

2 נוסחים של תפילת "יזכור", כתבה על הנצחת 'נצר אחרון'.

מהלך היחידה

הימים הלאומיים הם ימים שבהם אנו מציינים אירועים ודמויות מהעבר של עמנו ועוסקים בחשיבה על הרלוונטיות שלהם היום. ביחידה זו נשאל מדוע צריך לזכור את היהודים שנרצחו בשואה או את השואה בכלל? מדוע חשוב לזכור את חללי מערכות ישראל או את מי שנרצחו בפיגועי טרור?

נכיר את תפילת "יזכור" כדרך מסורתית לזיכרון שנשמרת גם היום לצד מעשים 'חדשים' של זיכרון ובהם טקסים או לימוד וחינוך על מה שהיה. ביחידה נקדיש מקום גם לדרכים לציון אירועים שמחים ובעיקר את יום העצמאות - בטקס, בחגיגות ובמעשים שונים.

← עמ' 143

שימו לב: שאלה 4

פרח דם המכבים הוא אחד מסמליו של יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, וההסבר לבחירתו מופיעה בעמוד זה. יחידת "סמל המדינה" (עמ' 37 ואילך) יכולה לשמש לתלמידים בסיס ללמוד כיצד בוחרים ומעצבים סמל. כדאי לרפרף בחזרה על היחידה ומתוך כך לנסות לעצב סמל אישי שמייצג את מה שחשוב לתלמידים ביום הזיכרון.

← עמ' 144

תפילת "יזכור" היא תפילה מסורתית שנאמרת בבתי הכנסת בהזדמנויות שונות.

על תפילת "יזכור" ניתן לקרוא **כאן**.

שאלה 3

הבדלים לדוגמה בין שתי התפילות:

"יזכור" לחללי צה"ל	"יזכור" לקורבנות השואה
יזכור עם ישראל - פנייה לעם ישראל	יזכור אלוהים - פנייה לאל
את בניו ובנותיו (קרוב ומוחשי)	את כל הנשמות (מיסטי, קצת רחוק)
יש פירוט של הנופלים - לוחמים, אנשי כוחות הביטחון ונרצחי פעולות האיבה	יש פירוט של הנרצחים - ילדים, נשים וטף.
חירפו נפשם במלחמה (נהרגו למען מטרה, אקטיביים)	נהרגו ונטבחו (נרצחו באכזריות, פגיעה בחפים מפשע)

← עמ' 145

מטרת לימוד החומר שבמוד זה - לחשוף את התלמידים לאחת הדרכים לזכור - על ידי עשייה. פעילות למען זיכרון חללי נצר אחרון משמעותית בהקשר הזה: מדובר בנופלים שאין להם קרובי משפחה שיזכרו אותם, והזיכרון שלהם תלוי ביוזמת דוגמת היוזמה המתוארת בעמוד הזה.

על אנדרטת נצר אחרון הנמצאת בסוף השביל המחבר ניתן ללמוד **כאן**.

בסוף העמוד יש איסוף של המידע שהילדים רכשו עד כה מבחינה אינפורמטיבית.

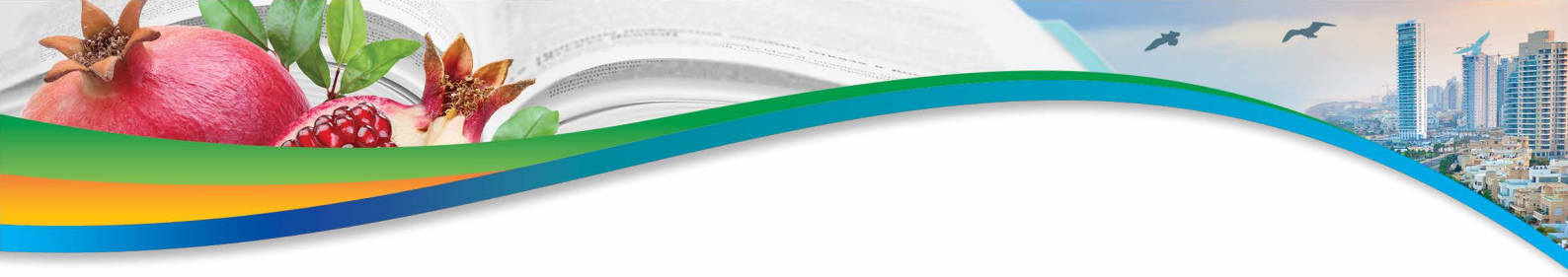
← עמ' 146-147

בעמודים אלו אנו מביאים כמה מהדרכים המשמעותיות לציון הימים הלאומיים.

העשרה

לצד הטקסים המופיעים בעמוד זה יש טקסים רבים נוספים, חלקם ממלכתיים וחלקם אזרחיים. למשל:

- יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל - טקסים צבאיים בכל אחד מבתי העלמין הצבאיים בארץ (לרוב משתתפים בהם

- חברי כנסת ושרים כנציגי המדינה) וטקסים ליד כל האנדרטאות הרשמיות של המדינה.
 - טקסי 'זוכרים ושרים' שהחלו כיוזמות מקומיות והרשויות פרשו עליהן חסות.
 - טקסים בבתי "יד לבנים" בכל הארץ.
 - טקסים בבתי הספר ובמוסדות ציבור, תעשייה וחינוך רבים.
 - טקס יום הזיכרון של פורום המשפחות השכולות - ישראליות ופלסטיניות.
 - יום הזיכרון לשואה ולגבורה - טקסים גדולים מתקיימים בקיבוץ לוחמי הגטאות ובקיבוץ יד מרדכי.
 - יום ירושלים - טקס ממלכתי מתקיים בגבעת התחמושת.
- סרטונים על הטקסים השונים ניתן לראות במרשתת.

פעילות העשרה

אחת הדרכים לשימור זיכרון היא על ידי הצבת אנדרטאות לזכר אירועים ואנשים. ניתן לבחור אנדרטה המוצבת בקרבת בית הספר או בעיר ולקיים פעילות חקר הקשורה אליה. אפשר גם לבחור אנדרטאות זיכרון אחרות לצורך פעילות החקר. לדוגמה:

האנדרטה בצומת בית ליד היא אנדרטה לזכר 22 חיילים שנרצחו במקום בשנת 1995. האנדרטה נבנתה בהשראת הסיפור על "חלום יעקב" שבו נראה סולם ומלאכים שעולים ויורדים בו. האנדרטה בנויה כסולם המוטה אל השמיים ועליו 22 דמויות חיילים.

אלכסנדר זייד היה שומר וממקימי ארגוני השמירה היהודיים בארץ ישראל עוד לפני קום המדינה. הוא נרצח בידי פורעים בשנת 1938. האנדרטה לזכרו היא פסל המציג את דמותו של זייד כשהוא רכוב על סוסו ומשקיף על עמק יזרעאל.

יד אנה פרנק ביער הקדושים - ביער בהרי ירושלים שבו נטועים 6 מיליון עצים, ניצבות 3 אנדרטאות לזכר השואה. היער ניטע לזכרם של מיליון וחצי ילדים שנספו בשואה, ואחת האנדרטאות היא אנדרטה לזכר אנה פרנק. על האנדרטה מופיעים קטעים מיומנה, ולידה דגם של כיסא וחלון שמהם נשקף עץ הערמון שתיארה ביומנה.

אנדרטת אח"י דקר בהר הרצל מוקדשת ל-69 חללי הצוללת אח"י דקר, שנעלמה ב-1968 ושרידיה נמצאו רק 31 שנים לאחר מכן. מבחוץ נראה מבנה שקוע באדמה שדומה לצוללת, וממנו נכנסים אל בטן האדמה לחלל שבו קבועים שלטים שעליהם מופיעים פרטיהם של חללי הצוללת.

אתר ההנצחה לחללי אסון המסוקים נמצא סמוך לקיבוץ דפנה, והוא מנציח את זכרם של שבעים ושלושה חיילים שנהרגו בהתנגשות מסוקים בשוכם מלבנון. במרכז האתר ניצבת בריכה. האתר עלה לכותרות בעקבות אירוע שבו קבוצת מטיילים שעברה במקום החליטה להשתכשך במי הבריכה. המעשה עורר שיח על אופן ההתנהגות הראוי באתרים אלו.

1. איזו אנדרטה ביקשתם לחקור? לזכר מה נבנתה? מה מופיע עליה? כיצד היא מבטאת את האירוע שאותו היא מנציחה?
2. האם ביקרתם פעם באתר הנצחה? אם כן, כיצד חשתם בזמן הביקור?
3. כיצד לדעתכם יש להתנהג באתרים מסוג זה?

שימו לב

מורים המלמדים חינוך לשוני יוכלו לשלב את היחידה "ולתפארת מדינת ישראל", העוסקת באופן מעמיק בטקס הדלקת המשואות.

יחידה 24

❖ ארבעה צומות, סיפור אחד ❖

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את ארבעת צומות החורבן המופיעים בלוח השנה העברי ואת האירועים שלזכרם נקבעו.
- 2 התלמידים יכירו את 'הסיפור השלם' המורכב מארבעת הצומות.
- 3 התלמידים יבינו את משמעות חורבן ירושלים והיציאה לגלות עבור בני דור החורבן ועבור העולם היהודי לדורותיו.
- 4 התלמידים יעסקו בשאלת החשיבות שיש לזיכרון אירועים עתיקים כל כך.

מושגי מפתח ביחידה

ארכאולוגיה, חורבן, גלות, מצור, "אם אשכחך ירושלים", "על נהרות בבל", צום, נפוליאון.

מקורות וטקסטים

מזמור תהלים קל"ז, נבואת זכריה (ח', יט)

מהלך היחידה

צומות החורבן המופיעים בלוח השנה העברי זרים לחלק גדול מהאוכלוסייה היהודית בישראל. הם מציינים אירועים שהתרחשו לפני 2000 ו-2500 שנה, וכיום, כאשר עם ישראל יושב בארצו, קשה להבין את משמעותם. לכן הלימוד על צומות החורבן נעשה מתוך התבוננות רחבה על ארבעת הצומות כחטיבה אחת ותוך שימת דגש ברלוונטיות של אירועי חורבן ירושלים לימינו (מבחינה ערכית ולאומית). בספר, הלימוד נחלק לשתי יחידות: היחידה הראשונה עוסקת באירועים ההיסטוריים ובהשלכות שלהם עד ימינו. היחידה השנייה עוסקת בערכים אחדות ישראל ואהבת חינום הנלמדים מאירועי החורבן.

אנו ממליצים ללמד את היחידות סמוך לי' בטבת או לקראת החופש הגדול שבו חל ט' באב.

← עמ' 149

הבית השרוף בעיר העתיקה בירושלים הוא עדות קדומה להרס ירושלים ושרפתה בידי הרומאים בשנת 70 לספירה. הבית

התגלה בחפירות ארכאולוגיות שנעשו במקום ב-1970 ונמצאו בו ממצאים רבים המלמדים על חיי יהודים עשירים בימי בית המקדש השני. לקריאה על הבית השרוף ולצפייה בתמונות של האתר – תוכלו להיעזר **בקישור**. חשוב להכניס את התלמידים לאווירה שאנו מדברים על תקופה של הרס וחורבן.

← עמ' 150

שימו לב

בעמוד זה אנו מגישים לתלמידים סקירה היסטורית קצרה של אירועי חורבן ירושלים. ירושלים נחרבה פעמיים: בפעם הראשונה בידי הבבלים, ובפעם השנייה בידי הרומאים. בית המקדש הראשון נחרב בידי הבבלים בשנת 586 לפני הספירה. ישנה מחלוקת ביחס לתאריך המדויק בו נחרב הבית. על פי ספר מלכים ב' (כה, ח) – נחרב הבית בז' באב, ואילו על פי ספר ירמיהו (נב, יב) – נחרב הבית בי' באב. חז"ל בתלמוד הבבלי במסכת תענית (דף כט, ע"א) מנסים לאחד באופן הרמוני את הפסוקים ומתארים את החורבן כההליך בו בז' באב נכנסו הבבלים לבית המקדש ובט' באב הציתו אותו והוא הלך ונשרף במשך י' באב. הצום נקבע ליום בו החלה השריפה: ט באב.

השלבים שהביאו לשני אירועי החורבן דומים והתרחשו בתאריכים סמוכים, ולכן השלבים שהביאו לחורבן מתמזגים ומצוינים במקביל באותו תאריך. יוצא מכך שט' באב הוא התאריך שבו נחרבה העיר בשתי הפעמים.

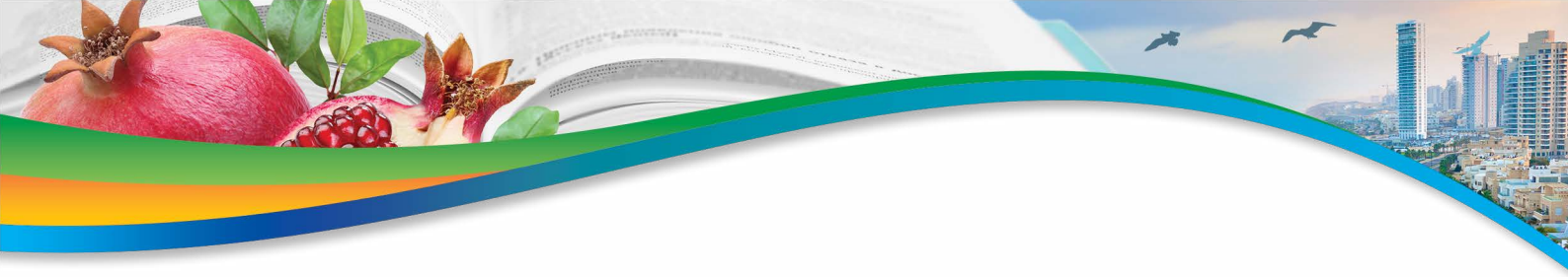
על גבי הקלף מופיע תיאור האירועים באופן שטחי כדי ליצור רצף עבור התלמידים. השאלות מתחת לקלף הן שאלות להבנה שבאמצעותן יוכלו התלמידים ליצור את הטבלה הזאת:

תאריך	האירוע בתהליך החורבן
י' בטבת	האויב מטיל מצור על העיר.
י"ז בתמוז	חומות ירושלים נפרצות והאויב נכנס לעיר.
ט' באב	חורבן העיר ושָׂרְפָתָהּ, וגירוש רוב התושבים מחוץ לישראל לגלות.
ג' בתשרי (רלוונטי רק בחורבן בית ראשון)	רצח הנציב היהודי וגירוש מעט היהודים שנשארו בארץ לגלות.

שימו לב שלאחר חורבן בית ראשון ורצח גדליה גורשו היהודים לבבל אך שבו לארץ לאחר 70 שנה. לאחר החורבן השני גורש העם ופוזר בכל העולם, ורק לפני 150 שנה החל שב לארץ עם ראשית הציונות, תהליך שטרם הסתיים.

העשרה

בסרט "ירמיהו" מתוארים הפריצה לעיר וחורבן ירושלים בידי הבבלים. אפשר לצפות בקטע שבו התיאור – **בקישור**. (לצפות ב-3 דקות הראשונות)

← עמ' 151

בעמוד זה מופיעות 4 דמויות מתוך הציור "על נהרות בבל" המופיע בשלמותו בעמוד הבא. הדמויות נמצאות בגלות בבל, וכל אחת מהן מתארת סיטואציה מסוימת מהשליבים שהובילו לחורבן: הרעב והקושי בזמן המצור על ירושלים, הרג אוכלוסייה ולוחמים יהודים בעת המאבק באויב, אובדן המוסדות הלאומיים והעצמאות ושנאת החינם והמלחמות הפנים-יהודיות שאפיינו את התקופה.

שאלה לדין

רצח המנהיג היהודי גדליה בן אחיקם על ידי מתנגד לדרכו מקרב היהודים אירע זמן מה אחרי שחרב בית המקדש הראשון ורוב היהודים הוגלו מארץ ישראל. חשבו, על סמך דברי האם בתמונה, מדוע ראו חכמים במאורע זה שלב בתהליך החורבן?

הרחבה והעשרה

בימינו יש הרואים דמיון בין רצח גדליה בן אחיקם המתואר בתנ"ך לרצח ראש ממשלת ישראל יצחק רבין, שאירע בשנת 1995. שניהם היו מנהיגי העם היהודי, ושניהם נרצחו על ידי יהודי מהעם בשל התנגדותו למנהיגותם. משני האירועים האלה גם יחד ניתן ללמוד כי מאבק קיצוני ובלתי מתפשר על עמדותינו עלול להביא לחורבן ולקרע קשה בעם. ניתן להעמיק במושג רצח פוליטי ולערוך משימת חקר בנושא.

← עמ' 152

העשרה

הציור על נהרות בבל מופיע **כאן**.

כדאי להקרין אותו בכיתה ולקיים עיון מעמיק ביצירה: הרקע לתמונה (נהר פרת, מנהרותיה הגדולים של בבל [עיראק של ימינו]), מנח הגוף של הדמויות, מספר דורות המוצגים בציור, איזה תחושות הדמויות יוצרות אצלנו וכו'.

איורים נוספים המתארים את המזמור ניתן למצוא **כאן**, **כאן** ו**כאן**.

הצעה לפעילות

ניתן לבקש מהתלמידים להציע מילים המבטאות את המחשבות והתחושות שהתמונות מעוררות אצלם וליצור שמש אסוציאציות מהמילים. לאחר מכן, נבקש מהתלמידים לכתוב בחברותא שיר, סיפור או קטע יומן שיתאר משהו מתוך התמונה ולכלול בו 5-10 מילים מתוך שמש האסוציאציות.

← עמ' 152

שימו לב

ביחידה 23 (עמ' 143 ואילך) אנו עוסקים בחשיבות שיש לזיכרון אירועים שקרו במאה השנים האחרונות. בעמוד זה אנו עוסקים בשאלה דומה, אלא שהפעם מדובר באירוע שקרה לפני 2000 שנה ויותר.

השאלה המעניינת מורכבת משתי שאלות: מה המשמעות שיש לזיכרון האירועים לאחר זמן רב כל כך? מה גורם לנו לבחור לזכור אירוע אחד שקרה לפני 2500 שנה ולא אירוע אחר?

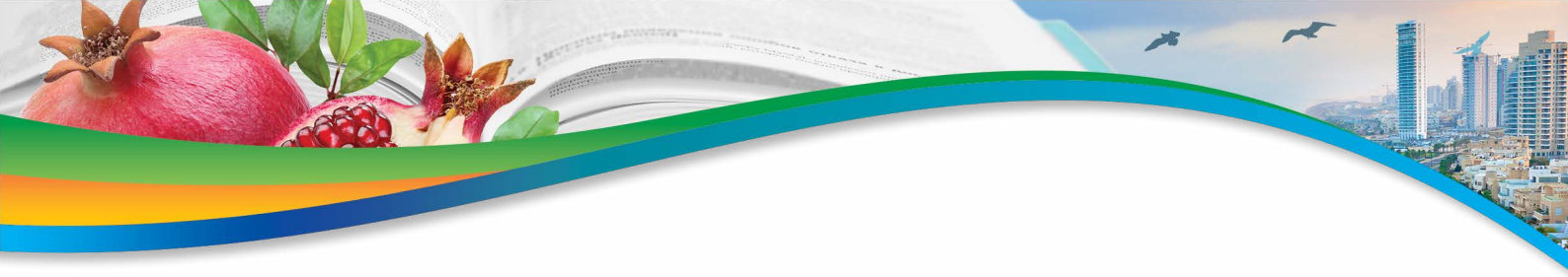
אחת התשובות שנוכל להציע לשאלה זו היא שמדובר באירועים שהשפיעו על ישראל מעבר לנקודות הזמן והמקום שבהן הם התרחשו. חורבן ירושלים והיציאה לגלות (בעיקר הגלות השנייה) יצרו את המצב שבו עם ישראל מפוזר במשך כ-2000 שנה בכל העולם. כל ההיסטוריה, התרבות, היצירה, הזהות היהודית ואפילו הקמת מדינת ישראל הם תוצר של שנות הגלות הארוכות הללו, ולכן זוכרים את האירועים שהובילו אליה.

העשרה למורים בלבד

מאמר על זיכרון קולקטיבי ואישי שכתב אלירז שור, ניתן לקרוא [כאן](#).

דיון

על פי החוק במדינת ישראל מוטל איסור על פתיחת מרכזי בילוי ציבוריים (כגון קניונים, בתי קולנוע, מסעדות, תיאטרון וכד') בליל ט' באב (זמן תחילת הצום). ניתן לדון עם התלמידים במידת הסכמתם לקביעת החוק: נברר את פשר העמדות התומכות בחוק ואת פשר העמדות המתנגדות לו. מאמר בנושא (למורים) ניתן לקרוא [כאן](#).

יחידה 25

לומדים מהעבר למען העתיד

מטרות

- 1 התלמידים יכירו את הסיבות הערכיות שחז"ל מציינים כגורמי החורבן.
- 2 התלמידים ילמדו את השלכות של שנאת חינם ופילוג על החברה.
- 3 התלמידים יחזקו בעצמם ערכים של סובלנות והכלה.

מושגי מפתח ביחידה

אחדות, שנאת חינם ואהבת חינם, תרבות המחלוקת.

מקורות וטקסטים

מקור תלמודי לסיבות לחורבן (יומא ט ע"ב), עדות מעובדת של הנביא ירמיהו, מדרש הבריונים (גיטין נו ע"א)

מהלך היחידה

ביחידה זו נתרכז בערכים של אחדות ואהבת חינם שאותם לומדים חז"ל כמסר מהתהליכים שהובילו לחורבן ירושלים.

← עמ' 155

הצעה לפעילות

בצידה הימני של המדליה העוסקת באחדות, מופיע מידע על פרס ירושלים לאחדות ישראל. לצד הענקת הפרס מתקיים בכל שנה יום בנושא 'אחדות ישראל'. לאחר הדיון לגבי המדליה והמסר שלה, נעלה את השאלות: כיצד אנשים ששונים זה מזה יכולים להיות מאוחדים? האם צריך להיות דומים כדי להיות מאוחדים? פרסומת מעוררת מחשבה בנושא ניתן לראות

כאן.

← עמ' 156-157

על פי חז"ל, מלבד התהליכים הפוליטיים שהובילו לחורבן ירושלים (כיבוש צבאי), היו בהתנהגות העם פגמים מוסריים-ערכיים שגרמו לאל להענישו ולהביא עליו את החורבן.

במקור הראשון בעמ' 156 אנו רואים שהגורמים העיקריים קשורים לחברה לא מוסרית, לאלימות ולשנאה בעם. הנביא ירמיהו מתאר בנבואותיו חברה אכזרית המנצלת את החלשים והעניים, חברה המבוססת על שקר ורמייה. המדרש המובא בעמ' 157 משקף מצב זה.

העשרה

מדרש נוסף המתאר את השנאה והמחלוקת בירושלים הוא המדרש על קמצא ובר קמצא. ניתן לקרוא את הסיפור בגרסה לילדים ולהאזין לו **כאן**.

סרטון המציג את המדרש ניתן לראות **כאן**.

סרטון ממיצג הבית השרוף על חורבן ירושלים בגלל שנאת חינם ניתן לראות **כאן**.

← עמ' 158-159

פעילות העשרה

ניתן לקרוא את שירו של נתן זך "כולנו זקוקים לחסד" וגם **להאזין לביצועו**. בעקבות השיר נוכל לדון בשאלה: כיצד החסד ואהבת החינם משפיעים עלינו כפרטים וכחברה?

1. מדוע לדעתכם המשורר מדמה את החסד (מעשה טוב של נדיבות) לשמש שזורחת ולמקום שבו אפשר לנשום?
2. תנו שתי דוגמות למעשי חסד שאתם מכירים.
3. האם גם אתם זקוקים שיפנו כלפיכם מעשים של חסד? מתי זה קורה?

פעילויות נוספות על השיר ניתן למצוא במד"ל **שיר של יום**.

הצעה לפעילות - תרבות המחלוקת

בהמשך למשימה המוצעת בעמוד זה, ניתן לחשוב עם התלמידים על דרכים שבאמצעותן נוכל להפחית את שנאת החינם בחברה ולחזק את אהבת החינם בה.

העשרה לשונית

המילה 'סובלנות' נגזרת מהשורש סב"ל. לפעמים כדי לחיות בשלום עם הזולת צריך להיות מוכנים 'לסבול' גם דעות ששונות מדעתנו.

יחידה 26

יחידת סיכום - שער חגים ומועדים

מטרות

- 1 התלמידים יוציאו מן הכוח אל הפועל ידע ומיומנויות שרכשו בלימוד היחידות בשער חגים ומועדים.
- 2 התלמידים יקיימו למידת חקר ויפיקו תוצר שאותו יוכלו להציג לתלמידים נוספים ולבני משפחה.
- 3 התלמידים יעמיקו באחד מהנושאים שנלמדו בשער.

פעילות הסיכום היא פעילות בחירה. התלמידים יבחרו מטלה אחת מתוך שתיים (או מטלה הקשורה לימים הלאומיים או מטלה הקשורה לשבעת המינים - בהקשר של שלושה רגלים), יעסקו בלמידת חקר שתניב בסופה גם תוצר. פעילות זו תשמש את המורה גם כהערכה חלופית לנלמד בשער זה. על משמעות הערכה חלופית ראו בחוברת זו בעמוד 44.

אפשרות א' - מדור לדור

- משימה זו מבוססת על נושאים שנלמדו ביחידות העוסקות בימים הלאומיים. למשימה שלושה חלקים עיקריים:
- א. לימוד חומר תאורטי על האירוע והתקופה שבהם בחרו להתמקד.
 - ב. הכנת ריאיון אישי וקיומו.
 - ג. עיבוד החומרים והצגתם בתערוכה או בסרט.

אפשרות ב' - שבעת המינים

משימה זו היא פעילות העשרה ללמידה שנעשתה ביחידה על שלושת הרגלים ובכלל העשרה על הנושא של ארץ ישראל כציר המרכזי של הספר. בפעילות זו התלמידים עוסקים בחקר תאורטי על אחד משבעת המינים ובבחינה של המין באומנות ובתרבות היהודית-ישראלית.